

KISEBBSÉGI SZEMLE

IX. ÉVFOLYAM, 2024. 1. SZÁM

SZERKESZTŐK

KÁNTOR ZOLTÁN, GAZSÓ DÁNIEL

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ABLONCZY BALÁZS, FERENC VIKTÓRIA, GAZSÓ DÁNIEL, KÁNTOR ZOLTÁN,
TÁTRAI PATRIK, TORÓ TIBOR, TÓTH NORBERT, VÍZI BALÁZS

Kiadó: *Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.bgazrt.hu

Felelős kiadó: *Erdélyi Rudolf Zalán*

Tel.: +36 1 795 2012

E-mail: vezerigazgato@bgazrt.hu

Szerkesztőség: *Nemzetpolitikai Kutatóintézet*

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30–32.

Internetcím: www.npki.hu

Felelős szerkesztő: *Kántor Zoltán*

Szerkesztőségi titkár: *Mile Csilla*

Tel.: +36 1 795 4614

E-mail: csilla.mile@bgazrt.hu

Nyelvi lektor: *Fülöp Éva*

Borítóterv: *Kőfaragó Anna, Kőfaragó Zsuzsa*

A borítón megjelenített fénykép forrása:

Art and Picture Collection, The New York Public Library. „Hungarian Design.”

The New York Public Library Digital Collections. 1911.

<http://digitalcollections.nypl.org/items/510d47e1-0219-a3d9-e040-e00a18064a99>

Nyomás és kötés: *Kapitális Nyomdaipari Kft.*

4002 Debrecen, Balmazújvárosi út 14.

A Kisebbségi Szemle egy szaklektorált (peer-reviewed) folyóirat

MTA-értékelés: A

HU ISSN 2498-8049

TARTALOM

KISEBBSÉGPOLITIKA

TÓTH NORBERT – VIZI BALÁZS: A KISEBBSÉGEK VÉDELME- NEK JOGI KERETEI ÉS JOGALKALMAZÁSI TAPASZTALATAI A MAGYARORSZÁGGAL SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKBAN	7
HORVÁTH LÁSZLÓ: A NEMZETI KISEBBSÉGEK KÖZTÁRSASÁGI PARLAMENTI KÉPVISELETÉNEK ALAKULÁSA A SZERB VÁLASZTÁSI RENDSZER TÜKRÉBEN	29

OKTATÁSPOLITIKA

MANZINGER KRISZTIÁN: ASSZIMILÁCIÓ VAGY INTEGRÁCIÓ: A LETT OKTATÁSPOLITIKA CÉLRENDSZERE	65
---	----

RECENZIO

DOMONKOS ÁDÁM: NEMZETISÉGEK POLITIKAI ÉRDEKKÉPVISELETE, 1869–1990 <i>BÁRDI NÁNDOR – GYURCSÍK IVÁN (SZERK.): NEMZETISÉGI PARLAMENTI KÉPVISELET. NEMZETISÉGI KÉPVISELET MAGYARORSZÁGON ÉS AZ UTÓDÁLLAMOK PARLAMENTJÉBEN (1869–1918/1920–1990). ORSZÁGHÁZ KÖNYVKIADÓ: BUDAPEST, 2022.</i>	95
---	----

RESUME	101
--------	-----

SZÁMUNK SZERZŐI	105
-----------------	-----

TÓTH NORBERT – VIZI BALÁZS

A KISEBBSÉGEK VÉDELME NEK JOGI KERETEI ÉS JOGALKALMAZÁSI TAPASZTALATAI A MAGYARORSZÁGGAL SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKBAN

A kisebbségek védelmének kereteit a Magyarországgal szomszédos államok a belső, nemzeti jogszabályok mellett a nemzetközi jogi kötelezettségek határozzák meg. Magyarország külpolitikai törekvéseinek egyik fontos eleme volt 1990 után, hogy a magyar kisebbségek jogainak védelmét kétoldalú szerződésekben és a multilaterális nemzetközi kisebbségvédelmi kezdeményezések támogatásával is erősítse.¹ Az európai integráció hatására is a szomszédos országok jogrendje nagyrészt tükrözi az 1990-es években kialakult nemzetközi kisebbségvédelmi normákat. A diszkrimináció tilalma, a kisebbségek részvételi jogai, az anyanyelvhasználat az oktatásban, a médiában, az igazságszolgáltatásban, a közéletben, stb. valamilyen formában mindegyik szomszédunk belső jogában vagy nemzetközi jogi kötelezettségeiben megjelenik. Azonban az írott jog és a gyakorlati alkalmazás között nagy szakadék lehet. A *Kárpát-medencei magyar kisebbségi jogi kalauz* füzetek érzékletesen mutatnak rá erre.² Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy összehasonlító módon és a nemzetközi monitoring eljárásokra is figyelemmel átfogó képet adjon arról, hogy ma milyen jogi kerete van a kisebbségek védelmének az egyes országokban,³ és hogyan érvényesülnek a gyakorlatban a jogszabályokban biztosított kisebbségi jogok.

- 1 Vö.: Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben*. Osiris: Budapest, 2016.
- 2 Csernicskó István – Tóth Mihály: *A kárpátaljai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz*. BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2021.; Markó Attila: *A romániai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségi jogi kalauz*. BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2022.; Kállay András – Mészáros András – Öry Péter – Szabó Olga: *A felvidéki magyar közösség anyanyelvhasználatát szabályozó jogszabályok és érvényesülésük áttekintése. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz*. BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2022.; Varga Péter: *Nemzetiségi jogok a Muravidéken. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz*. BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2023.
- 3 A kézirat lezárása 2023. szeptember 1-jén megtörtént, így az ukrán jogrenddel kapcsolatos megállapítások a 2023 decemberében elfogadott törvénymódosítások előtti állapotra vonatkoznak. A módosításokról lásd pl. Fedinec Csilla: Mit jelent a törvénymódosító csomag, amellyel Ukrajna meggyőzné a magyar kormányt is, hogy helye van az EU-ban? *444.hu*, 2023. december 10. Letöltés helye: <https://444.hu/>; letöltés ideje: 2023. 12. 12.

A kisebbségek védelmének jogi kerete a Magyarországgal szomszédos államokban

A szomszédos országokban élő magyar kisebbségek jogainak védelmét elsősorban az adott országban érvényben lévő hatályos jogszabályok alapján lehet megítélni.

Ausztria kivételével a Magyarországgal szomszédos államok az 1989–1990-es rendszerváltást követő évtizedben, a demokratikus átmenet eredményeként fogadták el a legfontosabb jogszabályokat, amelyek az új körülmények között meghatározták az állam működésének alkotmányos kereteit és ezen belül a nemzeti, etnikai, nyelvi kisebbségek és a többség viszonyát. Horvátország, Szlovénia, Szlovákia, Szerbia és Ukrajna ebben az időben vált független állammá is.

A rendszerváltás és a függetlenség kivívása a közép- és kelet-európai államokban a nemzeti identitás politikai jelentőségét is megváltoztatták, ami az ott élő kisebbségek helyzetét is átalakította. A nemzetállami modell, amelyet ezek az országok követtek, a többségi nemzet politikai, kulturális dominanciájának jogi megerősítését szolgálta és a kisebbségek jogainak elismerése nem az országban élő többségi és kisebbségi nemzeti közösségek közötti egyenrangú párbeszédre épült, hanem az alapvető emberi jogok részeként a kisebbséghez tartozó polgárok formális állampolgári jogegyenlőségének elismerését jelentette csupán. Ez alól a kisebbségi autonómia valamilyen formáját történelmi okok miatt elismerő jugoszláv utódállamok, Horvátország, Szerbia (2000 után) és Szlovénia jelentenek kivételt.⁴

A kisebbségek jogainak szabályozására az euroatlanti integrációs folyamatok is hatással voltak, különösen igaz ez a kisebbségek védelmét érintő nemzetközi szerződések ratifikálására és Szerbiában, illetve Horvátországban a kisebbségi törvény elfogadására.⁵ Érdemes itt megemlíteni, hogy mindegyik vizsgált állam közös jellemzője, hogy a kisebbségek jogait elismerő legfontosabb nemzetközi szerződések, így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának, az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményének és a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának egyaránt részesei. Ezen felül Ausztria kivételével Magyarországnak mindegyik szomszédos országgal van olyan érvényes kétoldalú alapszerződése és/vagy

4 Yupsanis, Athanasios: Minority Cultural Autonomy in Slovenia, Croatia and Serbia: A Real Opportunity for Cultural Survival or a Right Void of Substance? *Europäisches Journal für Minderheitenfragen*, 2019. 12 (1–2). 83–112.

5 Vö.: Rechel, Bernd (szerk.): *Minority Rights in Central and Eastern Europe*. Routledge: London, 2009.; Vizi, Balázs – Tóth, Norbert – Dobos, Edgár (szerk.): *Beyond International Conditionality Local Variations of Minority Representation in Central and South-Eastern Europe*. Nomos: Baden-Baden, 2016.

kisebbségvédelmi szerződése, amely a kisebbségek jogainak kölcsönös szavatolását is tartalmazza.⁶

Az új jogi keretek között az egyes államok változatos módon szabályozták a kisebbségek jogait: Ausztriában, Szerbiában, Horvátországban és Ukrajnában külön törvényt fogadtak el a kisebbségek jogainak védelméről, míg Romániában, Szlovákiában és Szlovéniában nincs külön kisebbségvédelmi törvény, hanem a kisebbségi jogok szétszórva, ágazati törvényekben jelennek meg. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy külön törvény automatikusan a kisebbségek jogainak magasabb szintű védelmét biztosítaná. Közös vonás mindegyik államban, hogy a demokrácia intézményeit és a homogén nemzetállami eszméket egyaránt tükröző alkotmányok a diszkrimináció tilalmára és a sajátos kisebbségi jogok elismerésére vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaznak.

Az alábbiakban az alkotmányban foglalt kisebbségvédelmi rendelkezések rövid bemutatása után a kisebbségek számára legfontosabb területek (oktatás, közigazgatás, igazságszolgáltatás, média és kultúra, közéleti részvétel) jogi szabályozásának összehasonlító tanulságait mutatjuk be.

6 A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között 1992. december 16-án Budapesten aláírt szerződés a baráti kapcsolatokról és együttműködésről. Magyarországon kihirdette az 1995. évi XLVII. törvény.; A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1997. évi XVI. törvény; A Magyar Köztársaság és Románia között Temesvárott, 1996. szeptember 16-án aláírt, a megértésről, az együttműködésről és a jószomszédságról szóló Szerződés. Magyarországon kihirdette az 1997. évi XLIV. törvény.; A Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között Párizsban 1995. március 19-én aláírt a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről szóló Szerződés. Magyarországon kihirdette az 1997. évi XLIII. törvény; A Magyar Köztársaság és a Szlovén Köztársaság között Budapesten, 1992. december 1-jén aláírt barátsági és együttműködési Szerződés. Magyarországon kihirdette az 1995. évi XLVI. törvény; A Magyar Köztársaság és a Szlovén Köztársaság között Ljubljánban 1992. november 6-án aláírt, a Magyar Köztársaságban élő szlovén nemzeti kisebbség és a Szlovén Köztársaságban élő magyar nemzeti közösség különjogainak biztosításáról szóló Egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1996. évi VI. törvény; A Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés (ennek részét képező Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén). Magyarországon kihirdette az 1995. évi XLV. törvény.; A Magyar Köztársaság és Szerbia és Montenegró között a Magyar Köztársaságban élő szerb kisebbség és a Szerbia és Montenegróban élő magyar kisebbség jogainak védelméről szóló, Budapesten, 2003. október 21-én aláírt Egyezmény. Magyarországon kihirdette a 2005. évi IV. törvény. A kétoldalú szerződések jelentőségéről és alkalmazásának tanulságairól lásd: Miran Komac – Vizi Balázs (szerk.): *Bilaterális kisebbségvédelem: a magyar–szlovén kisebbségvédelmi egyezmény háttere és gyakorlata*. L'Harmattan: Budapest, 2019.; Vizi Balázs (szerk.): *Magyarország és szomszédai. A kisebbségvédelem kérdései a kétoldalú szerződésekben*. L'Harmattan: Budapest, 2021.; Fedinec Csilla – Tóth Norbert: *Romantikusan jog – fapados gyakorlat. Az ukrán–magyar szerződéses viszony*. L'Harmattan: Budapest, 2022.

A kisebbségek jogainak védelme az alkotmányban

A legtöbb közép- és kelet-európai ország alkotmányát sajátos kettősség jellemzi: a nemzetállamnak a többségi nemzet államalkotó szerepét hangsúlyozó értelmezésével együtt jelenik meg a nemzeti, etnikai kisebbségek jogainak formális elismerése. A vizsgált országok közül Szlovákia alkotmányában tűnik elő talán a leglátványosabban a többség dominanciájának kodifikálása: az alkotmány preambuluma egyértelműen kiemeli és történelmi perspektívába helyezi a szlovák nemzet államalkotó és domináns helyzetét Szlovákiában.⁷ A szlovák mellett a szlovén és a horvát alkotmány preambuluma is kizárólag a többségi nemzet történelmére és önrendelkezési jogára hivatkozik, ám a szöveg az alkotmányban felsorolt nemzeti kisebbségek államaként is tekint az államra. A jogilag kötő erejű alkotmányos rendelkezések között az alkotmányok a hivatalos nyelv meghatározásával és a szuverenitás védelmével is behatárolják a kisebbségi jogok körét. Az államnyelv vagy a többség nyelvének egyedüli hivatalos nyelvként való kodifikációja a többség és a kisebbségek nyelve között hierarchiát teremt, amely azt sugallja, hogy a kisebbségi nyelvet eleve szűkebb területeken lehet használni, mint a hivatalos nyelvet. A román alkotmány például egyszerűen rögzíti, hogy „*Romániában a hivatalos nyelv a román.*” (13. cikk). A szlovák alkotmány szintén egyedül a szlovák nyelvet ismeri el hivatalos nyelvként, ám rögzíti, hogy más nyelvek hivatalos kommunikációban való használatáról külön törvény rendelkezhet (6. cikk). Az ukrán alkotmány (10. cikk) is kimondja, hogy Ukrajna államnyelve az ukrán, de hozzáteszi, hogy biztosítani kell az orosz és más nemzeti kisebbségek nyelvének használatát és fejlődését is.

A többségi és kisebbségi nyelvek formális egyenjogúságát jobban tükrözi a horvát (12. cikk) és a szerb alkotmány (10. cikk), amely a többségi nyelv hivatalos nyelvi státusza mellett elismeri, hogy külön törvény más nyelvek *hivatalos* használatát is engedélyezheti. A szlovén alkotmány, mivel az olasz és a magyar kisebbségeket őshonos kisebbségnek ismeri el, az olaszok és magyarok által lakott községekben kifejezetten egyenrangú hivatalos nyelvként ismeri el az olaszt, illetve a magyart (11. cikk). Ausztriában az alkotmány 8. cikke a német nyelvet tekinti hivatalos nyelvnek „*a nyelvi kisebbségek számára szövetségi törvény szintjén biztosított jogokkal szembeni előítélet nélkül*”.

Az állami szuverenitással összefüggő alkotmányos rendelkezések is kapcsolódhatnak a kisebbségi jogokhoz, így például a román alkotmány 1. cikk 1. bek. szerint „Románia szuverén és független, egységes és oszthatatlan nemzetállam”, ami sokak szemében

⁷ A preambulom például egyedül a szlovák nemzet önrendelkezési jogára hivatkozik. A preambulomot idézi: Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 7.

a területi szeparatizmussal egyenértékűnek tekintett kisebbségi autonómiát is kizárja.⁸ A szlovák politikai közvélemény jelentős része is hasonló értelmet tulajdonít a szlovák alkotmány 34. cikk 3. bekezdésének, ami kimondja, hogy a nemzeti kisebbségek jogai „nem vezethetnek a Szlovák Köztársaság területi egységének és szuverenitásának veszélyeztetéséhez és a többi lakosság diszkriminációjához.”⁹ A kisebbségek jogaival szembeni nemzetbiztonsági aggodalmak más államok politikájában is megjelennek, és jelentős mértékben meghatározzák a kisebbségi jogok alkalmazásának korlátait is.

A kisebbségek jogait elismerő alkotmányos rendelkezések a diszkrimináció tilalmán kívül¹⁰ általában a kisebbségek anyanyelvhasználati és kulturális jogait tartalmazzák. Így például a szlovák alkotmány 34. cikke kimondja, hogy – külön törvényben rögzített keretek között – az állam hivatalos nyelvének elsajátításának jogán kívül a kisebbségeknek joga van az anyanyelvhasználathoz a hivatali érintkezésben, a tájékoztatásban, a művelődésben és az oktatásban. Emellett joguk van saját kultúrájuk fejlesztéséhez és ápolásához, kulturális és művelődési intézmények alapításához és fenntartásához. Az ukrán alkotmány általánosságban garantálja az orosz és más kisebbségek nyelvének szabad fejlődését és alkalmazását, valamint „elősegíti minden őslakos nép és nemzeti kisebbség etnikai, kulturális, nyelvi és felekezeti önazonosságának megőrzését” (10–11. cikk).¹¹ A kisebbségi nyelvű oktatáshoz való jogot az ukrán (53. cikk), a román (32. cikk 3. bek.), a szerb (79. cikk) és a szlovén (64. cikk) alkotmány is nevesíti. A horvát és az osztrák alkotmány ugyan nem említi a kisebbségi nyelvű oktatáshoz való jogot, de a kisebbségek jogairól szóló törvényeikben mindkét állam biztosítja azt.¹²

A kisebbségek közéleti, politikai részvételi jogait a román, a horvát, a szlovén és a szerb alkotmány rögzíti különböző formákban. Az osztrák, a szlovák és az ukrán alkotmány erről hallgat. A román alkotmány (62. cikk 2. bek.) minden elismert nemzeti kisebbség számára biztosít egy-egy képviselői helyet a parlament alsóházában, a szlovén alkotmány az őshonosként elismert magyar és az olasz nemzeti közösségek egy-egy képviselőjének garantál helyet a parlamentben (80. cikk). A szerb alkotmány 100. cikke annyit ír elő, hogy a törvénnyel összhangban biztosítani kell a nemzeti kisebbségek tagjainak egyenlőségét és

8 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 6–7. Hasonlóképp ellentmondásos a román alkotmány 4. cikke is, amely 1. bekezdésében összeköti az állampolgárok szolidaritását a román nép egységével, amikor így fogalmaz: „Az állam alapja a román nép egysége és állampolgárainak szolidaritása”.

9 Vö.: Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 6.

10 A faji, etnikai, nyelvi vagy más identitás alapon történő hátrányos megkülönböztetést mindegyik alkotmány tiltja – ukrán alkotmány 24. cikk, szerb alkotmány 21. cikk, szlovák alkotmány 12. cikk, szlovén alkotmány 14. cikk, horvát alkotmány 14. cikk, román alkotmány 4. cikk.

11 Csernicskó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 10–11. A szerzők az „őshonos nép” kifejezést használják magyarul, de az ukrán jogrendben ez inkább a nemzetközi jogban őslakosként (*indigenous*) elismert népekre vonatkozik, az autoktón, őshonos (*autochthonous*) népek helyett.

12 Ausztriában az 1976-os etnikai népcsoportokról szóló törvény 8. §; és Horvátországban a nemzeti kisebbségek jogairól szóló 2002-es (2010-ben módosított) alkotmánytörvény 11. §.

képviselétét a nemzetgyűlésben, míg a horvát alkotmány hasonlóan azt rögzíti (15. cikk), hogy külön törvény alapján a nemzeti kisebbségek tagjainak joguk van a horvát parlamentbe saját képviselőiket megválasztani.

A jogrendszer legmagasabb szintjén a legrészletesebben a kisebbségi önkormányzatiságot, autonómiát is alkotmányban elismerő szerb és szlovén alkotmány foglalkozik a kisebbségek jogaival, igaz Szlovéniában ez csak a két őshonos nemzeti közösséget, a magyart és az olaszt érinti.¹³ A kisebbségek sajátos jogait garantáló alkotmányos rendelkezések a legtöbbször elveket rögzítenek, és nem jelentenek konkrétan végrehajtandó jogi kötelezettséget, sok esetben ez külön jogszabályban, törvényben jelenik meg.

Oktatás

Mindegyik szomszédos ország biztosítja a kisebbségi nyelvű oktatáshoz való jogot, de ennek színvonala nagyon eltérő. A jogszabályi környezet Ukrajna kivételével elviekben mindegyik szomszédos államban az alapfokú és a középfokú oktatásban, Ausztria kivételével pedig a felsőfokú oktatásban is lehetővé teszi a teljes magyar nyelvű képzést. A 2011-es román oktatási törvény szerint a nemzeti kisebbségekhez tartozó tanulókat az oktatás minden típusában, szintjén és formájában megilleti a kisebbségi anyanyelvű oktatáshoz való jog, amely a szülői igényektől függően csoportokban, osztályokban vagy önálló oktatási intézményben zajlik.¹⁴ A román nyelv és irodalom kivételével a törvény lehetővé teszi, hogy minden tárgyat kisebbségi nyelven oktassanak. A törvény tulajdonképpen a jogalkotó szándéka szerint a finanszírozásban, a tankönyvellátásban, a kisebbségi diákok ingázásának, kollégiumi ellátásának támogatásában teljes egyenjogúságot biztosít a többségi oktatásban részt vevőkkel. A törvény szerint külön tárgyként kell bevezetni a kisebbségi nyelvű iskolákban a Nemzeti kisebbségek története és hagyományai c. tárgyat. A törvény lehetővé teszi, hogy az általános és középfokú oktatás mellett a szakképzésben is érvényesüljön a kisebbségi nyelvű oktatás. A felsőoktatás területén a törvény szerint önálló intézményekben és multikulturális intézményekben is megvalósulhat a kisebbségi nyelvű oktatás, magán és állami egyetemeken, főiskolákon egyaránt. Az állam fenntart multikulturálisnak nevezett, többnyelvű egyetemeket.¹⁵

13 Varga, 2023. Nemzetiségi jogok a Muravidéken, i.m. 22–23.; Korhecz, Tamás: National Minorities – Constitutional Status, Rights and Protection in: Csink, Lóránt – Trócsányi, László (szerk.): *Comparative Constitutionalism in Central Europe. Analysis on Certain Central and Eastern European Countries*. Central European Academic Publishing: Miskolc–Budapest. 408–409.; Korhecz, Tamás: Evolving legal framework and history of national minority councils in Serbia. *International Journal of Public Law and Policy*, 2019. 6 (2). 116–137.

14 2011. évi 1. számú törvény a nemzeti oktatásról; lásd még Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 13–14.

15 A törvény felsorolásában: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem és a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem ad lehetőséget magyar nyelvű képzésekre.

Szlovákiában a közoktatási törvény biztosítja a kisebbségi nyelvű oktatáshoz való jogot, az osztálylétszám, a finanszírozás meghatározásában a többségi nyelvű iskolákhoz képest kedvezményekkel támogatja a kisebbségi nyelvű oktatást alap és középfokú szinten.¹⁶ A felsőoktatás területén 2003 óta létezik az állami fenntartású komáromi Selye János Egyetem, amely több karon nyújt magyar nyelvű képzést.¹⁷

Horvátországban a 2002-ben elfogadott kisebbségi törvény 11. §-a elismeri a kisebbségekhez tartozók anyanyelvű oktatáshoz való jogát, és ennek feltételeit az oktatási törvénnyel összhangban óvodai, általános és középiskolai szinten rendeli megteremteni. A jogszabály szerint a kisebbségi osztályokra, iskolákra vonatkozó kötelező minimum diákszám alacsonyabb lehet, mint a többségi nyelven működő iskoláké. A kisebbségi nyelvű tanárképzést biztosítani kell a felsőoktatási intézményekben a törvény rendelkezése alapján, valamint a kisebbségekhez tartozók létrehozhatják saját oktatási intézményeiket is.

Ausztriában a népcsoportok jogairól szóló törvény elismeri a kisebbségek anyanyelvhasználatához és anyanyelvű oktatáshoz való jogát, ám ennek gyakorlati megvalósítása az egyes tartományok hatáskörébe tartozik.¹⁸ Burgenland tartomány szabályozása szerint a kisebbséghez tartozók számára óvodában és a közoktatásban kétnyelvű oktatást biztosítanak, kizárólag anyanyelvű kisebbségi oktatás nincs.¹⁹ A szlovén alkotmány sajátos módon nem a kisebbségekhez tartozók anyanyelvi oktatási jogait ismeri el, hanem az ún. nemzetiségileg vegyes lakosságú területeken alkalmaz különleges szabályokat. Az oktatás területén a Muravidéken ez a kétnyelvű oktatást jelenti, amely a törvényben meghatározott területen élő magyarok és szlovének számára egyaránt kötelezővé teszi a kétnyelvű oktatást.²⁰

Az utóbbi időben a legnagyobb figyelmet az ukrán kisebbségi nyelvű oktatást érintő jogszabályi változások váltották ki. Az ukrán alkotmány (53. cikk) elismeri, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozók – a törvényekkel összhangban – anyanyelvükön tanulhassanak. A 2017-ben elfogadott ukrán oktatási törvény, valamint a 2019-es államnyelvtörvény egyaránt jelentősen szűkítették a kisebbségi nyelvű oktatás lehetőségeit a korábbi gyakorlathoz képest.²¹ A legnagyobb gondot az jelenti, hogy az új törvényi szabályozás különböző kategóriákba sorolja az Ukrajnában élő kisebbségeket, az őslakos (pl. krími tatár) népek számára biztosítja az anyanyelvű oktatást, az EU-ban hivatalos nyelvek, így a magyar használatát

16 2008. évi 245. számú törvény a közoktatásról, lásd Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 23–25.

17 Létrehozta a 2003. évi 465. számú törvény.

18 Az etnikai népcsoportokról szóló 1976-os törvény, 8. § és 11. §. (*Bundesgesetz über die Rechtsstellung der Volksgruppen in Österreich*).

19 *Language Education Policy Profile*. Ministry of Education, the Arts and Culture and Ministry of Science and Research: Vienna, 2008.

20 Varga, 2023. Nemzetiségi jogok a Muravidéken, i.m. 13–15.

21 Csernicskó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i. m. 31–38.

csak az általános iskola 1–4. évfolyamában engedi, az 5. osztálytól felmenő rendszerben fokozatosan növeli az ukrán nyelvű oktatás arányát a kisebbségi nyelvűvel szemben.²²

Igazságszolgáltatás

Az állammal, az állami intézményekkel, közigazgatási szervekkel és bíróságokkal való kapcsolattartás rendkívül fontos az állam működésének hatékonysága szempontjából. Emellett komoly szimbolikus tartalma is van annak, hogy milyen nyelven működik a hivatalos állam és milyen nyelven fordulhatnak az állampolgárok az állami szervekhez. Ebben a körben az igazságszolgáltatás külön területet jelent és a büntetőügyek nyomozati és peres eljárásaiban a nyelvhasználat kérdése alapvető emberi jogi kérdésként merül fel. A legáltalánosabban elfogadott elv, hogy a büntetőeljárásokban a vádat mindenkivel az „általa ismert nyelven” közöljék. Ez nélkülözhetetlen eleme a méltányos eljáráshoz való jognak, ahogy azt a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (14. cikk) is rögzíti. Ezt a jogot mindegyik szomszédos állam biztosítja, jellemzően tolmácsolással.²³

A polgári peres eljárásokban az igazi kérdés nem feltétlenül a nyelvhasználat, hanem az, hogy a kisebbségi nyelv használatának gyakorlati lehetőségei mennyire nehezítik meg vagy lassítják le a per eredményes lefolytatását. Romániában és Szlovákiában a törvény szerint tolmács igénybevételére van lehetősége a kisebbségi nyelvet beszélő polgárnak, de a bírósági iratok csak államnyelven érvényesek. Romániában például lehet kisebbségi nyelven is beadvánnyal fordulni a bírósághoz, de azt román nyelvre kell fordítani és a bíróság a román változatot tekinti hivatalosnak.²⁴ Az ezzel járó plusz idő és adminisztráció nyilvánvalóan eltántoríthatja a peres felet a kisebbségi nyelv használatától. Horvátországban a polgári perekben a kisebbségi nyelvet használók fordítási-tolmacsolási költségeit a törvény szerint az eljáró bíróság állja.²⁵ Szlovéniában és Szerbiában a kisebbségek által lakott területeken a teljes eljárás kisebbségi nyelven is lefolytatható.²⁶

22 Uo. 34. és lásd fent 3. lábjegyzet.

23 Horvátországban a büntetőeljárásról szóló törvény 7. § (NN 152/08, NN 76/09); Szlovákiában a 301/2005. sz. törvény a büntetőeljárásról 2. § és 28. §, Szerbiában a büntetőeljárásról szóló kódex 11. § és 67–68. §; Romániában a büntetőeljárásról szóló 135/2010. törvény 12. § és 329. §, Szlovéniában a nemzetiségileg vegyesen lakott körzetekben a magyar és az olasz a szlovénnal egyenrangú nyelvként használatos a bírósági eljárásokban is; Varga, 2023. Nemzetiségi jogok a Muravidéken, i.m. 10–12. A jogrendszeren belül azonban lehetnek olyan ellentmondások, ami miatt az eljáró hatóságok megtagadhatják a kisebbségi nyelv használatát: Ukrajnában az államnyelvről szóló törvény minden ukrán állampolgár számára előírja az államnyelv ismeretét – ez alapján pedig előfordulhat, hogy a kisebbségi anyanyelvű állampolgártól is az ukrán nyelv használatát követelik meg, akár a büntetőeljárásban is. Vö.: Csernicskó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 43

24 A romániai bírósági szervezetrendszeréről szóló 2004. évi 304 számú törvény 14. §; Szlovákiában a polgári perrendtartásról szóló 161/2015. sz. törvény rendelkezik a nyelvhasználatról.

25 A polgári peres eljárásokról szóló törvény 105. §.

26 Szerbiában a polgári perrendtartásról szóló 55/2014. törvény 6. §, míg Szlovéniában a nemzetiségileg vegyesen lakott körzetekben az alkotmány biztosítja a kisebbségi nyelvhasználatot.

Közigazgatás

A közigazgatás bonyolult, többszintű rendszerében jellemzően minden szomszédos országban lehetőség van a helyi közigazgatási szervek előtt a kisebbségi nyelv használatára. A problémát jellemzően a regionális, megyei intézmények, és a központi államigazgatási szervek regionális, megyei intézményei jelentik. A közigazgatásban a nyelvhasználat kérdése mellett a kisebbségi származású alkalmazottak foglalkoztatása is fontos. A vizsgált országokban a kisebbségi vagy a kisebbségi nyelvet beszélő alkalmazottak – arányos – foglalkoztatása helyett a nyelvhasználat kerül előtérbe, amelyben a területi elv érvényesül. Szlovéniában az alkotmány szerint behatárolt vegyes nemzetiségi lakosságú körzetekben az államnyelv és a kisebbségi nyelv a közigazgatásban minden szinten egyenrangú hivatalos nyelv. Ausztriában a népcsoportok jogairól szóló törvény melléklete sorolja fel azokat a községeket, amelyekben a magyar nyelv is használható a közigazgatási szervekkel való érintkezésben és a hivatali eljárásokban.²⁷ Szerbiában a 2002-ben elfogadott kisebbségi törvény értelmében a közigazgatásban a kisebbségi nyelvet azokban a községekben lehet használni, ahol a kisebbségi lakosok számaránya elérte a 15%-ot. Szlovákiában a kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvény szintén a 15%-os küszöbhez²⁸ köti a nemzeti kisebbség nyelvének használatát, míg Romániában a közigazgatási kódex 20%-ot ír elő. Ukrajnában az államnyelvről szóló törvény egyedül az ukrán nyelv hivatalos használatát írja elő a központi állami szervek és az önkormányzatok számára egyaránt. A törvény nem rendelkezik a kisebbségi nyelvek használatáról a közigazgatásban, a 2012-es kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvény hatályon kívül helyezése óta pedig más törvény sem biztosítja ezt.²⁹

Média és kultúra

Minden szomszédos országban működik olyan magyar kulturális intézmény, amely vagy állami fenntartású vagy állami támogatásban részesül. Ausztriában a népcsoportokról szóló törvény alapján több magyar kulturális és vallási civilszervezet kap támogatást a szövetségi kormánytól.³⁰ Szlovákiában 2017-ben hozták létre a nemzeti kisebbségek kultúráját támogató alapot (Kisebbségi Kulturális Alap, Kultminor), amelynek célja a nemzeti kisebbségek identitásának és kulturális értékeinek megőrzése.³¹ Állami fenntartásban, támogatással működik a Szlovák Nemzeti Múzeum keretein belül a Szlovákiai Magyar Kultúra

27 Az etnikai népcsoportokról szóló 1976-os törvény 13–22. §§.

28 Az elmúlt két népszámlálás tekintetében kell ennek érvényesülnie.

29 Vö.: Csernicskó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 39–42.

30 Letöltés helye: <https://rolunk.at/>; letöltés ideje: 2023. 08. 10.

31 138/2017. törvény.

Múzeuma Pozsonyban, illetve kihelyezett kiállításokkal Szklabonyán és Alsósztrégován, valamint a magyar nyelven játszó komáromi Jókai Színház és a kassai Thália Színház.

A szlovákiai könyvtárakról szóló 126/2015. törvény kimondja, hogy a nemzeti kisebbségek által is lakott községekben működő nyilvános könyvtáraknak a könyvtári állomány kialakításánál a kisebbségi lakosságra is tekintettel kell lenniük. A média területén a szlovák állami rádió és televízió törvényi kötelezettsége kisebbségi nyelvű műsorok sugárzása is, ennek minimális időtartama azonban nincs rögzítve.³² Az államnyelvtörvény azonban komoly korlátokat emel a kisebbségi nyelvű műsorszórás elé: minden kisebbségi nyelvű televízióadás vagy rádiós műsorsugárzás esetén megköveteli a műsorok feliratozását vagy szlovák nyelven történő sugárzását a kisebbségi nyelvű előtt vagy után.

Romániában szintén működnek állami fenntartású kulturális intézmények (pl. a kolozsvári Állami Magyar Színház, a temesvári Csiky Gergely Színház, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, stb.) és az állami intézmények mellett számos civil szervezet is működik, amely esetenként állami támogatást is kaphat. A média területén az audiovizuális törvény rendelkezik a közszolgálati médiát is felügyelő Audiovizuális Tanács feladatköréről és előírja, hogy a biztosítani kell a nemzeti kisebbségek nyelvének és kultúrájának védelmét, a kisebbségek nyelvhasználatát, valamint azt, hogy a magántulajdonban levő kábel- és médiaszolgáltatók biztosítsák a kisebbségek nyelvén közzétett csatornák/műsorok továbbítását is azokon a területeken, ahol egy adott kisebbség meghaladja a lakosság 20%-át.³³

Szlovéniában és Szerbiában a kisebbségi autonómia intézménye határozza meg a kisebbségi magyar kulturális és tömegtájékoztatási intézmények működését. Szerbiában a nemzeti kisebbségi tanácsokról szóló törvény kimondja, hogy a nemzeti tanács *„intézményeket, egyesületeket, alapítványokat, gazdasági társaságokat alapít a kultúra, az oktatás, a tájékoztatás és a hivatalos nyelv- és íráshasználat területén”* valamint *„kezdeményezi, azaz javasolja a köztársaságnak, autonóm tartománynak, vagy helyi önkormányzatnak mint a jelen törvény értelmében kiemelt jelentőségűnek nyilvánított intézmény alapítójának az intézmény alapítói jogainak átruházását”*.³⁴ A törvény értelmében a szerbiai Magyar Nemzeti Tanács átveheti az államtól vagy Vajdaság Autonóm Tartománytól kulturális és tájékoztatási intézmények fenntartói jogát vagy alapíthat is ilyen intézményeket. A nemzeti tanács által fenntartott intézmények vezetőinek kinevezése, az intézmények működésének felügyelete a kisebbségi nemzeti tanács jogkörébe tartozik.³⁵ Ezeknek az intézményeknek a fenntartásához a kisebbségi nemzeti tanács állami költségvetési támogatásban részesül. Ennek megfelelően a

32 532/2010. törvény.

33 504/2002. törvény valamint Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 21.

34 2009. évi törvény a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól, a törvény hatályos szövege elérhető magyarul itt: Letöltés helye: www.mnt.org.rs; letöltés ideje: 2023. 09. 22.

35 16–21. §§.

Magyar Nemzeti Tanács fenntartásában működik egyebek mellett a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház, a zentai Történelmi Levéltár, több könyvtár és magyar nyelvű sajtóorgánium, valamint a Fórum Kiadóvállalat is.³⁶

Szlovéniában a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség (MMÖNK) gyakorolja a kulturális tevékenységekben meghatározó szerepet játszó lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet alapító jogait és ezzel ellenőrzi a magyar kulturális intézményi kereteket is. Szintén a MMÖNK az alapítója a Magyar Nemzeti Tájékoztatási Intézetnek is, amelynek fő feladata a magyar nyelvű nyomtatott kiadványok és a magyar közösség egyetlen hetilapjának, a *Népújságnak* a megjelentetése. A kisebbségi nyelvű televízió- és rádióadásokról *A Szlovén Rádió és Televízióról szóló törvény* rendelkezik, ennek keretében egy-egy magyar nyelvű programot kell biztosítani a magyar nemzetiség részére.³⁷ A magyar nyelvű elektronikus média a közszolgálati Maribori Regionális RTV Központ keretében működő lendvai Magyar Műsorok Stúdiójában készül.³⁸

A Magyarországgal szomszédos államok nemzetközi jogi, illetve belső jogi eredetű kisebbségvédelmi szabályainak tényleges hatályosulása

Az érvényes³⁹ és hatályos⁴⁰ jogszabályok esetében kulcskérdés, hogy azok ténylegesen kifejtik-e a jogalkotó által szándékolt hatásait, illetve azokat milyen mértékben teszik? Ezzel kapcsolatban döntő szerepe a végrehajtásnak, azaz az állam végrehajtó szervei magatartásának van. Két terület emelendő ki ebben a körben, egyrészt az állami igazságszolgáltatás, amely elsősorban a bírósági szervezetrendszer és a hozzá kapcsolódó szerveket öleli fel, de hasonlóan fontos a kormányok és a bíróságoknak nem minősülő hatóságok végrehajtó tevékenysége is. Mivel valamennyi vizsgált állam részese az Európa Tanács két kisebbségvédelmi tárgyú nemzetközi szerződésének, azaz a Regionális vagy Kisebbségi

36 Az MNT által alapított/társalapított intézmények. Letöltés helye: www.mnt.org.rs; letöltés ideje: 2023. 09. 22.

37 A Szlovén Rádió és Televízióról szóló törvény 1., 3. és 4. cikke, Zakon o Radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 96/05, 109/05 – ZDvpP-1B, 105/06 – odl. US, 26/09 – ZIPRS0809-B in 9/14).

38 A Lendvai Tévéstúdió heti négy alkalommal 30 perces műsort készít, a Muravidéki Magyar Rádió 24 órában sugároz, élőben napi 5.30 és 19 óra között. Vö.: Varga, 2023. Nemzetiségi jogok a Muravidéken, i.m. 18.

39 Az érvényesség annyit tesz, hogy az adott jogszabályt az annak megalkotására jogosult jogalkotó szerv és az előírt módon, tehát érvényesen alkotta meg. Az érvényesség előfeltétele a hatályosságnak.

40 A hatályosság alkalmazhatóságot jelent, azt mutatja meg, hogy a jogi norma pontosan kikre (személyi hatály), milyen politikai-földrajzi egység területén (területi hatály), milyen jogviszonyokra vonatkozóan (tárgyi hatály), és pontosan mikortól meddig (időbeli hatály) alkalmazandó.

Nyelvek Európai Kartájának (továbbiakban Nyelvi Karta vagy Karta),⁴¹ továbbá a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezménynek (továbbiakban Kisebbségvédelmi Keretegyezmény),⁴² célszerű e nemzetközi megállapodások monitoringmechanizmusaira alapozva elvégezni a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyar közösségek tényleges jogi helyzetének összehasonlító és összegző elemzését, kiegészítve az országelemzések⁴³ vonatkozó megállapításaival.

Közismert, hogy a Nyelvi Karta nem igazán szerencsés módon, ún. *à la carte* megoldást alkalmaz, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy a Kartában részes államok nem kötelesek a szerződés minden rendelkezését magukra nézve kötelezően elismerni. Nem kétséges, hogy ez eleve gyengíti annak határfokát, másrészt azzal a következménnyel is jár, hogy az egyes részes államokra egymástól eltérő kötelezettségeket keletkeztet a Karta. A III. rész rendelkezései közül minden ország köteles legalább harmincöt bekezdést és/vagy pontot megjelölni a Karta ratifikációjakor az adott regionális vagy kisebbségi nyelvre vonatkozóan. Valamennyi Magyarországgal szomszédos állam a Karta hatálya alá tartozónak ismeri el a magyar nyelvet, és valamennyien több kötelezettséget vállaltak magukra, mint amennyit a szerződés egyébként minimális követelményként⁴⁴ előír. Közülük a legkevesebb, 36⁴⁵ kötelezettséget Ausztria vállalt – szövetségi berendezkedésű állam lévén – Burgenland területére korlátozva azokat, míg a bécsi magyarok esetében csak 12 pontot fogadott el magára nézve kötelezőnek. Ezzel szemben Horvátország és Ukrajna 42,⁴⁶ Szerbia 43⁴⁷ vállalást tett, míg Szlovákia 53,⁴⁸ Románia pedig 57⁴⁹ kötelezettséget fogadott el magára vonatkozóan a Karta megerősítésekor. Szlovénia 58 magyarokkal kapcsolatos vállalása kapcsán pedig érdekes, hogy a két őshonosként elismert kisebbség, azaz az olasz közösség és a magyarság esetében az olaszok javára kedvezőbb tartalmú kötelezettséget vállalt a területi állam,⁵⁰ noha a helyi magyar kisebbség nagyobb létszámú, mint a tengeremléki olasz közösség. A jogszabályok hatékonyságának gyengítése

41 1992. évi Regionális vagy Kisebbségi Nyelv Európai Kartája. Magyarországon kihirdette: az 1999. évi XL. törvény. A Nyelvi Kartának jelenleg 25 részes állama van. Letöltés helye: www.coe.int/en; letöltés ideje: 2022. 07. 17.

42 1995. évi Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény. Magyarországon kihirdette: az 1999. évi XXXIV. törvény. A Keretegyezménynek jelenleg 39 részes állama van. Letöltés helye: www.coe.int/en; letöltés ideje: 2022. 07. 17.

43 Lásd a 2. lábjegyzetet.

44 A Nyelvi Karta III. részében felsorolt kötelezettségek közül legalább harmincötöt kell minden részes államnak magára kötelezőként elismernie.

45 Council of Europe: Reservations and Declarations for Treaty No.148 - European Charter for Regional or Minority Languages (ETS No. 148) Letöltés helye: www.coe.int/en; letöltés ideje: 2022. 07. 17.

46 Uo.

47 Uo.

48 Uo.

49 Uo.

50 Lásd erről: Koren Stefán: A magyar nyelv hivatalos nyelvi jogállása és hivatalos használata Szlovéniában. Doktori értekezés. PTE-ÁJK: Pécs, 2020. 95–98.

mellett természetesen az összehasonlíthatóságot is nehezíti, hogy Magyarország hét szomszédja nem ugyanazokat a vállalásokat tette a Nyelvi Karta alapján. Érdekes, hogy mindössze öt a Kartából eredő olyan kötelezettség van, amelyet mind a hét ország magára vállalt. Kilencvenhárom olyan „kartás” kötelezettség létezik, amelyet a hét ország közül legalább egy megjelölt a ratifikációkor az összesen kilencvennyolc bekezdés, illetve pont közül.

Oktatás

Valamennyi vizsgált államban létezik magyar nyelvű közoktatás, igaz nem minden képzési szinten és formában, továbbá Ukrajnában jelentős visszalépés tapasztalható a jogi szabályozásban.⁵¹ A Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága állásfoglalásai alapján két kérdés kapcsán rajzolódik ki a legtöbb, az érintett országok nagy részét érintő probléma. Először is, több szomszédos állam, így Ausztria és Románia sem biztosítja a magyar történelem és kultúra oktatását a közoktatási intézményekben,⁵² az osztrák szövetségi oktatási minisztérium egy 2022-ben hatályba lépő rendeletről vár változást ebben az ügyben,⁵³ Románia esetében pedig már eddig is rendelkezésre álltak a jogszabályi keretek, azok végrehajtása azonban nem elégséges.⁵⁴ Szerbia és Horvátország pedig csak részben teljesítik⁵⁵ ez irányú vállalásaikat. Utóbbi arra hivatkozik, hogy joga megengedi anyaországi tankönyvek használatát is a horvát közoktatásban, feltéve, ha azokat a hatáskörrel rendelkező szerv előzetesen jóváhagyta.⁵⁶ Emellett Románia, Szlovénia és Ukrajna nem, Szerbia pedig csak részben teljesíti az olyan felügyeleti szerv létrehozására tett ígéretét, amely kifejezetten a kisebbségi nyelvek oktatásának megteremtésében és fejlesztésében tett intézkedéseket és az elért előrehaladást monitoringozná.⁵⁷

51 2023. szeptember 1-jei állapot, lásd a 3. lábjegyzetet.

52 CM(2018)38. Fourth report of the Committee of Experts in respect of Austria. 2.3.1., CM(2018)4. Second report of the Committee of Experts in respect of Romania. 2.8.1.

53 MIN-LANG (2021) Fifth periodical report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter. Austria. PR6. 1.2. A többször módosított, „a kisebbségi alapfokú iskolák tananyagáról és a Burgenland, valamint Karintia szövetségi államokban a kisebbségi nyelvek alapfokú iskolákban történő oktatásáról, továbbá a vallási oktatási intézmények tananyagáról szóló 1966. május 24-én kelt szövetségi oktatási minisztériumi rendelet” 6. sz. alapelve szerint a hat őshonos népcsoport nyelvét, kultúráját, és történelmét tanítani kell ezekben az iskolákban, viszont az ezzel kapcsolatos tapasztalatokról jelenleg még nem áll rendelkezésre információ.

54 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 14.

55 CM(2018)144. Fourth report of the Committee of Experts in respect of Serbia. 2.8.1. és CM(2017)97. Third report of the Committee of Experts in respect of Ukraine. 2.7.1. MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1.

56 MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1.

57 CM(2018)38, i.m.; és CM(2018)4, i.m.; és MIN-LANG (2019) 17final. Report of the Committee of Experts. presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter. Fifth Report SLOVENIA. 2.3.1.; és CM(2017)97, i.m.

A magyar nyelvű oktatáshoz való általános jog hatályosulása szempontjából a legtöbb probléma a szakképzés, szakmunkásképzés és a felnőttoktatás területein mutatkozik. Románia nem biztosít magyar nyelvű felnőttképzési és továbbképzési tanfolyamokat,⁵⁸ Szlovákia esetében pedig ezek megmaradása kérdéses,⁵⁹ míg Szerbia is csak részben teljesíti ezzel kapcsolatos vállalásait, igaz utóbbi „csak” „bátorítani” vagy „előnyben részesíteni” köteles a magyar nyelvet ezeken a képzési formákon.⁶⁰ Horvátország pedig ígérete ellenére nem tette a felnőtt- és továbbképzési portfólió részévé a magyart mint idegen nyelvet.⁶¹ Románia csak részben biztosít magyar nyelvű szakközépiskolai és szakmunkásképzést,⁶² továbbá nem biztosítja az oktatás különféle szintjein oktató tanárok megfelelő alap- és továbbképzését.⁶³ Szlovénia esetében még ennél is komolyabb hiányosságokat tárt fel a Nyelvi Karta monitoringmechanizmusa, ugyanis itt jelenleg csak részben biztosított az általános iskola, a középiskola és a szakközépiskola, valamint a szakmunkásképzés lényegi részének magyar nyelvű oktatása, ráadásul a korábbi helyzethez képest visszalépés tapasztalható ezeken a területeken.⁶⁴ Romániához hasonlóan Szlovéniában is hiányosságok vannak a magyar nyelven oktatók szakmai alap- és továbbképzésében,⁶⁵ valamint a magyar pedagógusképzést is meg kellene erősíteni.⁶⁶ Ukrajna kapcsán már az oktatási kerettörvény, valamint az államnyelvtörvény elfogadását megelőzően is jelentős problémák voltak a kisebbségi nyelvi oktatásra vonatkozó szabályok hatályosulásában,⁶⁷ viszont az új jogszabályi környezet eleve drámaian szűkíti a helyi magyarság nyelvi jogait, azok következetes végrehajtása eleve nem felel meg az Ukrajnára vonatkozó releváns nemzetközi jogi kötelezettségeknek.

58 CM(2018)4, i.m.

59 MIN-LANG (2021) 1. Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' fifth evaluation report on the Slovak Republic 4.

60 CM(2018)144, i.m.

61 MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1.

62 CM(2018)4, i.m.

63 Uo.

64 MIN-LANG (2019) 17final. Report of the Committee of Experts. presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter. Fifth Report Slovenia. 2.3.1.

65 Uo.

66 MIN-LANG (2021) 11. Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' fifth evaluation report on Slovenia. 28.

67 CM(2017)97, i.m.

Igazságszolgáltatás

Magyarország hét szomszédja közül Szlovénia tette a legkomolyabb nemzetközi vállalásokat az igazságszolgáltatás területén, Ljubljana ugyanis kötelezte magát, hogy a büntető, polgári és közigazgatási ügyekben bármely fél kérelmére magyar nyelven folytatják le az eljárást. Megjegyzendő, hogy nem gyakori ez az elköteleződés a részes felek esetében, Szlovénia mellett mindössze Finnország a svéd nyelv, Norvégia bizonyos számi nyelvjáráások, Spanyolország a katalán (a valenciai), a baszk és a galíciai, valamint Svájc az olasz nyelv kapcsán tett ilyen erős vállalást.⁶⁸ A szlovén kötelezettségvállalások azonban nem hatályosulnak maradéktalanul, ha a fél magyar anyanyelvű, jogi képviselője viszont nem, a gyakorlatban nem biztosítják a magyar nyelvhasználatot, továbbá a felek maguk sem nagyon élnek ezzel a lehetőséggel.⁶⁹

A Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága szerint Ausztriában csak formálisan hatályosul a terhelt joga büntetőügyben, illetve a fél joga polgári peres és nem peres eljárásokban a magyar nyelv használatára,⁷⁰ mivel a gyakorlatban egyetlen példa sincs egyikre vagy másikra.⁷¹ Horvátországban és Romániában közigazgatási ügyekben szintén csak formálisan érvényesül a jog,⁷² továbbá ugyancsak formális, hogy magyar nyelven lehessen dokumentumokat vagy bizonyítékokat benyújtani. Szerbiában is hasonló a helyzet azzal a különbséggel, hogy itt valamennyi igazságszolgáltatással kapcsolatban vállalt kötelezettség papíron hatályosul csak, mivel azoknak nem alakult ki gyakorlatuk.⁷³ Szlovákiában főként a büntetőügyekben jellemző, hogy a magyar nyelvvel kapcsolatos vállalások csak részben teljesülnek.⁷⁴ Ukrajnában már a kisebbségekre kedvezőtlen jogszabályi változások előtt is problémás volt az igazságszolgáltatás területén tett vállalások hatályosulása, köztük például az, hogy a legfontosabb ukrán jogszabályok szövegét magyar nyelven is közzétegye az állam,⁷⁵ a 2019. évi nyelvtörvény lényegében kizárta a magyar nyelv használatát az igazságszolgáltatásban.⁷⁶

68 Council of Europe: *Reservations and Declarations for Treaty No.148 – European Charter for Regional or Minority Languages* (ETS No. 148) Letöltés helye: www.coe.int/en; letöltés ideje: 2022. 07. 18.

69 Koren, 2020. A magyar nyelv hivatalos nyelvi jogállása, i.m. 148–188.

70 CM(2018)38, i.m.; CM(2018)4, i.m.

71 CM(2018)38, i.m.; CM(2018)4, i.m. 60.

72 MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1. és CM(2018)38, i.m.; CM(2018)4, i.m.

73 CM(2018)144, i.m.

74 CM(2019)126. Fifth report of the Committee of Experts in respect of the Slovak Republic. 2.5.1.

75 CM(2017)97, i.m.

76 Csernicskó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 43.

Ezen a területen a legfontosabb problémát az jelenti, hogy nagyon kevés a magyar nyelvet ismerő, illetve magyar nemzetiségű bíró, ügyész, illetve ügyvéd az igazságszolgáltatásban,⁷⁷ ráadásul arányuk a fellebbviteli rendszerben egyre feljebb haladva csökken.⁷⁸ Mivel a jogászai hivatás, néhány jogterület kivételével, országspecifikus, ezért a magyarországi jogi karok által kínált ösztöndíjlehetőségek nem tudják megoldani ezt a problémát, azoknak csak a továbbképzések esetén lehet érdemi szerepük, a szomszédos államokban az esetek többségében pedig nem áll rendelkezésre magyar nyelvű jogászképzés.⁷⁹ Emellett fontos lenne a kisebbségi magyar nyelvű jogi terminológia fejlesztése is, hiszen a magyarországi jogi szókészlet – a nemzeti jogrendszerekben rejlő különbségek miatt – nem minden esetben feleltethető meg közvetlenül egy másik nyelv szakmai szókincsének. Ugyancsak érdemes volna minden érintett nyelv és a magyar nyelv közötti, folyamatosan fejlesztett és karbantartott online jogi szakszótárakat készíteni és működtetni.

Közigazgatás

A magyar nyelv közigazgatási és közéleti használata nagyjából öt tényező függvénye. Egyrészt megkönnyíti az erre vonatkozó vállalások végrehajtását, ha a területi állam aktív, felvilágosító tevékenységével mintegy maga is elősegíti a kapcsolódó jogok élvezetét, ez egyéb hatásai mellett, mintegy bátoríthatja is a kisebbségi nyelvhasználókat. Másrészt nem kétséges, hogy a nyelvhasználat objektív akadályát jelenti a kellő létszámú és az adott nyelvet megfelelően bíró hivatalnokréteg hiánya. Emellett azokban az államokban, ahol az államnak országosan csak egyetlen hivatalos nyelve van (Magyarország valamennyi szomszédja ebbe a kategóriába tartozik, bár Szerbiában a Vajdasági Autonóm Tartomány területén a magyar [és még öt másik nyelv] regionális hivatalos státusszal rendelkezik), és amelyet külön törvény „véd” más nyelvek „ártó behatásától,” a kisebbségi nyelvi jogok hatályosulása eleve sokkal nehezebb, mint ahol ennél kedvezőbb a jogszabályi környezet. Ezenfelül összességében az is igaz, hogy az említett okok kedvezőtlen hatása annál jobban mérséklődik, minél nagyobb a magyarság létszáma az adott országban, és minél magasabb a magyarok lakosságon belüli aránya az adott településen, illetve régióban. Végül komoly szerepe van az érintett lakosság jogtudatosságának is, amelyet az állam vagy államok mellett, főként az ezzel foglalkozó civil szervezetek tevékenysége növelhet.

77 Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 45., Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 30.

78 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 30.

79 Romániában például van már erre példa, de itt is időbe telik, amíg a végzett jogászok elhelyezkedése kézzel fogható eredményeket produkál. Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 31.

A vizsgált hét állam egyikéről sem mondható el, hogy ne volnának hiányosságok az állam aktív kisebbségvédő magatartása területén. Ausztriában például nem teszik közzé a helyi testületek dokumentumait magyarul, míg az állami, regionális, vagy helyi szervekkel való magyar nyelvű kommunikáció is csak korlátozottan működik a gyakorlatban, illetve csak részben teljesül a magyar nyelvű dokumentumok közzétételére vonatkozó kötelezettség.⁸⁰ Ehhez hasonlóan kevés támogatást nyújt az állam a jogérvényesítéshez Szlovákiában, például nem készíti el a dokumentumok kétnyelvű változatát.⁸¹ Ugyanezek a problémák Horvátországban is jelentkeznek,⁸² a földrajzi nevek kisebbségi nyelvű feltüntetése esetén pedig települése válogatja, hogy kiírják-e a feliratokat magyarul.⁸³ Emellett Eszék-Baranya és Vukovár-Szerém megyék statútumai nem rendelkeznek a magyar nyelv használhatóságáról.⁸⁴ Romániában főként a közszolgáltatások nyújtásakor akadnak gondok a magyar nyelv használatával, részben mivel az emberek megszokták, hogy a hivatal nyelve a hivatalos, vagyis a román nyelv,⁸⁵ de a településnevek, középületek, illetve a földrajzi nevek magyar nyelven való feltüntetésével is vannak problémák. Ez utóbbi a vizsgált államok közül Szlovákia esetében a legsúlyosabb hiányosság.⁸⁶ Ehhez kapcsolódóan gyakori a magyar nyelvű feliratok (főként településjelző- és utcanévtáblák) átfestése Romániában,⁸⁷ Szerbiában,⁸⁸ és Szlovákiában,⁸⁹ viszont az állami vagy önkormányzati szervek általában pótolják

80 CM(2018)38, i.m.

81 Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 37.

82 MIN-LANG (2019) 18. Report of the Committee of Experts presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter Sixth Report Croatia. 2.4.1.

83 Uo.

84 MIN-LANG(2022)3 Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' sixth evaluation report on Croatia 24-25.

85 CM(2018)4, i.m.; illetve Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 28.

86 MIN-LANG (2021) 1. Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' fifth evaluation report on the Slovak Republic 27.

87 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 26–28. gycsaba: Ünnepi bunkóság: lefestették a magyar feliratot a megyehatárt jelző táblán. Fötér, 2019. április 27. Letöltés helye: <https://foter.ro>, letöltés ideje: 2022. 07. 19.; Lefestették a magyar nyelvű feliratot Máramarossziget helységnévtábláján. Pesti Srácok. hu, 2021. augusztus 7. Letöltés helye: <https://pestisracok.hu>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; FRISSTÍTVE – Kicserélték a lefestett kolozsvári helységnévtáblát. Krónika, 2021. február 10. Letöltés helye: <https://kronikaonline.ro>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; Barabás Hajnal: Lefestették egy csíkszeredai utcanévtábla magyar feliratát. Székelyhon.ro, 2016. november 9. Letöltés helye: <https://szekelyhon.ro>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.

88 Székelykeve: Lefestették a helységnévtábla magyar feliratát. Vajdaságma, 2021. augusztus 27. Letöltés helye: <https://www.vajma.info>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; Ismét lefestették Drea magyar nevét a településnévtáblán. Pannon Rtv, 2021. május 12. Letöltés helye: <https://pannonrtv.com>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; Makkay József: Rendszeresen bemázolják a magyar feliratú táblákat a Délvidéken. ErdélyiNapló.ro, 2021. augusztus 9. Letöltés helye: <https://erdelyinaplo.ro>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.

89 Neszméri Tünde: Ismét fáj a magyar tábla? Felvidék.ma, 2018. november 27. Letöltés helye: <https://felvidek.ma>; letöltés ideje: 2022. 07. 19.; ujszo.com: Érsekújváron lefestették a helységnévtábla magyar feliratát. Maszol.ro, 2020. február 19. Letöltés helye: www.maszol.ro; letöltés ideje: 2022. 07. 19.

a megrongált vagy ellopott feliratokat. Ukrajnában feltehetően csak azért nem probléma ez jelenleg pillanatnyilag, mert a 2019. évi államnyelvtörvény hatálybalépése óta eleve hatóságilag tüntették el a magyar nyelvű földrajzi jelzőtáblákat a közterületekről.⁹⁰

Valamennyi vizsgált országban megfigyelhető, hogy az igazságszolgáltatáshoz hasonlóan a közigazgatási nyelvhasználat egyik akadály a megfelelő nyelvtudás hiánya a hivatal részéről,⁹¹ amelyhez néhány államban az ügyfeleknek a magyar nyelvhasználat miatti lehetséges hátrányoktól (pl. kedvezőtlen döntés, esetleg a határozathozatal halogatása) való félelme is hozzáadódik.⁹² Említettük továbbá, hogy azokban az országokban, ahol külön törvény „védi” az állam hivatalos nyelvét a többi nyelvtől, a kisebbségi közigazgatási nyelvhasználat megnehezül (Szlovákia),⁹³ esetleg ellehetetlenül (Ukrajna).⁹⁴ Ennek egyik oka az, hogy amely élethelyzeteket a kisebbségi nyelvekről szóló jogszabályok nem szabályoznak, azokra mintegy automatikusan az államnyelv „védelméről” szóló jogszabály lesz alkalmazandó, vagyis a többségi nyelv használata kötelezettséggé válik. Végül Szlovéniában is csak részben hatályosulnak a közigazgatásra vonatkozó nyelvi vállalások, az önkormányzati ülések kétnyelvűsége például csak papíron teljesül.⁹⁵

Média és kultúra

Valamennyi vizsgált országban működnek magyar nyelvű magán- vagy közmédiumok, általánosságban megállapítható, hogy a legtöbb probléma a televíziózással van.

Ausztriában a rendszeres magyar nyelvű televízióadások esetében és a magyar nyelvű heti- vagy napilapok esetében tárt fel hiányosságokat a Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága, amelyre az állam azzal reagált, hogy a nemzetiségi műsorokból korlátlanul visszanézhető online médiagyűjteményt hozott létre, továbbá ígéretet tett arra, hogy az ORF 3 műsorkínálataiban növeli a népcsoportok (*Volksgruppen*) láthatóságát.⁹⁶ Emellett jelezte, hogy a szövetségi kancellária mellett működő magyar Népcsoport Tanács (*Volksgruppenbeirat der ungarischen*

90 Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont: A nyelvi jogi rendelkezések végrehajtása Ukrajnában gyakorlati szempontból. Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont: Beregszász, 2021. 14–18.

91 CM(2018)144, i.m.; Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 29–30.; és Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 37.

92 Markó, 2022. A romániai magyar közösség, i.m. 29–30.

93 Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 34–45.

94 Csernicskó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 68.

95 MIN-LANG (2019) 17final. Report of the Committee of Experts. presented to the Committee of Ministers of the Council of Europe in accordance with Article 16 of the Charter. Fifth Report Slovenia. 2.3.1. 21-22.

96 MIN-LANG (2021) PR6. Fifth periodical report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter. Austria 60.

Volksgruppe beim Bundeskanzleramt) jelzése értelmében a burgenlandi magyar közösség vezető médiuma (*Leitmedium*) a *Rólunk* című magazin a továbbiakban az interneten működik tovább.⁹⁷ Horvátországban is a magyar nyelvű televízióadások hiánya jelenti a legfontosabb problémát,⁹⁸ Szerbiában pedig csak részben teljesülnek a magyar nyelvű rádió- és televízióadásokkal kapcsolatos állami vállalások.⁹⁹ Szlovéniában is a televíziózással, mégpedig a köz-média kapcsán vannak gondok, míg Szlovákiában az államnyelvtörvény a gyakorlatban nem teszi lehetővé tisztán magyar nyelvű televízió- illetve rádióadó működtetését,¹⁰⁰ és amíg a közszolgálati rádióadások esetében többé-kevésbé érvényesül a magyarság számarányának megfelelő tartalom, addig a televízióadásoknál ez messze elmarad attól,¹⁰¹ ráadásul probléma van a lefedettséggel és azzal, hogy a magyaroknak szánt adásokat a kevésbé nézett műsorsávokban sugározzák.¹⁰² Ukrajnában jelenleg csak a nyomtatott és online sajtótermékek megjelenése problémamentes többé-kevésbé a 2019. évi államnyelvtörvény miatt.¹⁰³

A kultúra területén tett jogszabályi vállalások közül főként a magyar nyelven készült művek többségi vagy más nyelvekre történő lefordításával, illetve ez utóbbiak magyar nyelvre való átültetésével kapcsolatban vannak hiányosságok például Romániában¹⁰⁴ vagy Szerbiában.¹⁰⁵ Szerbiában emellett a szórványmagyarság által lakott településeken működő kulturális intézmények állami támogatásában vannak hiányosságok.¹⁰⁶ Ausztria és Románia esetében pedig gondot jelent, hogy az állam külföldön működő kulturális intézetei nem mutatják be a területeken élő magyarság kultúráját és nyelvét, noha erre vonatkozó vállalásokat is tett a két ország a Nyelvi Karta ratifikálása idején.¹⁰⁷

Gazdaság, társadalom, szociális intézmények és egészségügy

Az előző társadalmi viszonyokhoz és élethelyzetekhez képest a gazdaság területén valamivel kevesebb hatályosulási nehézség merül fel. Említésre méltó ebben a körben, hogy a fogyasztók jogai és az azokkal kapcsolatos fogyasztóvédelmi tájékoztatás magyar nyelven

97 Uo.

98 MIN-LANG(2022)3. Evaluation by the Committee of Experts of the Implementation of the Recommendations for Immediate Action contained in the Committee of Experts' sixth evaluation report on Croatia. 27.

99 CM(2018)144, i.m.

100 Kállay–Mészáros–Öry–Szabó, 2022. A felvidéki magyar közösség, i.m. 41–44.

101 Uo. 34–45.

102 Uo.

103 Csernicskó–Tóth, 2021. A kárpátaljai magyar közösség, i.m. 54.

104 CM(2018)4, i.m.

105 CM(2018)144, i.m.

106 Uo.

107 CM(2018)38, i.m.; és CM(2018)4, i.m.

nem elérhető Romániában, valamint szintén Romániában, Szlovákiában, és Szlovéniában fokozni kellene a magyar nyelvhasználatot a szociális intézményekben a Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága szerint.¹⁰⁸ Ehhez hasonló probléma, hogy a román, a szlovák és a szlovén egészségügyi intézményekben a magyar nyelv nem, vagy csak korlátozottan használható. Ez utóbbinak részben az is az oka, hogy hiányzik a releváns szabályozás, továbbá az igazságszolgáltatáshoz és közigazgatáshoz, valamint a szociális szférához hasonlóan az egészségügyben sem áll rendelkezésre megfelelő számú és magyar nyelvtudású munkaerő. Szlovákia és Szlovénia emellett nem tesz eleget annak a nemzetközi vállalásának, amely alapján meg kellene tiltania, hogy a vállalati belső szabályzatokba és a magánokiratokba a magyar nyelvet kizáró vagy korlátozó rendelkezések kerüljenek.¹⁰⁹

Záró gondolatok

A fenti áttekintés alapján is igaznak bizonyulhat a hétköznapi bölcsesség, miszerint minden jogszabály annyit ér, amennyit betartanak belőle. A szomszédos országok példája is mutatja, hogy az, hogy egy államban milyen szintű jogszabályi védelmet élveznek a kisebbségi jogok és milyen széleskörű jogi garanciák biztosítják a kisebbségi identitás megőrzését, a kisebbségi közösségek fennmaradását, egyáltalán nem jelenti azt, hogy az adott államban valójában megvannak azok a feltételek és körülmények, amelyek a kisebbségi jogok érvényesüléséhez kellenének. A végrehajtás hiányosságai részben az érintett állami szervek felületes hozzáállására vagy szándékos mulasztására vezethetők vissza, részben viszont a kisebbséghez tartozók társadalmi helyzetére. A legjobban ezt talán a hivatalos nyelvhasználat tükrében láthatjuk: sokszor maguk, a kisebbséghez tartozók is, a történelmi-társadalmi nyomás hatására, a többségi nyelvet tekintik természetesnek a közigazgatásban vagy az igazságszolgáltatásban. Az államok pedig gyakran ezt erősítik is azzal, hogy vagy jogsértésként vagy csak a jogbizonytalanság miatt nem biztosítják a kisebbségi nyelvi jogok érvényesüléséhez szükséges feltételeket (hivatalos fordítások, tolmácsolás, kisebbségi nyelvet beszélő ügyintézők hiánya, stb.). Jól illusztrálja ezt, hogy még a sok szempontból kiemelkedőnek és példamutatónak tartott kisebbségi autonómiát garantáló Szlovéniában is például a bírósági eljárásokban alig vagy egyáltalán nem tudják (akarják) érvényesíteni a kisebbségi magyarok az anyanyelv használatát.

Fontos azt is megjegyezni, hogy több államban is a gyakorlatban a kisebbségi jogok gyakorlása akár olyan hétköznapi hátrányokkal járhat (hosszabb ügyintézési idő, nehezebb ügyintézés, alacsonyabb színvonalú oktatás, stb.), amelyek a kisebbséghez tartozó

108 CM(2018)4, i.m. o–p.

109 CM(2019)126, i.m.

személyeket elrettenthetik a jogaik érvényesítésétől. A Keretegyezmény és a Nyelvi Karta monitoring eljárásaiban rendre felmerül, hogy az államnak a kisebbségi jogokat úgy kell biztosítania, hogy a kisebbségi személyek számára ne jelentsen se hátrányt, se különleges erőfeszítést azok érvényesítése. Ennek ellenére az állami szervek gyakran akadályozzák vagy nem tekintik természetesnek, hogy a kisebbségek jogszabályban rögzített jogaikra hivatkoznak. A két kisebbségi tárgyú európai nemzetközi szerződésnek ezzel együtt nagyon fontos szerepe van abban, hogy a politikai hangulat változásai egyik államban se járjanak a kisebbségvédelmi normák lerontásával, vagy legalábbis a nemzetközi közösség számára is viszonyítási pontként értelmezhető jogvédelmi szintet jelezenek, amely a nemzeti jogszabályokban és főleg a gyakorlatban is – nemzetközi szinten ellenőrizhető módon – érvényesüljön.

Irodalomjegyzék

Csernicskó István – Tóth Mihály: *A kárpátaljai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz.* BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2021.

Fedinec Csilla – Tóth Norbert: *Romantikus jog – fapados gyakorlat.* Az ukrán–magyar szerződéses viszony. L'Harmattan: Budapest, 2022. DOI: <https://doi.org/10.56037/978-963-414-922-4>

Jeszenszky Géza: *Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédsági politikája a rendszerváltozás éveiben.* Osiris: Budapest, 2016.

Kállay András – Mészáros András – Öry Péter – Szabó Olga: *A felvidéki magyar közösség anyanyelvhasználatát szabályozó jogszabályok és érvényesülésük áttekintése. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz.* BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2022.

Korhecz, Tamás: Evolving legal framework and history of national minority councils in Serbia. *International Journal of Public Law and Policy*, 2019. 6 (2). 116–137. DOI: <https://doi.org/10.1504/ijlap.2019.097538>

Korhecz, Tamás: National Minorities – Constitutional Status, Rights and Protection in: Csink, Lóránt – Trócsányi, László (szerk.): *Comparative Constitutionalism in Central Europe. Analysis on Certain Central and Eastern European Countries.* Central European Academic Publishing: Miskolc–Budapest. 408–409. DOI: https://doi.org/10.14712/1803-8220/28_2022

Markó Attila: *A romániai magyar közösség nemzetiségi és nyelvi jogai. Kárpát-medencei magyar kisebbségi jogi kalauz.* BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2022.

Miran Komac – Vizi Balázs (szerk.): *Bilaterális kisebbségvédelem: a magyar–szlovén kisebbségvédelmi egyezmény háttere és gyakorlata.* L'Harmattan: Budapest, 2019. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i4.149>

Rechel, Bernd (szerk.): *Minority Rights in Central and Eastern Europe.* Routledge: London, 2009. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203883655>

Varga Péter: *Nemzetiségi jogok a Muravidéken. Kárpát-medencei magyar kisebbségjogi kalauz.* BGA Zrt. – Nemzetpolitikai Kutatóintézet: Budapest, 2023.

Vizi Balázs (szerk.): *Magyarország és szomszédai. A kisebbségvédelem kérdései a kétoldalú szerződésekben.* L'Harmattan: Budapest, 2021. DOI: <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v29i4.149>

Vizi, Balázs – Tóth, Norbert – Dobos, Edgár (szerk.): *Beyond International Conditionality Local Variations of Minority Representation in Central and South-Eastern Europe.* Nomos: Baden-Baden, 2016. DOI: https://doi.org/10.1163/22116117_01601012

Yupsanis, Athanasios: Minority Cultural Autonomy in Slovenia, Croatia and Serbia: A Real Opportunity for Cultural Survival or a Right Void of Substance? *Europäisches Journal für Minderheitenfragen*, 2019. 12 (1–2). 83–112. DOI: <https://doi.org/10.35998/ejm-2019-0015>

HORVÁTH LÁSZLÓ

A NEMZETI KISEBBSÉGEK KÖZTÁRSASÁGI PARLAMENTI KÉPVISELETÉNEK ALAKULÁSA A SZERB VÁLASZTÁSI RENDSZER TÜKRÉBEN

Jelen elemzés célja, hogy a rendszerváltozást követő első demokratikus parlamenti választásoktól kezdődően a napjainkig terjedő időszakig bemutassa, hogyan alakult Szerbiában a nemzeti kisebbségek országos, köztársasági szintű parlamenti képvisellete, tényleges jelenléte. Az írás ehhez végigkíséri egyrészt az állam választási rendszerét alakító törvényi szabályozásban bekövetkezett változásokat, különös tekintettel azok nemzeti kisebbségeket érintő vonatkozásaira. Másrészt pedig feltárja, hogy a választási jogszabályokban alkalmazott olykor nagyobb, átfogóbb módosítások, máskor pedig apróbb finomhangolások, a jogi keret által biztosított előírások hogyan jelennek meg a mindennapok, a gyakorlat szintjén. Konkrétan, hogy a választási rendszer tekintetében eszközölt változtatások hatással voltak-e, és ha igen, elősegítették, esetleg akadályozták a nemzeti kisebbségek parlamenti képviselétének a megvalósulását. Mindezt oly módon teszi, hogy a választási rendszer és lista típusán, a választókerületek és kiosztható mandátumok számán, az általános bejutási küszöbön és a többségi pártok választási listáinak mandátumelosztása során használt választási formulák ismertetésén túl bemutatja a nemzeti kisebbségek parlamenti képviselétét biztosító specifikus mechanizmusokat is. Részleteiben jeleníti meg továbbá az eddig lezajlott köztársasági szintű parlamenti választásokon önállóan vagy a többségi pártokkal szövetségben, azok listáin induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségek által elért választási eredményeket, majd végül a teljesebb kép feltárása érdekében, azon nemzeti kisebbségi pártok választási eredményeinek ismertetésére is vállalkozik, amelyek önállóan vagy a többségi pártokkal közösen indultak ugyan, azonban nem szereztek elegendő szavazatot a parlamentbe kerüléshez.¹

1 Az elemzésnek kifejezetten a szerbiai választási rendszerre vonatkozó elemei részben megegyeznek a szerzőnek korábban a *Kisebbségi Szemlé*ben megjelent (2020/2) *A parlamenti választási rendszerek nemzeti kisebbségi vonatkozásai a Nyugat-Balkánon – harminc éve a demokrácia árnyékában?* című írásában foglaltakkal. Jelen írás a nevesített alap kutatás Szerbiára vonatkozó részének a nemzetiségi mandátumokkal és konklúziókkal kiegészített, bővített változata.

Bevezetés

A kilencvenes évekkel a térség államaihoz hasonlóan Szerbia is egypárti államból lett plurális demokráciává, ahol a többségi társadalom tagjai által – elsősorban az ideológiai dimenzió mentén – szervezett politikai érdekképviselőten túl, a nemzeti kisebbségek részéről is megfogalmazódott az igény a politikai térben történő helyfoglalásra és érvényesülésre. Az elmúlt közel három és fél évtizedben, amely az írás értelmezési keretét is adja, a nemzeti kisebbségek jogai, a politikai életben való részvételük marginális témából, változó dinamikával ugyan, – kiváltképpen a tragikus balkáni eseményeknek köszönhetően – de fokozatosan a figyelem középpontjába kerültek. Ezzel párhuzamosan a gondolkodás tárgyát képezték a nemzeti kisebbségek önálló parlamenti képviselői biztosításának lehetséges mikéntjei is. Érthető, hiszen a nemzeti kisebbségi jog- és érdekvérvényesítés egyik legerősebb intézményéről van szó, mely megvalósulásának módjától függően² lehetőséget teremthet a központi kormányzat szintjén az országos politikai életben, illetve a döntési folyamatokban való érdemi és hatékony részvételre. Jobb esetben pedig a törvényben már biztosított nemzeti kisebbségi jogok számonkérésére és azok szélesítésére, vagy úgy általában a kisebbségspecifikus ügyek kezelésére. Mindezen túl e jogoknak egy adott állam részéről való biztosítását és azok gyakorlati megvalósulását az adott társadalom demokratikussága és jogállamiság helyzetének fokmérőjeként egyaránt számon tartják.

Szerbiára is érvényes az a megállapítás, hogy a nemzeti kisebbségek parlamenti képviselőit elősegítő választási rendszer meg- vagy nemléte jelentős mértékben befolyásolja a helyi történelmi hagyományok, a nemzeti kisebbségek számaránya, az ország területén történő elhelyezkedése és érdekvérvényesítő-képessége. Az sincs másképp, hogy a többségi nemzetek és nemzeti kisebbségeik számára e kérdés egyaránt érzékeny témát jelent.³ Habár továbbra is számos esetben azt tapasztaljuk napjainkig, hogy nem szűnt meg teljes mértékben a mindenkor döntéshozók többsége részéről az az attitűd, hogy a nemzeti kisebbségekkel történő hatalommegosztástól félni kell, és biztonságpolitikai kockázatként tekintenek e kisebbségekre – különösen, ha azok jó kapcsolatokat ápolnak az anyaállamukkal,⁴ amely ráadásul még szomszédos is. Szerbia esetében ez

2 Az érdekképviselő minősége szempontjából nem mindegy, hogy a nemzeti kisebbségi parlamenti képviselő, egy országos lefedettségű többségi párt vagy egy önállóan induló nemzeti kisebbségi párt listájáról kerül be a parlamentbe.

3 Tar Ferenc: Képviselők vagy szószólók? Kisebbségi képviselőválasztás Magyarországon. *Modern Geográfia*, 2015. 10 (2). 25–40. Letöltés helye: www.moderngeografia.eu; letöltés ideje: 2023. 08. 22.

4 Vizi Balázs: A kisebbségek politikai szerepe és a nemzetközi szervezetek Európában. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (4). 124–141, itt: 125.

a hozzáállás, meglátásom szerint elsősorban magyar–szerb megbékélési folyamatnak köszönhetően, határozottan megváltozni látszik.⁵

Arra a jelenségre, hogy a nemzeti kisebbségek helyzetükből kifolyólag sokkal érzékenyebb és sérülékenyebb társadalmi csoportot képeznek a többségi társadalom tagjaihoz képest, ami a parlamentarizmus esetében úgy nyilvánul meg, hogy a választási rendszer nyújtotta segítség nélkül e társadalmi csoportok csak bizonyos feltételek teljesülése mellett tudnak önállóan parlamenti tényezővé válni, első alkalommal adekvátan az EBESZ válaszolt. A választási rendszernek a nemzeti kisebbségek képviseletére vonatkozó konkrét előírást megfogalmazva az EBESZ által elfogadott Lundi Ajánlások a nemzeti kisebbségek hatékony részvételéről a közéletben értelmében a *„választási rendszernek elő kell segítenie a kisebbségi képviseletet és a kisebbségi befolyás érvényesítését”*,⁶ az erre a célra kialakított területi választókerületek, arányos választási rendszerek, a preferenciális szavazás egyes formái, valamint a kedvezményes parlamenti küszöb⁷ segítségével.⁸

Szerbiában nem találunk olyan törvényt, amely tételesen felsorolná az országban élő őshonos nemzeti kisebbségeket. Ezt sem az alkotmány, sem pedig a Nemzeti kisebbségekről szóló törvény nem teszi meg. E kérdéskör vonatkozásában tájékozódási pont a Nemzeti Kisebbségi Tanácsok Nyilvántartása, amely huszonnégy nemzeti kisebbséget nevesít,⁹ amelyek közül huszonhárom (albán, askáli, bolgár, bosnyák, bunyevác, cseh, egyiptomi, gorani, görög, horvát, lengyel, magyar, macedón, montenegrói, német, orosz, roma, román, ruszin, szlovák, szlovén, ukrán, vlah) meg is alkotta nemzeti tanácsát. A nemzeti tanácsokról szóló törvény értelmében a szerbiai Zsidó Közösségek Szövetségének Végrehajtó Bizottsága nemzeti tanácsai funkciókat lát el, a szerbiai Zsidó Közösségek Szövetségének elnöke pedig a Szerb Köztársaság Nemzeti Kisebbségi Tanácsának tagja.¹⁰

A Szerbiában élő huszonnégy nemzeti kisebbség közül tizenöt rendelkezik egy vagy több politikai párttal. A legtöbb, tizenkettő a bosnyák nemzeti közösségnek, míg a szlováknak tíz, a romának nyolc, a magyarnak és az oroszoknak hét, az albánnak hat, a vlahnak

5 A magyar–szerb megbékélés témakörben bővebben lásd Horváth László: Történelmi vagy politikai? – A magyar–szerb megbékélési folyamat kérdőjelei. In: Ördögh Tibor (szerk.): *Válság egykor és ma*. Ludovika Egyetemi Kiadó: Budapest, 2023. 29–49.

6 *Lundi Ajánlások a nemzeti kisebbségek hatékony részvételéről a közéletben & Értelmező Jegyzék* (1999): II. Részvétel a döntési folyamatokban. B). Választások: 9–10 pontok. Letöltés helye: www.osce.org; letöltés ideje: 2023. 03. 08.

7 Uo.

8 Horváth László: A parlamenti választási rendszerek nemzeti kisebbségi vonatkozásai a Nyugat-Balkánon – harminc éve a demokrácia árnyékában? *Kisebbségi Szemle*, 2020. 5 (2). 7–35, itt: 12.

9 Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog. Letöltés helye: www.minlmpdd.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 11. 18.

10 Törvény a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól 134. szakasz (47/2018).

öt, a bolgárnak négy, a macedónnak és a görögnek három, a horvátnak, montenegróinak, romának és ruszinnak kettő, a goraninak pedig egy pártja van.¹¹ Az alább ismertetett népszámlálási adatokból kitűnik, hogy nemcsak a legnagyobb nemzeti közösségek, de közel a legcsekélyebb számúak is rendelkeznek pártokkal, habár számukra – létszámuk következtében – nincs lehetőség az önálló listaállításhoz szükséges aláírások összegyűjtésére és a parlamentbe való önálló bekerülésre. Ennek következtében ők jobbára más nemzetiségi pártokkal való szövetségben vagy a többségi listákon való indulás mellett döntöttek és döntenek.

11 Političke stranke. Letöltés helye: www.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 11. 18.

Etnikumok	Népszámlálás éve				
	1981	1991	2002	2011	2022
	Lélekszám				
szerb	6 182 155	6 446 595	6 212 838	5 988 150	5 360 239
albán	1 303 034	78 281 ¹²	61 647	5 809 ¹³	61 687
magyar	390 468	343 800	293 299	253 899	184 442
bosnyák	–	–	136 087	145 278	153 801
muszlim	215 166	237 785	19 503	22 301	13 011
horvát	149 368	97 344	70 602	57 900	39 107
montenegrói	147 466	118 934	69 049	38 527	20 238
roma	110 959	94 492	108 193	147 604	131 936
szlovák	73 207	66 772	59 021	52 750	41 730
román	53 693	42 316	34 576	29 332	23 044
macedón	48 986	46 046	25 847	22 755	14 767
bolgár	33 455	26 698	20 497	18 543	12 918
vlah	25 596	17 804	40 054	35 330	21 013
bunjevác	–	21 434	20 012	16 706	11 104
ruszin	19 757	18 052	15 905	14 246	11 483
török	13 890	11 235	–	–	–
szlovén	12 006	8 001	5 104	4 033	2 829
ukrán	5 520	5 066	5 354	4 903	3 969
német	5 302	5 172	3 901	4 064	2 573
gorani	–	–	4 581	7 767	7 700
cseh	3 225	2 832	2 211	–	–
orosz	2 761	2 473	2 588	3 247	10 486
sokác	–	1 783	–	–	–
lengyel	1 204	1 433	–	–	–
osztrák	867	–	–	–	–
görög	757	989	–	–	–
zsidó	683	1 210	–	–	–
olasz	527	–	–	–	–
egyéb	13 778	12 925	11 711	17 558	21 43

1. táblázat: Szerbia lakosságának nemzetiségi megoszlása az 1981–2022 közötti időszakban

Forrás: az adatokat a szerző egyénileg gyűjtötte össze a szerb Köztársasági Statisztikai Hivatalának (Republički zavod za statistiku) online adatbázisából (www.stat.gov.rs)

12 Az 1991-es népszámlálást bojkottálta a Koszovó és Metohija, valamint a Bujanovac és a Presevo községek területén élő albánok többsége.

13 A dél-szerbiai albánok bojkottálták a népszavazást.

Szerbia választási rendszerének fejlődése

A szerbiai többpártrendszer 1990-es bevezetése óta 2023 decemberéig tizennégy köztársasági szintű¹⁴ parlamenti választást tartottak az országban, amelyből a voksolások több mint fele, pontosan kilenc volt előrehozott.¹⁵

1990-ben az első demokratikus többpárti választások során a 250 képviselő számával megegyező egyéni választókerületben, kétfordulós többségi rendszerben választották meg a szerb parlament képviselőit. Az első fordulóban egy adott egyéni választókerületben az a képviselőjelölt kapott mandátumot, aki megszerezte a szavazatok abszolút többségét, azzal a feltétellel, hogy a parlamenti választásokon részt vett az összes szavazásra jogosult (nem egy egyéni választókerület) választópolgár legalább 50%-a. Amennyiben az első fordulóban nem született mandátum, úgy a választások második fordulójában, egyéni választókerületenként az a két jelölt vehetett részt, aki az első fordulóban a legtöbb szavazatot szerezte meg. Parlamenti képviselő végül abból a jelöltből lett, aki a legtöbb szavazatot kapta, függetlenül a választáson részt vevők számától.¹⁶

Az *1992-ben* megtartott előrehozott parlamenti választásokat megelőzően a korábbi választási szabályokhoz képest számos módosítás történt. A többségi, arányos választási rendszerre módosult, az ország területét pedig kilenc többmandátumos választókerületre¹⁷ osztották fel. A parlamenti bejutási küszöböt egységesen 5%-ban határozták meg, a parlamenti mandátumokat pedig a d'Hondt formula segítségével osztották ki.

E szabályozás az *1997-es* parlamenti választásokat megelőzően annyiban módosult, hogy a kilenc helyett ekkor 29 többmandátumos választókerületben¹⁸ választották meg a szerb parlament tagjait.¹⁹

- 14 Az elemzés a választási rendszer köztársasági, központi szintjén történt változásokat ismerteti. Vajdaság Autonóm Tartomány parlamentje – amely közjogilag a köztársasági és a helyi önkormányzati szint között foglalt helyet – választási rendszerének változásaira, amelyek egyébként jobbra követték a központi szint változásait, nem áll módjában kitérni.
- 15 1990, 1992 (előrehozott: e.h), 1993 (e.h), 1997, 2000 (e.h), 2003 (e.h), 2007, 2008 (e.h), 2012, 2014 (e.h), 2016 (e.h), 2020, 2022 (e.h), 2023 (e.h) **(a szerző egyéni gyűjtése)**.
- 16 Kovács Teréz: A szerbiai parlamenti választások eredményei. Tér és Társadalom, 1991. 5 (2–3). Letöltés helye: www.tet.rkk.hu; letöltés ideje: 2023. 09. 18.
- 17 1. Beograd 46; 2. Zrenjanin (Nagybecskerek) 28; 3. Kragujevac 29; 4. Leskovac 25; 5. Niš 24; 6. Novi Sad (Újvidék) 28; 7. Priština 24; 8. Smederevo 22; 9. Užice 24 kiosztható mandátummal.
- 18 1. Palilula 10; 2. Voždovac 11; 3. Novi Beograd 12; 4. Čukarica 12; 5. Subotica (Szabadka) 6; 6. Zrenjanin (Nagybecskerek) 11; 7. Pančevo (Pancsova) 9; 8. Sombor (Zombor) 6; 9. Novi Sad (Újvidék) 9; 10. Vrbas (Verbász) 6; 11. Sremska Mitrovica (Száva-szentdemeter) 8; 12. Valjevo 7; 13. Šabac 8; 14. Smederevo (Szendrő) 6; 15. Požarevac 7; 16. Kragujevac 8; 17. Jagodina 7; 18. Zaječar 9; 19. Užice 9; 20. Čačak 7; 21. Kraljevo 8; 22. Kruševac 8; 23. Niš 11; 24. Prokuplje 6; 25. Leskovac 7; 26. Vranje 10; 27. Kosovska Mitrovica 7; 28. Priština 11; 29. Peć 14 kiosztható mandátummal.
- 19 Kurtović, Rejhan: *Izbori i izborni sistemi u Republici Srbiji*. Univerzitetska misao, 2013. 12 (1). Letöltés helye: www.academia.edu; letöltés ideje: 2023. 09. 18.

A 2000-ben megtartott előrehozott parlamenti választások alkalmával, – mely szabályozás néhány módosítást leszámítva napjainkig érvényben van – arányos (listás) választási rendszerben, egy fordulóban választották meg a 250 parlamenti képviselőt négy évre úgy, hogy ezentúl az egész ország területét tekintették egy választókerületnek.²⁰ Minden párt (szövetség) egyetlen zárt listát indíthatott, a mandátumok elosztásánál továbbra is a d'Hondt-formulát használták. A bejutáshoz, úgy mint korábban, az 5%-os küszöb elérése volt szükséges. A listaindításhoz a többségi és a nemzeti kisebbségi pártoknak egyaránt tízezer érvényes aláírást kellett összegyűjteni.

Egy a 2003-as előrehozott parlamenti választásokat követő törvénymódosításnak köszönhetően, a Képviselők megválasztásáról szóló törvény (35/2000-es) nyolcvanegyedik szakasza három bekezdéssel bővült, mely módosításnak köszönhetően 2004 óta Szerbiában a nemzeti kisebbségek számára a parlamentbe jutáshoz nem szükséges a többségi pártok számára előírt parlamenti küszöb elérése. Helyette úgynevezett természetes küszöb biztosítja a nemzeti kisebbségek parlamentbe jutását (ennek értelmében az egy kisebbségi mandátumhoz szükséges szavazatszámot úgy kapjuk meg, hogy az összes érvényes parlamenti mandátumot eredményező szavazatszámot elosztjuk a kiosztható mandátumok számával, majd az így kapott számmal elosztjuk az adott nemzeti kisebbségi pártra leadott érvényes szavazatok számát).²¹

Közvetlenül a 2020-as parlamenti választásokat megelőzően a választási rendszer tekintetében lényeges változtatás volt az 5%-os parlamenti küszöb 3%-ra csökkentése, mellyel összhangban a nemzeti kisebbségek mandátumszerzésére vonatkozó korábbi szabályozás is az országos szintű előírások szerint módosult.²² A jövőben köztársasági parlament esetében a nemzeti kisebbségek bejutásához szükséges természetes küszöböt úgy számítják ki, hogy egy nemzeti kisebbségi lista által kapott szavazatszámhoz hozzáadják a rá leadott összes érvényes szavazat 35%-át, vagyis a nemzeti kisebbségi listákra leadott szavazatok számát megszorozzák 1,35-dal.²³ További változás a nemzeti kisebbségek vonatkozásában – elsősorban a korábban tapasztalt visszaélések miatt –, hogy kibővült a politikai pártaikra vonatkozó meghatározás. Ezentúl a nemzeti kisebbségi politikai párt olyan párt, amellyel kapcsolatban a Köztársasági Választási Bizottság (KVB) megállapította, hogy elsődleges célja egy nemzeti kisebbség érdekeinek képviselete és pártfogása, valamint a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jogainak védelme és javítása a nemzetközi jogi normákkal

20 Szabó Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2016.

21 Horváth László: Parlamenti, tartományi és helyi önkormányzati választások Szerbiában – Megőrizte befolyását a vajdasági magyarság. *Kisebbségi Szemle*, 2016. 1 (2). 53–76, itt: 58.

22 A Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) képviselői módosító indítványának köszönhetően került sor a természetes küszöb korrekciójára.

23 Horváth, 2020. A parlamenti választási rendszerek nemzeti kisebbségi vonatkozásai a Nyugat-Balkánon – Harminc éve a demokrácia árnyékában?, i.m. 7–35.

összhangban. Arról, hogy a választási lista benyújtója jogosult-e a nemzeti kisebbségi párt vagy koalíció meghatározásra, a KVB külön határozattal dönt a lista kihirdetése előtt. A döntést, a kisebbségiként elismerést megelőzően a testület kikérheti az illetékes nemzeti kisebbség nemzeti tanácsának véleményét arról, hogy a választási lista előterjesztője valóban egy nemzeti kisebbség politikai pártja vagy a nemzeti kisebbségek politikai pártjainak koalíciója.²⁴

A 2022-es áprilisi előrehozott parlamenti választásokat megelőzően a választási törvény módosítása következtében a nemzeti kisebbségek számára a parlamenti választásokon a listaállításhoz a korábbi tízezer helyett ötezer érvényes aláírás összegyűjtése szükség.

Szerbiában a köztársasági szintű parlamenti választásokat az államfő írja ki.²⁵ A kiírást követően legkorábban 45 nappal, legkésőbb pedig 60 nappal meg kell tartani a népképviselői választásokat.²⁶

24 A népképviselők megválasztásáról szóló törvény 137. szakasz (14/2022).

25 A népképviselők megválasztásáról szóló törvény 59. szakasz (14/2022).

26 A népképviselők megválasztásáról szóló törvény 60. szakasz (14/2022).

Választás éve	Parlament létszáma	Választási rendszer és lista típusa	Választókerületek száma	Kiosztható Mandátumszám választókerületenként	Bejutási küszöb	Nemzeti kisebbségek parlamenti képviseletét biztosító mechanizmus	Választási formula
1990	250	többségi	250	1	–	–	–
1992	250	arányos, zárt listás	9	22-46	5%	–	d'Hondt
1993	250	arányos, zárt listás	9	22-46	5%	–	d'Hondt
1997	250	arányos, zárt listás	29	6-14	5%	–	d'Hondt
2000	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	–	d'Hondt
2003	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	–	d'Hondt
2007	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	természetes küszöb	d'Hondt
2008	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	természetes küszöb	d'Hondt
2012	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	természetes küszöb	d'Hondt
2014	250	arányos, zárt listás	1	250	5%	természetes küszöb	d'Hondt
2016	250	arányos, zárt listás		250	5%	természetes küszöb	d'Hondt
2020	250	arányos, zárt listás	1	250	3%	természetes küszöb, de a nemzeti kisebbségi lista szavazatszámát megszorozzák 1,35-dal	d'Hondt
2022	250	arányos, zárt listás	1	250	3%	természetes küszöb, de a nemzeti kisebbségi lista szavazatszámát megszorozzák 1,35-dal	d'Hondt
2023	250	arányos, zárt listás	1	250	3%	természetes küszöb, de a nemzeti kisebbségi lista szavazatszámát megszorozzák 1,35-dal	d'Hondt

2. táblázat: Szerbia választási rendszerének alakulása a 1990–2023 közötti időszakban

Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

A nemzeti kisebbségek parlamenti képviselésének alakulása

Szerbiában az 1990. december 9-én és december 23-án megtartott első demokratikus köztársasági szintű parlamenti választásokon negyvennégy választási lista vett részt²⁷ (harminchat többségi és nyolc nemzetiségi),²⁸ amelyből tizenöt jutott be a parlamentbe.

A parlamenti választások első fordulójában a nemzeti kisebbségi pártok közül a magyar érdekképviselési céllal létrejött Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének (*Demokratska zajednica vojvodanskih Mađara*; a továbbiakban: VMDK) öt (szavazatszám: 132 726; százalék: 2,64%), a muszlimokat képviselő Szandzsáki Demokratikus Akciópártnak (*Stranka demokratske akcije Sandžaka*; a továbbiakban: SDAS) három (84 156; 1,67%) az albán érdekek mentén létrejött Demokratikus Cselekvés Pártjának (*Partija za demokratsko delovanje*; a továbbiakban: PDD) pedig egy jelöltje (21 998; 0,44%) szerzett egyéni választókerületi parlamenti mandátumot.

A parlamenti választások második fordulójában a VMDK további három jelöltje, míg a szintén muszlim érdekek mentén szerveződött Muszlimok Demokratikus Reformpártjának (*Demokratska reformska stranka Muslimana/Bošnjaka*; a továbbiakban: DRSM, később DSB) és a Vajdasági Horvátok Demokratikus Szövetségének (*Demokratski Savez Hrvata u Vojvodini*; a továbbiakban: DSHV) egy (5432; 0,11%) – egy (23 630; 0,47%) egyéni választókerületi jelöltje nyert köztársasági parlamenti mandátumot (öt nemzetiségi lista szerzett összesen tizennégy mandátumot a 250-ből).²⁹

A Szerbiai Romák Szociáldemokrata Pártja (*Socijaldemokratska partija Roma Srbije, SPRS*) (6491; 0,13%), a Törökök Demokratikus Szövetsége (*Demokratski savez Turaka, DST*) (1842; 0,04%) és a Romák Demokratikus Politikai Pártja – Kragujevac (*Demokratska politička partija Roma – Kragujevac, DPPR*) (543; 0,01%) is önálló nemzetiségi listával indult, mandátumot azonban nem szerzett.³⁰

27 Miladinović, Aleksandar: Prvi moderni višestranački izbori u Srbiji: Šta je odlučilo prvi „praznik demokratije.” BBC News na srpskom, 2020. 12. 09. Letöltés helye: www.bbc.com; letöltés ideje: 2023. 09. 18.

28 A zárójelben a nemzeti kisebbségek vonatkozásában feltüntetett számok kizárólag az önállóan vagy szövetségben induló listáikra vonatkoznak. A többségi pártok listáin induló pártokat nem tartalmazzák.

29 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 10. 12.

30 Uo.

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMDK (<i>magyar</i>)	8	2,64	132 726
SDA (<i>bosnyák</i>)	3	1,67	84 156
DSHV (<i>horvát</i>)	1	0,47	23 630
PDD (<i>albán</i>)	1	0,44	21 998
DRSM (<i>bosnyák</i>)	1	0,11	5 432
Összesen	14	5,33	267 932

3. táblázat: Az 1990-es parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei³¹
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SPRS (<i>roma</i>)	–	0,13	6 491
DST (<i>török</i>)	–	0,04	1 842
DPPR (<i>roma</i>)	–	0,01	543
Összesen	–	0,18	8 876

4. táblázat: Az 1990-es parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Az 1992. december 20-án megtartott szerbiai előrehozott parlamenti választásokon összesen száznégyszáz választási lista indult (kilencvennégy többségi és tíz nemzetiségi), amelyből kilenc került be a parlamentbe. A nemzeti kisebbségi pártok közül a VMDK kilenc (140 825; 2,98%), míg a DRSM egy (6 336; 0,13%) parlamenti helyet szerzett (két nemzetiségi lista szerzett összesen tíz nemzetiségi mandátumot).³²

A DSHV (17 622; 0,37%), a PDD (17 172; 0,36) az Albánok Demokrata Pártja (*Demokratska partija Albanaca*; a továbbiakban: *DPA*) (10 242; 0,22%), a Szerb Köztársaság Roma Szociáldemokrata Pártja (*Socijaldemokratska partija roma Republike Srbije*; a továbbiakban: *SPR RS*) (3214; 0,07%), a Jugoszláviai vlahok és románok mozgalma (*Pokret vlahi i rumuna Jugoslavije*; a továbbiakban: *PVRJ*) (2827; 0,06%), a Romák demokratikus politikai pártja (*Demokratska politička partija Roma*; a továbbiakban: *DPPR*)

31 A köztársasági szintű parlamenti választásokon a nemzeti kisebbségek által a 1990 és 2023 közötti időszakban elért eredményeket tartalmazó táblázatokban szereplő adatokat a szerző egyénileg gyűjtötte össze.

32 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 10. 12.

(2673; 0,06%), a Jugoszláv szövetségi pártok és a bunyevác–sokác pártok koalíciója (*Koalicija Savezne stranke Jugoslovena i bunjevačko-šokačke stranke*; a továbbiakban: *KJBSS*) (2051; 0,04%), valamint a Polgárok csoportja „Jugoszlávia romák demokratikus közössége” – Sait Balić (*Grupa gradjana „Demokratska zajednica roma jugoslavije”* – *Sait Balić*; a továbbiakban: *GG DZRJ*) (1667; 0,04%) elnevezésű listák, amelyeket egy vagy több nemzeti kisebbség önállóan, illetve vegyesen indított, nem nyertek mandátumot.³³

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMDK (<i>magyar</i>)	9	2,98	140 825
DRSM (<i>bosnyák</i>)	1	0,13	6 336
Összesen	10	3,11	147 161

5. táblázat: Az 1992-es parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
DSHV (<i>horvát</i>)	–	0,37	17 622
PDD (<i>albán</i>)	–	0,36	17 172
DPA (<i>albán</i>)	–	0,22	10 242
SPR RS (<i>roma</i>)	–	0,07	3 214
PVRJ (<i>vlah–román</i>)	–	0,06	2 827
DPPR (<i>roma</i>)	–	0,06	2 673
KJBSS (<i>bunyevác–sokác</i>)	–	0,04	2 051
GG DZRJ (<i>roma</i>)	–	0,04	1 667
Összesen	–	1,22	57 468

6. táblázat: Az 1992-es parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Az 1993. december 19-én lebonyolított előrehozott parlamenti választások alkalmával nyolcvannégyszáz lista vett részt a választásokon (hetvenhét többségi és hét nemzetiségi), amelyek közül hét jutott be a törvényhozásba. A nemzetiségi pártok közül VMDK öt (112 456; 2,61%), míg a PDD és az Albánok Demokrata Pártjának (*Demokratska partija Albanaca*; a

³³ Uo.

továbbiakban: *DPA*) koalíciója két (29 342; 0,68%) parlamenti helyet szerzett (*két nemzetiségi lista szerzett összesen hét nemzetiségi mandátumot*).³⁴

A szintén önállóan induló SDAS (5530; 0,13%), a DSHV (3946; 0,09%), a DRSM (2697; 0,06%), a Bunyevác–Sokác párt (*Bunjevačko-Šokačka stranka*; a továbbiakban: *BSS*) (1745; 0,04%), valamint a PVRJ (725; 0,02%) nem szereztek mandátumot.³⁵

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMDK (<i>magyar</i>)	5	2,61	112 456
PDD-DPA (<i>albán</i>)	2	0,68	29 342
Összesen	7	3,29	141 798

7. táblázat: Az 1993-as parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
SDAS (<i>bosnyák</i>)	–	0,13	5 530
DSHV (<i>horvát</i>)	–	0,09	3 946
DRSM (<i>bosnyák</i>)	–	0,06	2 697
BSS (<i>bunjevác–sokác</i>)	–	0,04	1 745
PVRJ (<i>vlah–román</i>)	–	0,02	725
Összesen	–	0,34	14 643

8. táblázat: Az 1993-es parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Az 1997. szeptember 21-én összesen nyolcvankilenc lista vett részt a parlamenti választásokon (hetvenkilenc többségi és tíz nemzetiségi), melyek közül nyolc jutott be a törvényhozásba. A Szerbiában élő magyarság parlamenti képviselőre ezúttal a Vajdasági Magyar Szövetség (*Savez vojvodanskih Madara*; a továbbiakban: *VMSZ*) kapott felhatalmazást négy (50 960; 1,23%) mandátummal. A szerbiai muszlim/bosnyák pártokat/ szervezeteket tömörítő „Lista Szandzsákért dr. Sulejman Ugljanin” (*Lista za Sandžak dr.*

34 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 10. 14.

35 Uo.

Sulejman Ugljanin) választási koalíció, amelyet az SDAS, a DSB, a Szandzsáki Bosnyákok Demokratikus Pártja (*Bošnjačka demokratska stranka Sandžaka*; a továbbiakban: *BDSS*), a Szandzsáki Szociálliberális Párt (*Socijalno-liberalna partija Sandžaka*; a továbbiakban: *SLPS*) és a Liberális Bosnyák Szervezet (*Liberalna bošnjačka organizacija*; a továbbiakban: *LBO*) alkotott, három (49 486; 1,20%) mandátumot nyert. Az albán közösség részére a két albán párt (PDD–DPA) szövetségéből álló Demokratikus Koalíció Preševo-Bujanovac (*Demokratska koalicija Preševo-Bujanovac*; a továbbiakban: *DKPB*) elnevezésű politikai entitás egy mandátumot (14 179; 0,34%) szerzett (*három nemzetiségi lista gyűjtött összesen nyolc mandátumot*).³⁶

A Vajdasági Magyar Demokrata Párt (*Demokratska stranka vojvođanskih Mađara*; a továbbiakban: *VMDP*) (16 986; 0,43%), a VMDK (16 812; 0,42%), a DSHV (5375; 0,14%), a Szandzsákért koalíció (*Koalicija za Sandžak*; a továbbiakban: *KS*) (3606; 0,09%), a Vajdasági Magyarok Kereszténydemokrata Mozgalma (*Demohrišćanski pokret vojvođanskih mađara*; *VMKDM*) (2702; 0,07%), a Vajdasági Magyar Polgári Mozgalom (*Građanski pokret vojvođanskih Mađara*; *VMPM*) (2181; 0,05%) és a Szandzsáki Munkások Szociáldemokrata Pártja (*Socijaldemokratska partija radnika Sandžka*, *SPRS*) (674; 0,02%) is önállóan indult, de nem szerzett mandátumot.³⁷

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMSZ (<i>magyar</i>)	4	1,23	50 960
SDAS/DSB/BDSS/SLPS/LBO (<i>bosnyák</i>)	3	1,20	49 486
PDD–DPA (<i>albán</i>)	1	0,34	14 179
Összesen	8	2,77	114 625

9. táblázat: Az 1997-es parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

36 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 10. 14.

37 Uo.

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMDP (<i>magyar</i>)	–	0,43	16 986
VMDK (<i>magyar</i>)	–	0,42	16 812
DSHV (<i>horvát</i>)	–	0,14	5 375
KS (<i>bosnyák</i>)	–	0,09	3 606
VMKDM (<i>magyar</i>)	–	0,07	2 702
VMPM (<i>magyar</i>)	–	0,05	2 181
SPRS (<i>bosnyák</i>)	–	0,02	674
Összesen	–	1,22	48 336

10. táblázat: Az 1997-es parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

A 2000. december 23-án megtartott előrehozott parlamenti választásokon összesen nyolc lista vett részt, melyek közül hatnak sikerült átlépni a bejutáshoz szükséges küszöböt (külön önálló nemzeti kisebbségi lista nem indult). A nemzetiségi listák közül a VMSZ és a bosnyák Szandzsáki Demokrata Párt (*Sandžačka demokratska partija*; a továbbiakban: *SDP*) az ellenzéki erők által indított tizennyolc párt összefogása mellett létrehozott Szerbiai Demokratikus Ellenzék (*Demokratska Opozicije Srbije, DOS*) elnevezésű választási szövetség listájához csatlakozott. A VMSZ-nek akkor hat, míg az SDP-nek két parlamenti mandátumot sikerült szereznie (*két többségi listán induló nemzetiségi párt szerzett összesen nyolc mandátumot*).³⁸

A 2003. december 28-án lebonyolított előrehozott parlamenti választásokon tizenkilenc formáció indult, amelyből hat jutott be a parlamentbe (önálló nemzeti kisebbségi lista ekkor sem indult). Az Együtt a Toleranciáért (*Zajedno za toleranciju*) elnevezésű vegyes lista, amelyen a VMSZ, az SDP és a DSHV a többségi Vajdasági Szociáldemokrata Ligával (*Liga Socijaldemokrata Vojvodine, LSV*) közösen indult, a szavazatok 4,22%-át szerezte meg (161 765), ami nem eredményezett parlamenti mandátumot.³⁹

A „Lista Szandzsákért” (*Lista za Sandžak, LZS*) elnevezésű bosnyák választási szövetség a Demokrata Párt (*Demokratska stranka*; a továbbiakban: *DS*) által indított listán vett részt (SDAS–BDSS–SLPS) és szerzett két mandátumot (BDSS 1, SLPS 1).⁴⁰

38 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 10. 16.

39 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; Letöltés ideje: 2023. 10. 16.

40 Uo.

A 2007. január 21-én lezajlott parlamenti választások alkalmával húsz lista indult (tizennyég többségi és hat nemzetiségi), amelyből tizenegynek sikerült átlépnie a bejutáshoz szükséges parlamenti küszöböt. Ekkor a VMSZ három (52 510; 1,32%), a Szandzsákért Koalíciós Lista dr. Sulejman Ugljanin (*Koalicija Lista za Sandžak dr. Sulejman Ugljanin*) – melynek tagjai az SDA, a BDSS és az SLPS voltak – pedig kettő (33 823; 0,85%) mandátumot szerzett. A Szerbiai Roma Unió (*Unija Roma Srbije – dr Rajko Đurić*; a továbbiakban: URS) és a Roma Párt (*Romska partija*; a továbbiakban: RP) – Srđan Šajn egy (17 128; 0,42%) – egy (14 631; 0,36%), míg a Presevó-völgyi Albánok Koalíciója (*Koalicija Albanaca Preševske doline*; a továbbiakban: KAPD) – melynek tagjai a PDD és az Albánok Demokratikus Uniója (*Demokratska unija Albanaca*; a továbbiakban: DUA) voltak – szintén egy (16 973; 0,42%) mandátumot szerzett (öt nemzetiségi lista gyűjtött összesen nyolc mandátumot).⁴¹

A szintén nemzeti kisebbségi listaként önállóan induló Magyar Összefogás Koalíció (*Koalicija Mađarska sloga*; a továbbiakban: MK), amelyet a VMDK, a VMDP és a Hatvanégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom (*Omladinski pokret 64 županije*) alkotott nem szerzett mandátumot (12 940; 0,32%).

A DS listáján részt vevő nemzeti kisebbségi pártok közül az SDP három, míg a DSHV egy mandátumot nyert.⁴²

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMSZ (<i>magyar</i>)	3	1,32	52 510
SDAS/BDSS/SLPS (<i>bosnyák</i>)	2	0,85	33 823
URS (<i>roma</i>)	1	0,42	17 128
KAPD (PDD/DUA) (<i>albán</i>)	1	0,42	16 973
RP (<i>roma</i>)	1	0,36	14 631
Összesen	8	3,37	135 065

11. táblázat: A 2007-es parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzetiségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

41 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; Letöltés ideje: 2023. 10. 18.

42 Uo.

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
MK (magyar)	–	0,32	12 940
Összesen	–	0,32	12 940

12. táblázat: A 2007-es parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

A 2008. május 11-én lebonyolított előrehozott parlamenti választáson huszonkét lista indult (tizenkét többségi és tíz nemzetiségi), amelyből nyolcnak sikerült helyet szereznie a belgrádi központi törvényhozásban. A magyarság politikai érdekeinek szélesebb körű érvényesítése céljából a VMSZ, a VMDK és a VMDP Magyar Koalíció (*Mađarska koalicija*) néven közös listán indult és szerzett négy (74 874; 1,81%) mandátumot (a magyar pártok közötti megállapodás értelmében az első négy hely a VMSZ-t illette meg). A bosnyák pártok közül az SDAS, az SLPS, a BDSS és a Szandzsáki Demokratikus Reformpárt (*Reformska demokratska partija Sandžaka*; a továbbiakban: *RDPS*) a Bosnyák Lista az Európai Szandzsákért (*Bošnjačka lista za evropski Sandžak – Dr Sulejman Ugljanin*) elnevezésű listán⁴³ közösen indult és szerzett két (38 148; 0,92%) mandátumot. Az albán nemzetiség parlamenti képviselőjének biztosítása érdekében létrejött közös lista, amely ismét a KAPD névvel indult, és amelyet négy albán formáció szövetsége képezett⁴⁴ (*PDD, DUA, Mozgajom a Demokratikus Haladásért [Pokreta za demokratski progres*; a továbbiakban: *PDP]* *Polgárok csoportja [Grupa građana*; a továbbiakban: *GG]* – *Rahmi Zufin*) egy (16 801; 0,41%) mandátumot nyert (három önálló nemzetiségi lista szerzett összesen hét mandátumot).⁴⁵

A parlamenti választásokon számos további olyan nemzetiségi párt indult önállóan, mint az RP – Srđan Šajn (14 631; 0,36%), a Goraniak polgári kezdeményezése (*Gradanska inicijativa Goranaca*; a továbbiakban: *GIG* (5453; 0,13%), a Romák a romákért (*Romi za Roma*; a továbbiakban: *RR*) – Miloš Paunković (5115; 0,12%), a Szerbiai Romák Uniója (*Unija Roma Srbije*; a továbbiakban: *URS*) – Dr. Rajko Đurić (4732; 0,11%), valamint a Bácskai bunyevácok szövetsége (*Savez bačkih bunjevaca*; a továbbiakban: *SBB*) – Mirko Bajić (2023; 0,05%) parlamenti helyet azonban egyikük sem szerzett.⁴⁶

43 Kolarski, Ljiljana: Predstavljenoš bošnjačke nacionalne manjine u Narodnoj skupštini Republike Srbije od 1990. godine do 2020. godine. *Politički život*, 2021. 20. 21–34, itt: 30.

44 Koalicija albanaca predala listu. B92 info, 2008. április 25. Letöltés helye: www.b92.net; letöltés ideje: 2023. 10. 18.

45 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 10. 20.

46 Uo.

A DS listáján, amely „Az európai Szerbiáért – Boris Tadić” (*Za Evropsku Srbiju – Boris Tadić*) nevet viselte az SDP ezúttal négy mandátumot nyert.

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMSZ/VMDK/VMDP (<i>magyar</i>)	4	1,81	74 874
SDAS/SLPS/BDSS/RDPS (<i>bosnyák</i>)	2	0,92	38 148
PDD/DUA/PDP/GG (<i>albán</i>)	1	0,41	16 801
Összesen	7	3,14	129 823

13. táblázat: A 2008-as parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
RP (<i>roma</i>)	–	0,36	14 631
GIG (<i>gorani</i>)	–	0,13	5 453
RR (<i>roma</i>)	–	0,12	5 115
URS (<i>roma</i>)	–	0,11	4 732
SBB (<i>bunyevác</i>)	–	0,05	2 023
Összesen	–	0,77	31 954

14. táblázat: A 2008-as parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

A 2012. május 6-án megtartott parlamenti választásokon tizennyolc lista indult (tizenkét többségi és hat nemzetiségi), amelyből tizenegy került be a parlamentbe. A VMSZ által indított lista ekkor öt (63 823; 1,75%), az SDAS – dr. Sulejman Ugljanin nevet viselő bosnyák lista kettő (27 708; 0,71%), a Mindannyian Együtt (*Sve Zajedno*; a továbbiakban: SZ) – Bosnyák Demokratikus Unió (*Bošnjačka demokratska zajednica*; a továbbiakban: BDZ) – Magyar Polgári szövetség (*Građanski Savez Mađara*; a továbbiakban: MPSZ) – Horvátok Demokratikus Közössége (*Demokratska zajednica Hrvata*; a továbbiakban: DZH) – VMDK – Szlovák Párt (*Slovačka Stranka*; a továbbiakban: SS) – Emir Elfic elnevezésű vegyes nemzetiségi lista egy (24 993; 0,64%) mandátumot szerzett. A vlah nemzetiség színeiben induló Egyik sem a felkínált válaszok közül (*Nijedan od ponuđenih odgovora*; a

továbbiakban: *NOPO*) és az előző választásokkal azonos szerkezetű KAPD (PDD/DUA/PDP/GG) elnevezésű albán lista szintén egy (22 905; 0,59%) – egy (13 384; 0,34%) mandátumot nyert (öt önálló nemzetiiségi lista gyűjtött összesen tíz parlamenti mandátumot).⁴⁷

E választás alkalmával is több nemzetiségi párt döntött a többségi listákon való részvétel mellett. A DSHV a DS, ezúttal a „Választás a jobb életért – Boris Tadić” (*Izbor za bolji život — Boris Tadić*) nevet viselő listáján indult és szerzett egy mandátumot. A Szerb Haladó Párt (*Srpska napredna stranka*; a továbbiakban: *SNS*) által jegyzett „Indítsuk el Szerbiát – Tomislav Nikolić” (*Pokrenimo Srbiju — Tomislav Nikolić*) elnevezésű listán is több nemzeti kisebbségi párt szerepelt. Többek között a Bosnyák Néppárt (*Bošnjačka narodna stranka*; a továbbiakban: *BNS*), a Macedónok Demokrata Pártja (*Demokratska partija Makedonaca, DPM*), az RP és a Vlahok egyesüléséért mozgalom (*Pokret vlašskog ujedinjenja, PVU*), melyek közül a BNS szerzett egy mandátumot.⁴⁸

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMSZ (<i>magyar</i>)	5	1,75	63 823
SDAS (<i>bosnyák</i>)	2	0,71	27 708
BDZ/MPSZ/DZH/VMDK/SS (<i>vegyes nemzetiségi</i>)	1	0,64	24 993
NOPO (<i>vlah</i>)	1	0,59	22 905
KAPD (PDD/DUA/PDP/GG) (<i>albán</i>)	1	0,34	13 384
Összesen	10	4,03	152 813

15. táblázat: A 2012-es parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

A 2014. március 16-án megrendezett előrehozott parlamenti választásokon tizenkilenc lista vett részt (tizenkét többségi és hét nemzeti kisebbségi), amelyből hét került be a parlamentbe. A VMSZ által indított lista ezúttal hat (75 294; 2,10%), az SDAS – dr. Sulejman Ugljanin elnevezésű lista három (35 157; 0,98%), míg a PDD – Riza Halimi lista két mandátumot nyert (24 301; 0,68%) (három önálló nemzeti kisebbségi lista gyűjtött összesen tizenegy parlamenti mandátumot).⁴⁹

47 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 10. 22.

48 Uo.

49 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 10. 28.

A szintén önálló listával induló Orosz Párt (*Ruska stranka*; a továbbiakban: *RS*) (6547; 0,18%), és a Montenegrói Párt (*Crnogorska partija*; a továbbiakban: *CP*) – Josip Broz (6388; 0,18%) nem szereztek mandátumot. Ugyancsak nem szerzett mandátumot az önálló, de egyes nemzetiségi, a Nemzeti közösségek listája (*Lista nacionalnih zajednica*) BDZ–MPSZ–DZH–Magyar Remény Mozgalom (Pokret mađarske nade; a továbbiakban: *MRM*) – Magyar Egység Párt (Partija mađarskog jedinstva; a továbbiakban: *MEP*) – Emir Elfic (3983; 0,11%) sem.

Az Új Demokrata Párt (*Nova demokratska stranka*, *NDS*) vezetésével induló választási listán vett részt a VMDK és a Romák Demokratikus Baloldala (*Demokratska Levica Roma*, *DLR*) is, mandátumot azonban egyik párt sem szerzett. A Minden nemzet és nemzetiség polgárainak koalíciója (*Koalicija građana svih naroda i narodnosti*, *RDS–SDS*), amely a ruszin nemzetiség és a szexuális kisebbségek koalíciója volt, és amelyet a Ruszin Demokrata Párt (*Rusinske demokratske stranke*, *RDS*) vezetett, elegendő szavazat (3182; 0,09%) hiányában ugyancsak kimaradt a parlamentből.⁵⁰

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMSZ (<i>magyar</i>)	6	2,10	75 294
SDAS (<i>bosnyák</i>)	3	0,98	35 157
PDD (<i>albán</i>)	2	0,68	24 301
Összesen	11	3,76	134 752

16. táblázat: A 2014-es parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
RS (<i>orosz</i>)	–	0,18	6 547
CP (<i>montenegrói</i>)	–	0,18	6 388
BDZ/MPSZ/DZH/MRM/MEP (<i>vegyes</i>)	–	0,11	3 983
Összesen	–	0,47	16 918

17. táblázat: A 2014-es parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

⁵⁰ Uo.

A 2016. április 24-én lebonyolított előrehozott köztársasági parlamenti választásokon húsz (tizenkettő többségi és nyolc nemzetiségi) lista indult, amelyből összesen tizenkettőnek sikerült helyet szereznie a központi törvényhozásban. A VMSZ listája négy (56 620; 1,50%), a Szandzsáki Bosnyákok Demokratikus Közössége (*Bošnjačka demokratska zajednica Sandžaka*; a továbbiakban: *BDZ Szandzsák*) – Muamer Zukorlić lista kettő (32 526; 0,86%), illetve az SDAS – dr. Sulejman Ugljanin elnevezésű lista szintén kettő (30 092; 0,80%), míg a szlovák Zöld Párt (*Zelena Stranka*; a továbbiakban: *ZS*) és a PDD – Ardita Sinani nevet viselő lista egy (23 890; 0,63%) – egy (16 262; 0,43%) mandátumot nyert (öt önálló nemzetiségi lista gyűjtött összesen tíz parlamenti mandátumot).⁵¹

További három nemzeti kisebbségi lista, a RS (13 777; 0,36%), a Szerb Orosz Mozgalom (*Srpsko ruski pokret*; a továbbiakban: *SRP*) – Slobodan Dimitrijević (10 016; 0,27%) és magyar érdekek képviselőjének céljával alakult Republikánus Párt (*Republikanska Stranka*; a továbbiakban: *RPP*) – Nikola Sandulović (4522; 0,12%) is önállóan indult, azonban mandátumot egyikük sem szerzett.

A DSHV ezúttal is a DS listáján vett részt és szerzett egy parlamenti helyet.⁵²

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMSZ (<i>magyar</i>)	4	1,50	56 620
BDZ Szandzsák (<i>bosnyák</i>)	2	0,86	32 526
SDAS (<i>bosnyák</i>)	2	0,80	30 092
ZS (<i>szlovák</i>)	1	0,63	23 890
PDD (<i>albán</i>)	1	0,43	16 262
Összesen	10	4,22	159 390

18. táblázat: A 2016-os parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

51 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 11. 05.

52 Uo.

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
RS (<i>roma</i>)	–	0,36	13 777
SRP (<i>orosz</i>)	–	0,27	10 016
RPP (<i>magyar</i>)	–	0,12	4 522
Összesen	–	0,75	28 315

19. táblázat: A 2016-os parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Az eredetileg 2020. április 26-ára tervezett parlamenti választások megtartására Covid–19-világjárvány miatt végül 2020. június 21-én került sor. A választásokon huszonegy lista (tizenhat többségi és öt nemzetiségi) vett részt, amelyből összesen hét került be a parlamentbe. A VMSZ ekkor kilenc (71 893; 2,23%), míg a Muamer Zukorlić által vezetett „Csak előre” („*Samo pravo*”) elnevezésű a bosnyák Igazságosság és Megbékélés Pártja (*Stranka pravde i pomirenja*; a továbbiakban: *SPP*)⁵³ és a Macedónok Demokrata Pártja (*Demokratska Partija Makedonaca*; a továbbiakban: *DPM*) által alkotott bosnyák–macedón vegyes nemzetiségi lista négy (32 170; 1,00%) mandátumot nyert (mind a négy mandátum az *SPP*-t illette meg). Közvetlenül a parlamenti választásokat megelőzően az albán kisebbségi pártok széleskörű választási szövetséget hoztak létre, amely a Szerbiában működő pártjaik közül ötöt tömörített. A PDD, a Változás Alternatívája (*Alternativa za promene*; a továbbiakban: *AZP*), a Demokrata Párt (*Demokratska Partija*; a továbbiakban: *DP*) a PDP és a Polgári Csoport Mozgalom a Változásért (*Grupa građana Pokret za promene*; a továbbiakban: *GG*) entitásokból álló albán kolaíciós lista az „Albán Demokratikus Alternatíva – Egyesült Völgy” (*Albanska demokratska alternativa – Ujedinjena dolina*; a továbbiakban: *ADA – UD*) névvel indult⁵⁴ és három (26 437; 0,82%) mandátumot szerzett.⁵⁵ Az SDAS – dr. Sulejman Ugljanin elnevezésű lista szintén három (24 676; 0,77%) mandátumot nyert (négy önálló⁵⁶ nemzetiségi lista gyűjtött összesen tizenkilenc parlamenti mandátumot).⁵⁷

53 A párt 2017 decemberéig a Szandzsáki Bosnyákok Demokratikus Közössége (*Bošnjačka demokratska zajednica Sandžaka*, *BDZ Sandžaka*) nevet viselte.

54 Izbori u Srbiji: Partije Albanaca prvi put na zajedničkoj listi, priželjkuju tri poslanička mesta. Agencija Anadoluja, 2020. június 15. Letöltés helye: www.aa.com.tr; letöltés ideje: 2023. 11. 05.

55 A preševói, a bujanováci és a medveđai albánok választási szövetségének egyik kezdeményezője és támogatója Gent Cakaj albán külügyminiszter volt. Jelenlétében írták alá a részt vevő felek az együttműködési megállapodást 2020 januárjában, Tiranában. A választási szövetség bírta a koszovói politikai elit támogatását is.

56 Az RS ezúttal is önállóan indult, mandátumot azonban nem szerzett (6295; 0,20%).

57 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 12. 11.

Az Egyesült Demokratikus Szerbia (*Ujedinjena demokratska Srbija, UDS*) elnevezésű, a Szerbia 21 (*Srbija 21, S21*) párt által vezetett választási listán indult a DSHV, a Szerbiai Románok Szövetsége (*Unija Rumuna Srbije, URS*), valamint a CP is, eredménytelenül (30 591; 0,95%). A Koalíció a békéért (*Koalicija za mir*) nevet viselő, a Liberális Demokrata Párt (*Liberalno-demokratska partija, LDP*) vezetésével indult választási formációban ugyancsak több nemzetiségi párt szerepelt. Köztük a Bosnyák Polgári Párt (*Bošnjačka Građanska Stranka, BGS*), a Montenegróiak Pártja (*Stranka Crnogoraca*; a továbbiakban: SC), a Vlah Néppárt (*Vlaška narodna stranka, VNS*), az Egyesületek és Roma Szervezetek Akcióhálózata (*Akciona mreža asocijacija i romskih organizacija*), valamint a Polgárok Szövetsége „Homoljai Románok” (*Udruženje građana „Rumuni Homolja”*), mandátumot azonban ők sem szereztek (10 158; 0,32%). A szlovák ZS a Hulljanak le a maszkok (*Nek maske padnu*) választási listán az Új Párttal (*Nova stranka, Nova*) együtt indult, azonban mandátumot nem nyert (7805; 0,24%).⁵⁸

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMSZ (<i>magyar</i>)	9	2,23	71 893
SPP/DPM (<i>vegyes</i>)	4	1,00	32 170
ADA–UD (PDD/AZP/DP/PDP/GG) (<i>albán</i>)	3	0,82	26 437
SDAS (<i>bosnyák</i>)	3	0,77	24 676
Összesen	19	4,82	155 176

20. táblázat: A 2020-as parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

A 2022. április 3-án megrendezett előrehozott parlamenti választások alkalmával tizenkilenc lista versenyzett (tizenegy többségi és nyolc nemzetiségi), amelyből tizenkettő jutott be a parlamentbe. A VMSZ önállóan indulva szerzett öt (60 313; 1,63%), míg az SPP három mandátumot (35 850; 0,97%). Az Együtt Vajdaságért – Vajdaságiak (*Zajedno za Vojvodinu – Vojvođani, DSHV – Zajedno za Vojvodinu, ZZV*) nevű választási szövetség a horvát, a bosnyák SDAS – dr. Sulejman Ugljanin lista pedig a bosnyák választók szavazataiért küzdve szerzett két (24 024; 0,65%) – két (20 553; 0,56%) parlamenti helyet.

A 2022. áprilisi előrehozott köztársasági szintű parlamenti választásokat megelőzően az albán közösség nem tudta megismételni az előző parlamenti választások alkalmával

tanúsított bravúrt. A sikertelen egyeztetési tárgyalások következtében⁵⁹ képviselői most nem egy közös, hanem két külön választási listával indultak,⁶⁰ amelyek közül a KAPD (PDD/DP/PDP) nyert egy mandátumot (10 165; 0,28%) (öt önálló nemzetiségi lista szerzett összesen tizenhárom parlamenti helyet).⁶¹

Önálló nemzetiségi listaként indult még az Orosz Kisebbségi Szövetség (*Ruski manjinski savez*; a továbbiakban: *RMS*), amelyet a Szerb–orosz Mozgalom (*Srpsko-ruski pokret*; a továbbiakban: *SRP*), a Szerb–orosz Farkasok Párt (*Srpsko-ruska partija Vukovi*; a továbbiakban: *SRPV*), valamint a Szerbiai Görögök Mozgalmának (*Pokret Grka Srbiza*; a továbbiakban: *PGS*) összefogása alkott (9569; 0,26%), továbbá a RP is (6393; 0,17%) – ezen indulók egyikének sem sikerült bejutnia a központi törvényhozásba.

A nemzetiségi pártok közül a Szabadság és Igazság Párt (*Stranka slobode i pravde, SSP*) tagja, Marinika Tepić által vezetett „Együtt Szerbia győzelméért” (*Ujedinjeni za pobedu Srbije*) koalíciós listán indult a VMDK, a Szerbiai Macedónok Pártja (*Stranka Makedonaca Srbije, SMS*) és a Vlah Párt (*Vlaška stranka, VS*) is. A Magyar Mozgalom (*Mađarski pokret, MM*) elnevezésű, politikai tevékenységet is folytató civil szervezet pedig a „Muszáj” (*Moramo*) elnevezésű választási szövetség listáján vett részt. Mandátumot e nemzetiségi szervezetnek sem sikerült szereznie.

A Szociáldemokrata Párt (*Socialdemokratska Stranka, SDS*) által vezetett „Gyerünk emberek” (*Ajmo ljudi*) nevet viselő választási listán a BGS és az SC indult, mandátumot azonban ők sem nyertek.⁶²

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMSZ (<i>magyar</i>)	5	1,63	60 313
SPP (<i>bosnyák</i>)	3	0,97	35 850
DSHV/ZZV (<i>horvát</i>)	2	0,65	24 024
SDAS (<i>bosnyák</i>)	2	0,56	20 553
KAPD (PDD/DP/PDP) (<i>albán</i>)	1	0,28	10 165
Összesen	13	4,09	150 905

21. táblázat: a 2022-es parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

59 Arifi: Bez jedinstvene albanske liste na izborima 3. aprila. *Kosovo online*, 2022. március 4. Letöltés helye: www.kosovo-online.com; letöltés ideje: 2023. 11. 07.

60 Az egy pártból (AZP) álló, mandátumot nem szerző albán választási lista az Alternatíva a változáshoz – Albán Demokratikus Alternatíva (*Alternativa za promene — Albanska demokratska alternativa*) nevet viselte (3267; 0,09%).

61 A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 12. 15.

62 Uo.

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
RMS (SRP/SRPV/PGS) <i>(vegyes)</i>	–	0,26	9 569
RP <i>(orosz)</i>	–	0,17	6 393
Összesen	–	0,43	15 962

22. táblázat: a 2022-es parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

A 2023. december 17-én lebonyolított előrehozott parlamenti választásokon tizennyolc lista versenyzett (tizenegy többségi és hét nemzetiségi), amelyből tíznek sikerült átlépnie a parlamenti küszöböt. A köztársasági választásokon a Vajdasági Magyar Demokrata Párt és a Magyar Egység Párt támogatásával, de önállóan induló VMSZ hat mandátumot (64 747; 1,7%) szerzett. Az igazságosságért egyesültek (*Ujedinjeni za pravdu*; a továbbiakban: *UP*) az SPP és a DSHV által alkotott közös bosnyák–horvát lista három mandátumhoz⁶³ jutott (29 066; 0,76%). Az SDAS – Dr. Sulejman Ugljanin bosnyák listának ezúttal két mandátumot sikerült szereznie (21 827; 0,57%), míg a PDD/DPA/PDP/DUA albán pártokból álló és Az albánok politikai küzdelme folytatódik – Šaip Kamberi (*Politička borba Albanaca se nastavlja* – Šaip Kamberi; a továbbiakban: *PBAN*) nevet viselő választási lista egy mandátumot nyert (13 501; 0,35%). Az Orosz Párt (RS) és a Jugoszlávia Új Kommunista Pártja (*Nova komunistička partija Jugoslavije*; a továbbiakban: *NKPJ*) – Slobodan Nikolić ruszofil koalíció szintén egy mandátummal (11 369; 0,3%) jutott be a központi törvényhozásba (öt önálló nemzetiségi lista szerzett összesen tizenhárom parlamenti helyet).⁶⁴

Az Együtt a jövőért és a fejlődésért – Koalíció a békéért és a toleranciáért (*Zajedno za budućnost i razvoj* – *Koalicija za mir i toleranciju*; a továbbiakban: *ZZBR–KZMT*) nevet viselő vegyes nemzetiségi lista, amelyet a Párt a jövőért és a fejlődésért (*Stranka Za budućnost i razvoj*; a továbbiakban: *SBR*), a Bosnyák Polgári Párt (*Bošnjačka građanska stranka*; a továbbiakban: *BGS*), az SC, a VNS, az MPSZ, a DZH, a Szerbiai görögök polgári pártja (*Grđanska stranka Grka Srbije*; a továbbiakban: *GSGS*), a Vajdasági mozgalom (*Vojvođanski pokret*; a továbbiakban: *VP*), a Szerbia toleranciája (*Tolerancije Srbije*), a Jugoszlávok szövetsége (*Savez Jugoslovena*), a Női roma és nem roma szerbiai hálózatok szövetsége (*Unija ženske romske mreže i neromske mreže Srbije*) és a Bánáti románok szövetsége (*Unija banatskih Rumuna*) nem szerzett mandátumot (6786; 0,18%). A szintén albán pártok, az AZP/DP koalíciójával létrejött Albán Demokratikus Alternatíva – Demokratikus Albánok

⁶³ Mind a három mandátum az SPP-t illette meg.

⁶⁴ A Köztársasági Választási Bizottság adatközlése alapján. Letöltés helye: www.arhiva.rik.parlament.gov.rs; letöltés ideje: 2023. 12. 20.

Egyesült Völgye Alternatíva – Lugina E Bashkuar (*Albanska demokratska alternativa – Ujedinjena dolina*) elnevezésű választási lista is kimaradt a parlamentből (3235; 0,08%).

Az SSP által vezetett Szerbia az erőszak ellen (*Srbija protiv nasilja*) ellenzéki listán indult a Román Párt, mandátumot azonban nem nyert.⁶⁵

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
VMSZ (<i>magyar</i>)	6	1,7	64 747
UP (SPP/DSHV) (<i>vegyes</i>)	3	0,76	29 066
SDAS (<i>bosnyák</i>)	2	0,57	21 827
PBAN (PDD/DPA/PDP/DUA) (<i>albán</i>)	1	0,35	13 501
RS–NKPJ (<i>orosz</i>)	1	0,3	11 369
Összesen	13	3,68	140 510

23. táblázat: a 2023-as parlamenti választásokon önállóan induló és mandátumot szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

Párt	Mandátum	%	Szavazatszám
ZZBR–KZMT (<i>vegyes</i>)	–	0,18	6 786
ADA–UD (AZP/DP) (<i>albán</i>)	–	0,08	3 235
Összesen	–	0,26	10 021

24. táblázat: a 2023-as parlamenti választásokon önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzeti kisebbségi pártok eredményei
Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

65 Uo.

Választás éve	Önállóan induló és mandátumot szerző nemzetiségi pártokra leadott szavazatszám	Önállóan induló, de mandátumot nem szerző nemzetiségi pártokra leadott szavazatszám
1990	267 932	8 876
1992	147 161	52 468
1993	141 798	14 643
1997	114 625	48 336
2000	–	–
2003	–	–
2007	135 065	12 940
2008	129 823	31 954
2012	152 813	–
2014	134 752	16 918
2016	159 390	28 315
2020	155 176	–
2022	150 905	15 962
2023	140 510	10 021

25. táblázat: Az önállóan induló és mandátumot szerző és az önállóan induló, de mandátumot nem szerző pártokra leadott szavazatszámot összesítő táblázat

Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

	Önálló nemzeti kisebbségi listán szerzett Mandátum								
Választás éve	magyar	bosnyák	albán	horvát	roma	vlah	montenegrói/ szlovák/török/ gorani/orosz	vegyes nemzeti kisebbségi	össz.
1990	8 (VMDK)	4 (3 SDAS + 1 DRSM)	1 (PDD)	1 (DSHV)	–	–	–	–	14
1992	9 (VMDK)	1 (DRSM)	–	–	–	–	–	–	10
1993	5 (VMDK)	–	2 (PDD/DPA)	–	–	–	–	–	7
1997	4 (VMSZ)	3 (SDAS/DSB/BDSS/ SLPS/LBO)	1 DKPB (PDD/DPA)	–	–	–	–	–	8
2000	–	–	–	–	–	–	–	–	0
2003	–	–	–	–	–	–	–	–	0
2007	3 (VMSZ)	2 (SDAS/BDSS/SLPS)	1 KAPD(PDD/DUA)	–	1 (URS)1 (RP)	–	–	–	8
2008	4 (VMSZ/VMDK/ VMDP)	2 (SDAS/SLPS/BDSS/ RDPS)	1 KAPD(PDD/DUA/ PDP/GG)	–	–	–	–	–	7
2012	5 (VMSZ)	2 (SDAS)	1 KAPD(PDD/DUA/ PDP/GG)	–	–	1 (NOPO)	–	1 SZ(BDZ/ MPSZ/DZH/ VMDK/SS)	10
2014	6 (VMSZ)	3 (SDAS)	2 (PDD)	–	–	–	–	–	11
2016	4 (VMSZ)	4 (2 BDZ Szandzsák +2 SDAS)	1 (PDD)	–	–	–	1 ZS (szlovák)	–	10
2020	9 (VMSZ)	7 (4 SPP + 3 SDAS)	3 ADA UD(PDD/AZP/ DP/PDP/GG)	–	–	–	–	–	19
2022	5 (VMSZ)	5 (3 SPP + 2 SDAS)	1 KAPD(PDD/DP/ PDP)	2 (DSHV/ ZZV)	–	–	–	–	13
2023	6 (VMSZ)	2 (SDAS)	1 PBAN (PDD/DPA/ PDP/DUA)	–	–	–	1 RS– NKPJ(orusz)	3 UP (SPP/ DSHV)	13

26. táblázat: A parlamenti választásokon önállóan induló nemzetiségi pártok által szerzett mandátumok

Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

	Nem önálló nemzeti kisebbségi listán szerzett Mandátum								
Választás éve	magyar	bosnyák	albán	horvát	roma	vlah	montenegrói/ szlovák/török/ gorani/orosz	vegyes nemzeti kisebbségi	össz.
1990	–	–	–	–	–	–	–	–	0
1992	–	–	–	–	–	–	–	–	0
1993	–	–	–	–	–	–	–	–	0
1997	–	–	–	–	–	–	–	–	0
2000	6 (VMSZ)(DOS listán)	2 (SDP)(DOS listán)	–	–	–	–	–	–	8
2003	–	2 (1 BDSS + 1 SLPS) (DS listán)	–	–	–	–	–	–	2
2007	–	3 SDP(DS listán)	–	1 DSHV(DS listán)	–	–	–	–	4
2008	–	4 SDP(DS listán)	–	–	–	–	–	–	4
2012	–	1 BNS(SNS listán)	–	1 DSHV(DS listán)	–	–	–	–	2
2014	–	–	–	–	–	–	–	–	0
2016	–	–	–	1 DSHV(DS listán)	–	–	–	–	1
2020	–	–	–	–	–	–	–	–	0
2022	–	–	–	–	–	–	–	–	0
2023	–	–	–	–	–	–	–	–	0

27. táblázat: A parlamenti választásokon nem önállóan induló nemzetiségi pártok által szerzett mandátumok

Forrás: a szerző egyéni gyűjtése

A választási rendszer és a nemzetiségi Mandátumok összefüggései

Szerbiában közvetlenül az 1990-ben megtartott, első többpárti demokratikus köztársasági szintű parlamenti választásokat megelőzően a többségi nemzet pártalapítási törekvései mellett a nemzeti kisebbségek is gyorsan felismerték a rendszerváltozásban rejlő lehetőségeket és létrehozták első politikai pártjaikat, érdekvédelmi szervezeteiket. Napjainkra azonban az egy-egy nemzeti közösségre jellemző kezdeti egy meghatározó monolitpárt időszakot követően olyan jellemzően szétforgácsolódott nemzeti kisebbségi politikai tér jött létre, amelyben a nagyobb lélekszámú nemzeti kisebbségek esetében egy vagy két meghatározó, köztársasági parlamenti mandátum megszerzésére képes pártot látunk, míg a közösség többi pártja nem bír érdemi politikai befolyással.

A szerb választási rendszer tükrében megvizsgált nemzeti kisebbségek által a parlamenti választásokon elért eredményekkel kapcsolatban szembetűnő, hogy a Szerbiában élő legnagyobb lélekszámú közösségek, a magyarok, a bosnyákok és az albánok egy-egy pártja már az első köztársasági szintű parlamenti választás alkalmával és közel minden további megmérettetés során önállóan vagy saját nemzeti kisebbségi pártjaikkal szövetségben indulva (ez kifejezetten a bosnyákokra és albánokra jellemző) is eredményesnek bizonyult. Számos további nemzeti (bunyevác, gorani, görög, horvát, montenegrói, orosz, román, ruszin, sokác, szlovák, török, vlah) vagy etnikai (roma) kisebbséget találunk még az önállóan, egy nemzetiséget/etnikumot képviselve vagy a több különböző nemzetiség, esetleg etnikum összefogását megvalósítva indulók között. E kísérletek azonban esetlegesen, egy-egy választás alkalmával bizonyultak csupán eredményesnek, ami összefüggésben lehet e nemzetiségek vagy etnikum csekélyebb létszámával, illetve alacsonyabb szintű politikai szervezettségével is. A 2000-es esztendővel, amelytől jogszabályi módosítás következtében az egész ország területe képez egy választókerületet, új taktika tapasztalható a nemzeti kisebbségek egy részétől. Ekkortól néhányuk pártja (magyar, bosnyák, horvát, macedón, montenegrói, román, roma, szlovák, vlah) már nem csak önállóan, de a többségi pártok listáján is indulva vesz részt a köztársasági szintű parlamenti választásokon.

1990-től 2023 decemberéig áttekintve a fentebb részleteiben ismertetett parlamenti mandátumszerzésre vonatkozó adatokat elmondható, hogy a nemzeti kisebbségek önállóan induló listáinak száma az elmúlt közel három és fél évtizedben, a 2000–2007 periódust megelőzően és követően, köztársasági szinten kettő és tíz között mozgott. A vizsgált időszakban mindvégig biztosított volt mind a nemzetiségi pártok létrehozása, mind pedig azoknak a választásokon való részvétele, a lehetőséggel pedig rendre éltek és élnek is e közösségek, hiszen egyetlen olyan alkalom nem látható, amikor ne indult volna önállóan vagy nemzetiségi koalícióban nemzeti kisebbségi párt, legyen szó időszerű vagy előrehozott

parlamenti választásokról. Az összesen kapott szavazatok tekintetében kiemelkedő az 1990-es esztendő, mivel a rendszerváltást követő első többpárti választások alkalmával a nemzeti kisebbségekre leadott és mandátumot eredményező szavazatszám 267 932 volt. Hasonló összesített eredményt azóta sem sikerült egyetlen választás alkalmával sem elérnie a nemzeti kisebbségeknek, ami részben a kisebbségi politikai tér szétforgácsolódásával, a kezdeti választási lelkesedés alábbhagyásával, a természetes fogyással, valamint a gazdasági célú kivándorlással is magyarázható. A nemzeti kisebbségek pártjaira leadott összesített szavazatok száma az említett egy kimagasló alkalmat követően 114 és 159 ezer közé tehető. Ha szavazatszámban nem is, a természetes küszöbnek köszönhetően önálló parlamenti mandátumok tekintetében sikerült elérni az első választások alkalmával megszerzett képviselőszámot. A 2020-as esztendőben (igaz az ellenzék választási bojkottja következtében) annak meghaladására is volt példa.

Az 1990 és 2000 közötti periódusban Szerbia választási rendszere számos változáson esett át (többségiből arányos zárt listás lett, 5%-os bejutási küszöbvel és változó számú, majd végül az egész országot magába foglaló egy választókerülettel). A nemzeti kisebbségek parlamenti jelenlétét ekkor semmilyen speciális preferenciális, kivételező-támogató választójogi szabályozás nem segítette elő. Ennek ellenére az 1990-ben bevezetett többségi választási rendszerben kialakított egyéni választókerületek lehetővé tették, hogy a magyar, a bosnyák, az albán és a horvát közösség is önálló parlamenti mandátumhoz jusson. Az 1992-től 9, majd az 1997-től 29 választókerülettel működő arányos zárt listás rendszerben a magyar, a bosnyák és az albán közösség bizonyult önálló nemzetiségi listaként indulva eredményesnek. E kedvezőnek is nevezhető tendenciát a 2000-es esztendő szüntette meg, amikortól az egész ország területe egy választókerületté alakult át. Ebben a rendszerben már csak a magyar és a bosnyák közösség tudott eredményes lenni, de már nem önállóan, hanem a többségi DS által vezetett DOS listán. A nemzeti kisebbségek parlamenti képviselete szempontjából újabb éles határvonalat jelent a 2003-as év, amikor a nemzetiségi bejutók száma a DS listáján induló bosnyák közösségre szűkült. Tekintettel az egyre összetettebb kihívást jelentő parlamentbe való bejutásra, a nemzeti kisebbségeknek közös összefogással sikerült kiharcolniuk a természetes küszöb intézményének bevezetését. A természetes küszöb 2004-ben vált a választási rendszer elemévé, élesben azonban 2007-ben vizsgázott először, eredményesen. Bevezetését követően visszaállt a 2000-es előrehozott választások előtti állapot. Sőt. Fokozatos pozitív irányú elmozdulás tapasztalható, hiszen nemcsak a korábban eredményes nemzeti közösségeknek, de továbbiaknak (roma, szlovák, vlah, vegyes) is sikerült, – igaz nem rendszeresen, de – egy-egy választás alkalmával önálló nemzetiségi mandátumot szerezniük. A részvétel képlete a korábbiak mintájára 2007-től is úgy alakult, hogy egy adott nemzetiség egy pártja külön vagy több pártja közösen, illetve több nemzetiség pártjai összefogva vegyes, de önálló nemzetiségi listaként indulva szerzett

mandátumot. A többségi listán való indulás a korábban már jelzett nemzeti közösségekre napjainkig, a mandátumszerzés viszont csak a bosnyák és a horvát nemzetiség pártjaira jellemző.

A 2020-as esztendő az elemzés szempontjából szintén kiemelt jelentőségű, hiszen ekkor nem csak a többségi pártok számára előírt 5%-os parlamenti bejutási küszöb csökkent 3%-ra, de a természetes küszöb hasonló irányú korrekciója is megtörtént. A módosítás következtében a három legutóbbi parlamenti választáson a nemzeti kisebbségek esetében ugrásszerű mandátumszám-növekedés volt tapasztalható. Itt fontos megjegyezni, hogy a természetes küszöb kiigazításában meghatározó szerepe kizárólag a magyarság érdekképviseletére szerveződött VMSZ-nek volt. A párt módosító indítványokat nyújtott be választási törvény módosítását kezdeményező SNS számára a nemzeti kisebbségekre vonatkozó természetes küszöb kiszámításához kapcsolódóan, amelyet a választási törvényt-módosítást indítványozó elfogadott.⁶⁶ A többi nemzeti közösség részéről nem érkezett hasonló iniciativa.

A fentiek összegzéseként elmondható, hogy a szerb választási rendszer a rendszerváltozást követően egy viszonylag rövid, hét éves időszak kivételével, biztosította és továbbra is biztosítja a nagyobb lélekszámú, politikailag jól szervezett, valamint az együttműködésre nyitott nemzeti kisebbségek önálló parlamenti jelenlétét. Az 1990 és 2000 közötti időszakra jellemző egyre csökkenő tendenciát követő önálló nemzetiségi mandátum nélküli időszak után, 2007-től egy speciális preferenciális szabálynak köszönhetően a három legnagyobb, a magyar, a bosnyák és az albán nemzetiség pártjai rendre, minden egyes köztársasági szintű parlamenti választást követően önálló képviselettel rendelkeznek. Egy-egy alkalommal továbbá más nemzeti kisebbségek is eredményesen szerepelnek. A többségi listákon való indulás és a gyakori mandátumszerzés a bosnyák és a horvát közösség sajátossága maradt.

Zárszó

A fentebb ismertetettek alapján egyértelmű, hogy a szerb választási rendszer változásai során a nemzeti kisebbségbarát elemek fokozatos és tartós beépülése adott volt, amelynek következtében Szerbia nagyobb és politikailag szervezettebb nemzetiségeinek köztársasági szintű parlamenti képviselete folyamatosan biztosított. Tehát a választási rendszer tekintetében a mindenkor jogalkotó pozitív, támogató hozzáállása tapasztalható, hiszen a választási rendszerben bevezetett változások nemzetiségbarát elemei rendre elősegítették

⁶⁶ Megszavazták a választási törvény módosításait. *Pannon RTV*, 2020. február 9. Letöltés helye: www.pannonrtv.com; letöltés ideje: 2024. 01. 08.

parlamenti képviseletük megvalósulását. Azok a nemzeti kisebbségek, amelyek időközönként kimaradnak a parlamentből (pl. a horvátok), elégedetlenek a jelenlegi szabályozással és a garantált parlamenti helyek intézményének bevezetését szorgalmazzák.

A segítő jogi környezet további pozitív hozadéka, hogy megcáfolja „*rólunk döntenek, de nélkülünk*” állítást, hiszen egyrészt egy néhány esztendőszakot leszámítva a folyamatos parlamenti jelenlétén keresztül, másrészt pedig a jogalkotói magatartásnak köszönhetően a nemzeti kisebbségek rendre részt vehetnek az őket kifejezetten érintő törvények megalkotásában, ez által pedig létkörülményeik javításában. Az elért eredmények meg- és hosszútávú fenntartására pedig garanciát jelent(het) a szerb alkotmány 20. szakasza melynek értelmében „*az emberi és kisebbségi jogok elért szintje nem csökkenthető.*”

A nemzetiségi jogérvényesítés szempontjából a 2002-es nemzetiségi törvény, a 2006-os szerb alkotmány, a 2009-es Nemzeti tanácsokról szóló törvény, valamint a 2016-os 23. Igazságügy és alapvető jogok tárgyalási fejezethez készült Kisebbségi Akcióterv egyaránt mérföldkönek számítanak a kisebbségvédelem és jogérvényesítés területén. És habár időnként tapasztalunk a szerzett jogok visszalépését támogató olyan kísérleteket, mint amilyen a szerb alkotmánybíróság 2014. január 16-ai határozata volt, amely a Nemzeti tanácsai törvény 10. szakaszát részben vagy egészben alkotmányellenesnek minősítette – a fennálló helyzet mégis kielégítőnek tekinthető.

Ezt az állítást erősítik annak körülményei, ahogyan a szerb parlament 2018. június 20-án elfogadta a két legjelentősebb kisebbségvédelmi törvény – a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló törvény és a nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvény – módosítását. A módosításokról egyaránt elmondható, hogy – az eredeti javaslatokkal szemben – nem tartalmaznak visszalépést a szerzett jogban, sőt a nemzeti tanácsok jogkörei egyes esetekben bővültek is.⁶⁷ De ebbe a sorba illeszkedik, ahogyan a két törvény módosításaival egyidőben és összhangban a szerb törvényhozás számos további nemzetiségi relevanciával bíró törvénymódosítást is megszavazott (*A hivatalos nyelv és íráshasználatról szóló törvény; Az anyakönyvezésről szóló törvény; A helyi önkormányzatokról szóló törvény; Az állami ügynökségekről szóló törvény*). A törvények tartalmának kidolgozása során alkalmazott inkluzív egyeztetési, illetve a kisebbségi koordinációs eljárás, a nemzetiségi szakértők jogalkotási folyamatba való bevonása, egyedülálló nemcsak a térségben, de Európában is.

Végezetül szükséges megjegyezni, hogy a választási rendszer sajátosságai által elérhetőbbé váló nemzetiségi parlamenti jelenlétben ugyan számos pozitív, valós lehetőség

67 Szerbiai parlament: Módosítják a kisebbségi nemzeti tanácsokról szóló törvényt. Vajdaság Ma, 2018. június 22. Letöltés helye: www.vajma.info; letöltés ideje: 2024. 01. 08.

rejlík, ám ezeknek a kiaknázását a gyakori előrehozott parlamenti választások, ha nem is lehetetlenítik el, de lelassítják és megnehezítik.⁶⁸

Irodalomjegyzék

Horváth László: A parlamenti választási rendszerek nemzeti kisebbségi vonatkozásai a Nyugat-Balkánon – Harminc éve a demokrácia árnyékában? *Kisebbségi Szemle*, 2020. 5 (2). 7–35.

Horváth László: Parlamenti, tartományi és helyi önkormányzati választások Szerbiában – Megőrizte befolyását a vajdasági magyarság. *Kisebbségi Szemle*, 2016. 1 (2). 53–76.

Horváth László: Történelmi vagy politikai? – A magyar–szerb megbékélési folyamat kérdőjelei. In: Ördögh Tibor (szerk.): *Válság egykor és ma*. Ludovika Egyetemi Kiadó: Budapest, 2023. 29–49.

Kolarski, Ljiljana: Predstavljenoš bošnjačke nacionalne manjine u Narodnoj skupštini Republike Srbije od 1990. godine do 2020. godine. *Politički život*, 2021. 20. 21–34.

Kovács Teréz: A szerbiai parlamenti választások eredményei. *Tér és Társadalom*, 1991. 5 (2–3). Letöltés helye: www.tet.rkk.hu; letöltés ideje: 2023. 09. 18. DOI: <https://doi.org/10.17649/tet.5.2-3.212>

Kurtović, Rejhan: Izbori i izborni sistemi u Republici Srbiji. *Univerzitetska misao*, 2013. 12 (1). Letöltés helye: www.academia.edu; letöltés ideje: 2023. 09. 18.

Szabó Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*. Gondolat Kiadó: Budapest, 2016.

Tar Ferenc: Képviselők vagy szószólók? Kisebbségi képviselőválasztás Magyarországon. *Modern Geográfia*, 2015. 10 (2). 25–40. Letöltés helye: www.moderngeografia.eu; letöltés ideje: 2023. 08. 22.

Vizi Balázs: A kisebbségek politikai szerepe és a nemzetközi szervezetek Európában. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (4). 124–141.

⁶⁸ Az anyag elkészítése során nyújtott segítségért, a hasznos tanácsokért, ezúton szeretnék köszönetet mondani Dr. Manzinger Krisztiánnak, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Nemzetközi Jogi Tanszékének megbízott tanszékvezető egyetemi adjunktusának, a magyar–angol kétnyelvű *Kisebbségvédelem* folyóirat társfőszerkesztőjének, Dr. Pásztor Bálintnak, a Vajdasági Magyar Szövetség megbízott elnökének, az újvidéki Gazdasági Akadémia Univerzitás Gazdasági és Igazságügyi Jogi Kar rendkívüli egyetemi tanárának, Rákóczi Krisztiánnak, a Nemzetpolitikai Kutatóintézet munkatársának, valamint Dr. Szabó Zsoltnak, a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Alkotmányjogi és Egyházjogi Tanszéke egyetemi docensének.

MANZINGER KRISZTIÁN

ASSZIMILÁCIÓ VAGY INTEGRÁCIÓ: A LETT OKTATÁSPOLITIKA CÉLRENDSZERE

A külföldi magyarok helyzete miatt, de akár a magyarosítás 19. század végi, 20. század eleji eseményeire visszatekintve is ismerjük az anyanyelvű oktatási rendszer fontosságát. A nemzetállam eszméjének 18. század óta zajló térnyerésének következtében általános gyakorlat, hogy az állam igyekszik a belső heterogenitást felszámolni és egységes struktúrákat teremteni, amelyek egyszerűbbé, átláthatóbbá, olcsóbbá és ellenállóbbá teszik az országot. Az egyik ilyen – az állam léte szempontjából alapvető fontosságú – intézmény az oktatási rendszer, amelynek kiemelt feladata az államhoz kapcsolt identitáselemek átörökítése a következő generáció számára. Ez vezetett az általános tankötelezettség bevezetéséhez, amely összekapcsolódva az állam egységesítő törekvéseivel, a politika mezejébe emelte az oktatáspolitikát.¹ Ez minden államra jellemző jelenség, de azokban az országokban, ahol jelentősebb számú, illetve esetleg területileg koncentráltan élő kisebbségek találhatók, ott az oktatás nyelvének és az oktatás tartalmának a megválasztása jó eséllyel válik az identitását védő nemzetiség és az egységet célzó állam szimbolikus küzdelmévé, aminek komoly társadalmi következményei lehetnek.

Jelen írásban a kortárs lettországi oktatáspolitikai nyelvi aspektusait vizsgálom történeti kitekintésben. Ennek időszerűségét nemcsak a lett oktatáspolitikai elmúlt évekbeli jelentős módosulásai indokolják, hanem az is, hogy sokak szerint a lettországi társadalomra jellemző etnikai szegregáció egyik fő oka az anyanyelvű oktatási rendszerek létében keresendő.² A vizsgálat során először röviden bemutatjuk az 1920–1940 közötti Lettország oktatáspolitikájának kisebbségeket érintő vonatkozásait, majd a szovjet időszakban bekövetkezett etnikai változásokat, és az akkori oktatáspolitikát vizsgáljuk szintén nyelvi szempontból. Ezt követően az 1991-ben függetlenségét visszaállított Lettország oktatáspolitikájának

1 Manzinger Krisztián: *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar: Budapest, 2019. 15–23.

2 Pisarenko, Olga: The Acculturation Modes of Russian Speaking Adolescents in Latvia: Perceived Discrimination and Knowledge of the Latvian Language. *Europe-Asia Studies*, 2006. 58 (5). 751–773, itt: 757.

vonatkozó ismérveit tekintjük át, bemutatva annak nemzetközi vonatkozásait, illetve szociológiai felmérések révén – amelyekből sajnos meglehetősen kevés áll rendelkezésre – az alkalmazott oktatáspolitikai társadalmi eredményeit. Kiemelt figyelmet fordítunk a 2004-es, 2018-as és 2022-es törvénymódosításokra azok tartalma és nemzetközi intézmények részéről való értékelése tekintetében is, de emellett néhány kisebb, de jelentős változtatásra is kitérünk.

Az első Lettország és a kisebbségek oktatása

Lettország függetlenedésének célkitűzése viszonylag későn, a 19. század végén jelentkezett először, de az ország területét magában foglaló Orosz Birodalom 1917-es katonai veresége gyorsan lehetőséget adott annak megvalósítására. Az 1918–1920 közötti évek polgárháborús időszakát követően a mainál valamivel nagyobb területen³ létrejött ország már kezdettől fogva sokszínű volt etnikai és nyelvi szempontból. A lakosság száma a háború során jelentősen csökkent – 2,5 millióról 1,6 millióra – az 1920-as első népszámlálás szerint pedig a népesség 72,7%-a volt lett, 7,8%-a orosz, 4,9%-a zsidó, 4,7%-a belarusz, 3,6%-a német, 3,4%-a lengyel, 1,6%-a pedig litván nemzetiségű.⁴ Amíg a németek és a zsidók az átlagnál vagyonosabbak és iskolázottabbak volt, addig az oroszok és a beloruszok szegényebbek és iskolázatlanabbak, habár később, az orosz polgárháború végeztével jelentős számú orosz értelmiségi menekült érkezett.⁵ Az utolsó, 1935-ös népszámláláskor az 1,95 millió fős lakosság 75,5%-át tették ki a lettek, míg az oroszok 10,6%-ot, a zsidók 4,8%-ot, a németek 3,8%-ot, a lengyelek 2,5%-ot, a litvánok pedig 1,2%-ot.⁶ Az orosz nemzeti-ségűek már akkor is jelentős részét alkották a délkeleti régióban, Latgáliában élő vidéki lakoságnak, de jelentős német, lengyel és litván kisebbségekkel bíró vidéki települései is voltak az országnak.⁷

3 A lett csapatok és szövetségeseik a szovjet haderővel szemben megvívott 1920. január 3–5. közötti daugavpilsli és a január 12–14. közötti abrenei csaták révén stabilizálták a keleti határokat. Ez utóbbi révén Riga megszerezte a fontos vasúti csomópontot jelentő, az orosz közigazgatási rendszerben Pszkov kormányzósághoz tartozó, orosz lakosságú Abrene települést és környékét, amelyet az 1944-es második szovjet megszálláskor csatoltak az Oroszországi SZSZSZK-hoz.

4 Martuzāns, Bruno: Ethnicities in region of Latvia. Statistics. *ROOTS = SAKNES*, 1995–2002. Letöltés helye: www.roots-saknes.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

5 Gusachenko, Andrejs – Kleinberga, Vineta: The Emergence and Restoration of the State: Latvia in 1918 and 1990. *TalTech Journal of European Studies*, 2021. 11 (1). 55–78, itt: 58.

6 Martuzāns, 1995–2002. Ethnicities in region of Latvia, i.m. Az oroszok számának és arányának jelentős emelkedése elsősorban az orosz polgárháború lezárultát követően menekülők beáramlásának volt a következménye.

7 Mežs, Ilmārs – Nēmets, Ādams (Németh, Ádám): 1935. Gada tautskaites datu pielāgojums rajonu un mūsdienīgu pagastu iedalījumam. *Latvijas Zinatņu Akadēmijas Vestis/Proceedings of the Latvian Academy of Science*, 2014. 68 (3–4). 61–84, itt: 64, 75–80.

Az újonnan függetlenné vált és belső küzdelmekkel, illetve német, majd orosz katonai invázióval is sújtott ország számára kiemelt cél volt a nemzetközi elismertség. Az első *de iure* elismerést a Szovjet-Oroszországgal aláírt 1920. augusztus 11-ei rigai béke biztosította, amely megnyitotta az utat a nemzetközi közösség többi tagja számára, majd Lettország 1921. szeptember 22-ei felvétele előtt is a Népszövetségbe.⁸ Ez utóbbit elősegítendő Lettország – más államokhoz hasonlóan – a belépése napján írásban vállalt kötelezettséget a Népszövetség Közgyűlésének 1920. december 15-ei ajánlásának teljesítésére.⁹ A két világháború közötti időszak kisebbségi jogok szempontjából meghatározó jogalkotására azonban még ezt megelőzően, 1919-ben került sor: az oktatási törvény, illetve a kisebbségi iskolákról szóló törvény megalkotásával. A két világháború közötti időszakban később jelentős vonatkozó szabályozás, így például kisebbségi nyelvhasználati törvény már nem született.

Az 1919-ben elfogadott két törvény alapján a kisebbségek oktatási szempontból gyakorlatilag autonómiát élveztek. Kisebbségi tannyelvű iskolát az állam, a járások vagy a települések önkormányzatai tarthattak fenn, az állam pedig – elvileg – az adott nemzetiség számarányának megfelelő mértékben fordította az adott iskolákra az oktatási költségvetést.¹⁰ A törvény értelmében harminc azonos kisebbségi nyelvet beszélő gyermek esetében kötelező volt a megfelelő iskola felállítása, a szülők pedig csak akkor járathatták a gyermek anyanyelvétől eltérő tannyelvű iskolába a gyermeküket, ha a településen nem volt az anyanyelvén oktató iskola. Az iskolák az egyes intézményekben működő pedagógusi tanácsok révén autonómiát élveztek oktatási-nevelési kérdésekben. A lett nyelv oktatása a második tanévtől, a lett történelem és földrajz lett nyelven történő oktatása pedig a harmadik évtől volt kötelező. A közoktatásügyi minisztériumban külön osztálya volt a kisebbségi oktatásnak, amelyen belül minden kisebbség ügyeit külön alosztály intézte. Az alosztályok mellett egy-egy bizottság dolgozott, amelynek vezetője az osztály vezetője, az adott nemzetiség három képviselője és három iskolai tanító az adott nemzetiség soraiból. Ez a bizottság volt jogosult kisebbségi iskola felállításáról és megszüntetéséről, az iskola fokozatának megváltoztatásáról, minisztériumbeli alkalmazottak és tanítók elmozdításáról dönteni.¹¹ Érdekeség, hogy a zsidó iskolák többnyire már az 1920-as években héberül tanítottak és a jiddis csak kisegítő nyelv volt.¹²

8 Gusachenko, 2021. The Emergence, i.m. 65–66.

9 „*Abban az esetben, ha a balti és a kaukázusi államokat és Albániát fölvennék a Népszövetségbe, a Közgyűlés azt ajánlja nekik, hogy tegyenek a kisebbségek védelmére a kisebbségi szerződésekben megállapított általános elveknek megfelelő intézkedéseket és a végrehajtás módjait felől lépjenek a Tanáccsal egyezsége.*” Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelme*. Oriens: Budapest, 1922. 120.

10 Böszörményi Jenő: A kisebbségek oktatáshoz való jogának védelme a nemzetközi jogban. I. rész. *Pro Minoritate*, 2002. (4). 108–139, itt: 134.

11 Tomcsányi János: A lett közoktatás rendszere. *Néptanítók Lapja*, 1929. 62 (27–28). 5–6.; Gál Kelemen: A német kisebbségek iskolai jogai Európában. *Magyar Kisebbség*, 1927. 6 (9). 337–367, itt: 361–362.

12 *Uj Kelet*, 1925. október 30. 8(248), 8.

1923–25 között a német, az orosz, a zsidó és a lengyel kisebbség is megpróbálta a saját kulturális autonómiájának szabályairól szóló törvényt elfogadtatni a parlamenttel. Ám a lett parlamenti többség számára – az osztrák Karl Renner inspirálta kulturális nemzeti autonómia alappilléreinek tekintett – adókievítés joga és a nemzetiségi regiszterek vezetése államon belüli állam rémképével fenyegettek, ezért – kihasználva, hogy a nemzetiségek maguk sem tudtak megegyezni a követeléseikben – elutasították a tervezeteket.¹³ Az 1930-as évek elején már voltak törekvések az iskolai autonómiák korlátozására,¹⁴ de lényeges változás 1934-ben állt be, amikor Kārlis Ulmanis miniszterelnök katonai hatalomátvételét követően egy fasisztoid, autokrata rezsim épült ki, amely minden tekintetben a letteket kívánta helyzetbe hozni. Ulmanis maga a kisebbségek jelenlétéről nyilvános megszólalásokban alig ejtett szót, a politikája viszont annál inkább azok kiszorítására és pozícióik átvételére irányult: elégtelen állam iránti lojalitás miatt tanárok és iskolaigazgatók menesztésére került sor, újságaitak leállították vagy erős cenzúra alá vették, de az ipar államosítása és lett vezetőtestületek alárendelése is súlyosan érintette pozícióikat, elsősorban a németek és a zsidók esetében.¹⁵ Az átalakulás szimbolikus eseménye volt az államnyelvtörvény 1935. január 5-ei elfogadása, amely ellehetetlenítette például a német és orosz addig szabad parlamenti és más nyilvános használatát.¹⁶

A politikai átalakulás a kisebbségi iskolákat is érintette: 1934 májusában korlátozták a kisebbségi iskolák működését – a gyermek csak a szülei etnikumának megfelelő tannyelvű iskolába járhatott, ha vegyes házasságból származott, akkor az apa etnikumának megfelelő tannyelvűbe, kivéve, ha a valamelyik szülő lett nemzetiségű volt, mert akkor kötelezően lett tannyelvű iskolába kellett járnia. A lett tannyelvű iskolákba bárkit be lehetett íratni a továbbiakban is – szemben a kisebbségi tannyelvűekkel, amelyeket csak legalább hatvan gyermek megléte esetén lehetett megnyitni, míg egy kisebbségi tannyelvű osztály indításához legalább harminc gyermek kellett.¹⁷ Az 1934–40 közötti években a kisebbségi tannyelvű iskolák száma bezárások vagy lett iskolákkal összevonás miatt jelentősen csökkent, az orosz középiskoláké például kilencről kettőre,¹⁸ de a lengyelek több iskoláját is bezárták.¹⁹ Az orosz iskolák helyzete korábban sem volt fényes, egyrészt számarányuknál lényegesen kevesebb állami támogatásban részesültek, másrészt

13 Germane, Marina: *The history of the idea of Latvians as a civic nation, 1850-1940*. PhD-értekezés. University of Glasgow, 2013. 300–303.

14 40 millió elnyomott ember él „kisebbség”-i sorsban Európában. *Délamerikai Magyarorság*, 1933. január 31. 1.

15 Germane, 2013. The history of, i.m. 325, 328, 336.

16 Germane, 2013. The history of, i.m. 323.

17 Germane, 2013. The history of, i.m. 321.

18 Germane, 2013. The history of, i.m., 323, 328.

19 Mahwood, Will: Lettek és lengyelek (Latgallia – egy lettországi népcsoport sajátos történelmi öröksége). *Valóság*, 2016. 59 (6). 124–128, itt: 126.

iskoláikat gyakran tették lett tannyelvűvé, illetve az orosz nyelvű gyermekek közel fele egyáltalán nem járt iskolába.²⁰

A Lett SZSZK időszaka

Az 1940-es, majd 1944–45-ös szovjet megszállást követően az országot Lett Szovjet Szocialista Köztársaság (Lett SZSZK) néven szervezték meg a Szovjetunió keretein belül. A tagország adminisztratív határa – Abrene (на Пыталово, Oroszország) és környéke kivételével – megegyezett a két háború közötti államhatárral, azonban az ország népességében jelentős változás állt be. Az orosz nyelvűek tömeges betelepítése, majd betelepődése miatt már 1959-re 26,6%-ra nőtt az oroszok és 62%-ra csökkent a lettek aránya,²¹ míg az 1989-es utolsó szovjet népszámlálásra az arányok 34%-ra, illetve 52%-ra módosultak,²² vagyis a lett nemzetiségűek immár csak a népesség alig több mint felét tették ki – 1935-ben még háromnegyedét –, miközben az oroszok egyharmadát.

A Lett SZSZK-ban két párhuzamos oktatási rendszer létezett, egy lett és egy orosz tannyelvű. A két háború között működő kisebbségi tannyelvű iskolákat bezárták, az utolsó lengyelt például 1949-ben.²³ A lettek – többnyire – lett, az oroszok és más kisebbségek az orosz tannyelvű iskolákba jártak, ami más szovjet tagállamokhoz hasonlóan a kisebbségek orosz nyelvűvé válását eredményezte.²⁴ Ezt a szovjet politikát a lett Alkotmánybíróság is sérelmezte egy 2005-ös döntésében, megemlítve, hogy az 1970-es években a Lett SZSZK-ban élő nem lett és nem orosz nyelvű diákok 85%-a oroszul, 15%-a pedig lettül folytatta a tanulmányait.²⁵ A másik hatása az iskolarendszernek az aszimmetrikus kétnyelvűség kialakulása volt: egynyelvű oroszokat és lett–orosz kétnyelvű letteket termelt, ami a statisztikai adatokból is kiviláglott. Az 1989-es népszámlálás szerint amíg szinte minden lett folyékonyan beszélt oroszul, addig a Lett SZSZK-ban élő oroszoknak csak 20%-a beszélt folyékonyan lettül.²⁶

20 Észtország, Lettország és Litvánia német és orosz kisebbségek. *Stud Statistikai Tudósító*, 1939. október 16. 8 (219). 2–3.

21 Всесоюзная перепись населения 1959 года. Национальный состав населения по республикам СССР. ЛАТВИЙСКАЯ ССР. Letöltés helye: <http://demoscope.ru>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

22 Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по республикам СССР ЛАТВИЙСКАЯ ССР. Letöltés helye: <http://demoscope.ru>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

23 Szesztay Ádám: Lengyel kisebbségek a Szovjetunió utódállamaiban. *Regio*, 1993. 4 (1–4). 30–58, itt: 50.

24 Ölveczky Anna: A Lett Köztársaság állampolgársági politikája 1989–2009. *Pro Minoritate*, 2010. (2). 137–161, itt: 154.

25 Az AB Dribins, L.: *Ethnic and National Minorities in Europe*. Information Bureau of the European Council: Riga, 2004. 71–72. munkáját idézi. A 2004-18-0106. sz. ügyben 2005. május 13-án hozott ítélet rendelkező részének 1. pontja, 24.

26 Pisarenko, 2006. The Acculturation, i.m. 756.

Oktatáspolitikai a függetlenségét visszaállított Lettországra

A szovjet megszállás évtizedeiben jelentősen átalakult etnikai összetétel miatt 1991 után az oktatáspolitikai kiemelt figyelmet kapott. A változás már a függetlenség visszaállítását megelőzően megkezdődött, így például az állam támogatásával és az érintett nemzetiiségek kérésére sor került a szovjet időszakban felszámolt nem lett vagy orosz tannyelvű iskolák visszaállítására. Az ország lengyel lakosságának hagyományos központját jelentő Daugavpilsben 1989-ben, Rigában 1990-ben szervezték újra a lengyel tannyelvű osztályokat, habár kezdetben kevés jelentkezővel.²⁷

Az oktatás tekintetében az egyik fontos jogszabály még az átmenet idején, 1991. március 19-én elfogadott, Lettország valamennyi nemzetisége és etnikai csoportja számára kulturális autonómiát biztosító törvény volt. A törvény állampolgárságtól függetlenül biztosítja az állam állandó lakosai számára az alapvető emberi jogokat, az identitásválasztás szabadságát, a határokon átnyúló kapcsolattartás jogát, az állam területe elhagyásának a jogát, valamint az oda visszatérését, illetve az állam kötelezettségévé teszi a nemzeti és etnikai csoportok oktatási, nyelvi és kulturális fejlődéséhez szükséges források biztosítását.²⁸ A törvénynek azonban volt két jelentős problémája: egyrészt az anyanyelvű oktatás kérdését a generális oktatási törvény szabályozására bízta, másrészt egyenlőtlen helyzetet teremtett azért, hogy a lív közösséget a többi etnikai csoporthoz képest több joggal ruházta fel.²⁹

Miközben az állam a függetlenség után is finanszírozta az orosz tannyelvű általános és középiskolák működését, az oktatáspolitikai 1991 után szimbolikus kérdéssé vált, mert lett részről attól az „oroszveszély” megszüntetésének eszközét remélték, orosz részről pedig az identitás megőrzéséhez való hozzájárulást a lett nemzetállamban. Ennek megfelelően az oktatással kapcsolatos kérdések politikai jelentőséget kaptak, a kulturális és a metodológiai kérdések pedig másodlagossá váltak.³⁰ Az orosz nyelvű oktatás súlyát jól mutatja, hogy 1993-ban Lettországra 212 orosz és 127 vegyes tannyelvű iskola működött, az ország összes általános iskolába járója közül pedig 41,8% járt orosz tannyelvű oktatási

27 Szesztay, 1993. Lengyel kisebbségek, i.m. 50.

28 Petropavlovskaya, Alla: Latvia Passes Law on Free Development of Ethnic Groups. *JPRS Report Soviet Union Political Affairs*. US Department of Commerce, 1991. április 9. 22. Letöltés helye: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA369735.pdf>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

29 Alijeva, Lilija: Left Behind? A Critical Study of the Russian-speaking Minority Rights to Citizenship and Language in the Post-Soviet Baltic States. Lessons from Nationalising Language Policies. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2017. 24(4). 484–536, itt: 500–501.

30 Pisarenko, 2006. The Acculturation, i.m. 757. Ezt a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény Miniszteri Bizottságának legutóbbi, 2021. március 3-ai állásfoglalása is problémának nevezte. Resolution CM/ResCMN(2021)9 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Latvia, CM/ResCMN(2021)9, 1. b. pont második bekezdés.

intézménybe.³¹ A jogalkotó ennek csökkentését kiemelt célnak tekintette, ezért már 1992-ben az állami fenntartású szakközépiskolák második évfolyamától a lett nyelvű oktatást tették elsődlegessé,³² de ugyanígy szinte teljesen lett nyelvűvé tették az állami fenntartású felsőoktatást. Habár magánegyetemek számára ilyen kötelezettséget – akkor még – nem írtak elő,³³ így az 1995/96-os tanévben nyolc orosz és egy angol nyelvű (Riga School of Economics, svéd fenntartású) magán-felsőoktatási intézmény működött az országban,³⁴ az átalakítás mégis jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a városi orosz nyelvűek lett tudása jobbá vált, mert leginkább így tudtak felsőfokú tanulmányokat folytatni.³⁵

*Az 1999-es oktatási törvény*³⁶

A következő lényeges változtatás 1995-ben történt, amikor az általános iskolákban két, a középiskolákban pedig három tantárgy lett nyelvű oktatását tették kötelezővé. Az érintett tárgyak kiválasztása az iskolák kompetenciájába tartozott, így ezek sok esetben olyan tárgyak lettek, amelyeknek kisebb jelentősége volt az oktatásban: testnevelés és művészeti tárgyak.³⁷ A változtatást azonban nem készítették elő, és a kudarcból 1998-ra azt a következtetést vonta le a jogalkotó, hogy más módon kell a kérdést kezelni.³⁸ Ezt erősítette az is, hogy az 1997/1998-as tanévben az országban működő 1074 általános iskola közül továbbra is 199 volt orosz, 150 vegyes, 6 pedig más kisebbségi tannyelvű.³⁹ Az 1998. október 29-én elfogadott törvény – amely megszüntette a korábbi, nyelvi alapon elkülönített iskolarendszert egységes oktatási programot írt elő az iskoláknak – tovább erősítette a lett szerepét a kisebbségi – immár egyre inkább kétnyelvűvé tett – oktatási intézményekben. A kétnyelvű oktatás céljának az államnyelv ismeretének terjesztését tekintették,⁴⁰ lett részről

31 Druviete, Ina: Linguistic human rights in the Baltic States. *International Journal of the Sociology of Language*, 1997. 127. 161–185, itt: 176.

32 Commercio, Michele E.: Exit in the Near Abroad – The Russian Minorities in Latvia and Kyrgyzstan. *Problems of Post-Communism*, 2004. 51(6). 23–32, itt: 25.

33 Ijabs, Ivars: Alienated Neighbors – The Integration of the Russian-speaking Minority in Latvia. *Minorities – Social Position and Political Representation*. Konrad Adenauer Stiftung: 2013. 21–42, itt: 28.

34 Druviete, 1997. Linguistic, i.m. 177.

35 Ölveczky, 2010. A Lett, i.m. 154.

36 Lettországbán az oktatásra vonatkozó szabályokat több törvény tartalmazza, amelyeknek elérhető a felso-rolása. Letöltés helye: <https://eurymdice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/latvia/legislation-and-official-policy-documents/>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

37 Ölveczky, 2010. A Lett, i.m. 155.

38 A Lett Egyetem Bölcsészettudományi Kara Szláv Nyelvek és Irodalom Tanszékének oktatója, Tatjana Liguta érvelése a lett Alkotmánybíróság előtt 2005-ben a 2003-as – később bemutatott – törvénymódosítás kapcsán. A 2004-18-0106. sz. ügyben 2005. május 13-án hozott ítélet 8. pontja, 13–14.

39 Druviete, Ina: Sociolinguistic Aspects of Bilingual Education in Latvia. *Sociolinguistica*, 2000. 14 (1). 153–157, itt: 154.

40 Druviete, 2000. Sociolinguistic Aspects, i.m. 154.

pedig még ezen felül is a vegyes osztályokat preferálták. Tették ezt annak ellenére is, hogy egy 1997-ben végzett felmérés azt találta, hogy a lett és orosz nyelvű diákok közös osztályban oktatása nem célravezető akkor, ha az utóbbiak és szüleik nem beszélik megfelelő mértékben a lett nyelvet – az államnyelv ismerete ekkor még nem volt a mai mértékben elterjedt, ekkor ugyanis az orosz tanítási nyelvű gimnáziumok diákjainak mindössze 7%-a beszélt folyékonyan lettül.⁴¹

A módosítás öt iskolatípust vezetett be: (1) lett tannyelvű 9. osztály, ahol a kisebbségi nyelv és kultúra kötelező tantárgy (a 2004/2005-ös tanévben a kisebbségi tannyelvű iskolák 15%-a), (2) a kisebbségi nyelv és kultúra kivételével teljesen kétnyelvű oktatás a 9. osztályban, a diák maga választhatja meg a vizsga nyelvét (13%), (3) a lett nyelv szerepe fokozatosan erősödik a 9. osztályig, a kisebbségi nyelv és kultúra oktatása garantált (42%), (4) 1–4. osztályban minden tantárgy kisebbségi nyelven, 9. osztályban legalább 10–11 tantárgy lettül vagy kétnyelvűen (11%), (5) az adott iskola által kifejlesztett saját modell (19%).⁴² A kormányzati cél itt a kormány által kidolgozott oktatási programhoz való hozzáférés lehetőségének biztosítása mellett a lett nyelv elsajátításának elősegítése volt – ennek egyik fő eszköze az ENSZ fő finanszírozásában 1996-ban indított *Lett nyelvi képzés nemzeti program*,⁴³ majd a 2000-ben meghirdetett állami integrációs program lett –, illetve a kisebbségi nyelv és kultúra megőrzésének lehetővé tétele, mindezt pedig lett–orosz táborok is kiegészítették az előítéletek csökkentése érdekében.⁴⁴

A 2004-es törvénymódosítás

A függetlenség 1991-es visszaállítását követő talán legnagyobb tüntetéshullám az oktatási rendszer 2003–2004-ben lezajlott átalakításához kapcsolódott. Egy újabb jogszabálmódosítás alapján 2004. szeptember 1-jétől – jelentős tüntetések közepette – a középiskolákban (10–12. osztály) bevezették a 60–40%-os arányt, vagyis azt, hogy a tantárgyak legalább 60%-át lettül kell oktatni; a felmenő rendszerben való bevezetésnek köszönhetően a 2006/2007-es tanévre fejeződött be a kisebbségi nyelvű középiskolai oktatás lettdomináns kétnyelvűsítése.⁴⁵ Előírás volt az is, hogy a kisebbségi nyelven oktatott tantárgyak elsősorban azok lehetnek, amelyek a kisebbség kultúrájához vagy történelméhez

41 Ölviczky, 2010. A Lett, i.m. 155.

42 Hogan-Brun, Gabrielle: Language-In-Education across the Baltic: Policies, Practices and Challenges. *Comparative Education*, 2007. 43 (4). 553–570, itt: 562.

43 Solska, Magdalena: Citizenship, Collective Identity and the International Impact on Integration Policy in Estonia, Latvia and Lithuania. *Europe-Asia Studies*, 2011. (6). 1089–1108, itt: 1096.

44 Hogan-Brun, 2007. Language-In-Education, i.m. 561.

45 Vihalemm, Triin – Hogan-Brun, Gabrielle: Language policies and practices across the Baltic: processes, challenges and prospects. *European Journal of Applied Linguistics (EuJAL)*, 2013. 1 (1). 55–82, itt: 62.

kötődnek.⁴⁶ 2007-től pedig a kisebbségi tannyelvű iskolák az érettségi teszt sorokat kizárólag lettül kapták, de a diákok jogosultak voltak eldönteni, hogy lettül vagy az anyanyelvükön töltik ki,⁴⁷ a fordítást ebben az esetben az intézmények biztosították.

A nyelvkérdés egyoldalú, esetenként tabuként való kezelését jól mutatja, hogy a reformot megelőzően nem voltak kutatások, illetve elemzések a várható hatások kapcsán – feltételezhetően azért, mert ezeknek az állam számára kedvezőtlen eredménye rontotta volna a gyakorlatba ültetés esélyét –, aminek a következménye a kérdés átpolitizálódása lett. A kormány a 2003-2004-es tiltakozások ellen azzal érvelt, hogy a változás célja a lett nyelv elsajátításának lehetővé tétele és az integráció előmozdítása, viszont a diákok és a tanárok is panaszkodtak a megfelelő nyelvtudás hiánya miatti problémákra, a taneszközök elégtelenségére, illetve a szovjet időszakból megmaradt oktatói habitusokra, ami a tananyag mechanikus leadására és nem a diákok bevonására koncentrált.⁴⁸

A lett kormányzati érvelésnek némileg ellentmond, hogy már egy 2004-es felmérés azt mutatta, hogy akkor az országban élő oroszok mintegy 90%-a valamilyen szinten beszélt lettül, a nyelvtudás pedig – természetesen – a fiatalabb generációk esetében jobb volt, mint az idősebbek között.⁴⁹ Ellentmondtak annak egy 2002. február és április között 459 rigai orosz tannyelvű iskolába járó 13-14 éves hetedikes – a középiskolai oktatást érintő 2004-ben életbe lépő változással érintett első évfolyam – diák bevonásával lezajlott felmérés eredményei is. Ez a felmérés azt találta, hogy habár a diákok önbevallásuk szerint jól beszélnek lettül és többnyire nem tapasztaltak diszkriminációt oroszságuk miatt, elsődleges céljuknak a nyelvük és kultúrájuk megőrzését és a lett nyelv magas szintű ismeretével együtt járó társadalmi integrációt tekintik. Az asszimilációt és a nyelvi zárványba vonulás lehetőségeit elvetették, azonban a második legtöbbet választott megküzdési stratégia – különösen a lett állampolgársággal nem rendelkezők részéről – a szegregáció volt, vagyis a párhuzamos társadalomba szerveződés, amit az orosznyelvűek városokba koncentráltsága és az orosz nyelv erőteljes jelenléte is lehetővé tesz.⁵⁰ Érdemes viszont azt is hangsúlyozni, hogy ebben az időszakban a lett népesség túlnyomó többsége

46 Ölveczky, 2010: A Lett, i.m. 155–156.

47 A lett nyelvet választók száma fokozatosan emelkedett, a 2013/14-es tanévben 76% volt, a 2016/17-es tanévben pedig már 92%. Opinion No. 975/2020 on the Recent Amendments to the Legislation on Education in Minority Languages. CDL-AD(2020)012, Latvia – Opinion on the recent amendments to the Legislation on Education in Minority Languages, adopted by the Venice Commission on 18 June 2020 by a written procedure replacing the 123rd Plenary Session. 18. pont. Letöltés helye: www.venice.coe.int; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

48 Hogan-Brun, 2007. Language-In-Education, i.m. 563, 565–566.

49 Pisarenko, 2006. The Acculturation, i.m. 756–757.

50 Pisarenko, 2006. The Acculturation, i.m. 759–769.

is jó orosz nyelvtudással rendelkezett: a 2000-es népszámlálás szerint a lettországi teljes lakosság 84,4%-a, egy 2004-es felmérés szerint pedig 87%-a beszélt oroszul.⁵¹

A törvénymódosítás lett részről kompromisszumnak számított, ugyanis a kezdeti terv a lett nyelvű oktatásra való teljes átállás volt,⁵² az 1998-as törvényi előírásoknak megfelelően, amikor még azzal számolt a jogalkotó, hogy 2004-re a 10–12. osztályokban már kizárólag lett nyelven fog zajlani az oktatás. Lett szempontból szerencsétlen körülménynek minősült azonban, hogy 2003 novemberében Észtországban elhalasztották a 2000-ben jogszabályba fektetett és 2007-re megvalósítani tervezett átállást a középiskolákban a kizárólagos észt nyelvű oktatásra a rendelkezésre álló elégtelen számú tanár okán.⁵³ A két esemény időbeli közelsége Lettországból is reményt ébresztett az oroszokban egy hasonló fordulat iránt. Ezt a végül be nem teljesülő reményt erősítette az is, hogy a törvény gyakorlatba ültetését megelőző időszakban, 2004 februárjában az EBESZ akkori kisebbségügyi főbiztosa is látogatást tett Lettországból, amelynek során elsősorban a felek közötti párbeszéd fontosságát hangsúlyozta.⁵⁴

A 2003-as jogszabálmódosítás az identitáspolitikája középpontjába helyezte a nyelvkérdést, és szerepet játszott a lettországi orosz identitás konszolidálásában, mivel az addig belső kohézióval szinte egyáltalán nem rendelkező csoporton belül a tagok mindegyike számára megjelenő nyelvi diszkrimináltságot tette összekötő kapoccsá.⁵⁵ A törvénymódosítással szemben több mint 100 000 aláírást gyűjtöttek össze az ellenzők,⁵⁶ az egyik fő szlogen pedig az volt, hogy „*Lett nyelv – igen, Asszimiláció – nem*”.⁵⁷ A vitában olyan érvek is elhangzottak, hogy az orosz nyelvű oktatás Lettországból is hosszabb történelemmel rendelkezik, mint a lett, hiszen az első lett tannyelvű gimnázium az 1919-ben⁵⁸ létrejött ventspils-i volt, míg az első orosz nyelvű fél évszázaddal korábban, 1869-ben nyílt meg.⁵⁹

51 Pavlenko, Aneta: Russian in Post-Soviet Countries. *Russian Linguistics*, 2008. 32(1). 59–80, itt: 66.

52 Batta, Anna: *The Russian Minorities in the Former Soviet Republics – Secession, Integration, and Homeland*. Routledge: London – New York, 2022. 123–124.

53 Elsuwege, Peter van: *Russian-Speaking Minorities in Estonia and Latvia: Problems of Integration at the threshold of the European Union*. ECMI Working Paper No 20, European Centre for Minority Issues (ECMI), 2004, 15.

54 OSCE High Commissioner visits Latvia to learn at first-hand about minority education reforms. *OSCE*, 2004. február 27. Letöltés helye: www.osce.org; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

55 Cheskin, Ammon: Synthesis and Conflict: Russian-Speakers' Discursive Response to Latvia's Nationalising State. *Europe-Asia Studies*, 2012. 64 (2). 325–347, itt: 332.

56 Pavlenko, 2008. Russian in, i.m. 65.

57 Ölveczky, 2010. A Lett, i.m. 156.

58 Hivatalosan 1918. december 5-én alapított: 2023. gada 9. decembrī – Ventspils Valsts 1.ģimnāzijas 105. Letöltés hely: www.vvlg.lv/lv/vesture/; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

59 Cheskin, 2012. Synthesis and Conflict, i.m. 332–333.

A törvénymódosítás eljutott az Alkotmánybíróság elé is.⁶⁰ A taláros testület előtt Ina Druviete, az Oktatási Minisztérium képviselője azzal érvelt, hogy az iskolarendszer célja a lett nyelv használatának az egész társadalom számára való érvényesülésének, illetve minden lett alapvető emberi jogának, a lett nyelv Lettországon belüli bármikor, bármilyen élethelyzetben való használatának elősegítése. A kormány álláspontja szerint a kétnyelvű oktatás csak akkor sikeres, ha az állam hivatalos nyelvének oktatása nemcsak a lett kultúrával kapcsolatos ismereteket foglalja magában, hanem az államnyelv a modern tudomány és technológia ismereteit oktató tantárgyak tanításában is használt.⁶¹ Az AB ítéletében emlékeztetett arra – a 8.2. pontban –, hogy az Európa Tanács keretében elfogadott, a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményhez fűzött magyarázó rendelkezések az államok belátására bízzák a nemzeti kisebbségek számára legmegfelelőbb oktatás módjának kiválasztását, a 77. pontban kifejezetten említve a kétnyelvű oktatást.⁶² Figyelemre méltó az ítélet 13–16. pontjaiban kifejtett érvelés is, ahol az AB megállapítja, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetésével részben sérült a törvény előtti egyenlőség elve, de azt elfogadható, mert egy nagyobb jó, a társadalmi integráció elősegítése érdekében történik; a lett jogrend pedig biztosítja a kisebbségi nyelv, kultúra és identitás megőrzésének és fejlesztésének a jogát. A taláros testület a törvényt végül nem találta az alkotmánnyal, illetve Lettország vállalt nemzetközi kötelezettségeivel ütközőnek.

A 2018-as törvénymódosítás

Habár ebben az elemzésben elsősorban a lett oktatási szabályozás jelentős fordulópontjait helyezzük a vizsgálat középpontjába, a 2018-as átfogó reform bemutatását megelőzően röviden érdemes kitérni egy olyan módosításra is, amely a 2015/16-os tanévtől lépett életbe. Az oktatási törvény új 30. cikke értelmében az a személy lehet csak iskolaigazgató, aki a Lett Köztársasághoz és annak alkotmányához lojális, feddhetetlen reputációval bír, nem vét a diszkrimináció és a megkülönböztetés tilalmával szembeni szabályok ellen, illetve a megfelelő végzettséggel és szakmai minősítéssel rendelkezik. A törvény új 48. cikke a végzettségre és szakmai minősítésre vonatkozó előírások nélkül ugyanilyen lojalitási elvárást fogalmazott meg a tanárok irányában is. A lojalitási klauzula nem teljes újdonság Lettországon, ahogy a történeti bevezetőben utaltunk rá, 1934 után is alkalmazták a balti államokban. Mivel Lettországon a közoktatás működtetése a helyi önkormányzatok feladata,

60 Judgment case No. 2004-18-0106, 2005. május 13. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

61 Az ítélet 7. pontja, 11–13.

62 Explanatory Report to the Framework Convention for the Protection of National Minorities. CETS 157. Letöltés helye: <https://rm.coe.int>; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Lettország ekkor még nem ratifikálta a Keretegyezményt.

ezért az önkormányzatok egy bizottsága jogosult a lojalitás létét vagy nemlétét is elbírálni. A szerző 2023 őszi lettországi tanulmányútja kapcsán arról kapott tájékoztatást, hogy egy óvoda vezetőjének megbízatását nem engedélyezte az adott önkormányzat megfelelő testülete. A képviselők nem kötelesek szavazataikat indokolni, ezért nem tudható az elutasítás tényleges oka, de mivel megfelelő képzettséggel rendelkezett, ezért azt vélelmezik, hogy LAŠOR lettországi orosz szervezethez való kapcsolódása volt az, ami miatt nem értékelték az államhoz lojálisnak, vagyis egy oktatási intézmény vezetésére alkalmasnak.

Amit szintén érdemes még röviden megemlíteni, az az, hogy a kétnyelvű – lett mellett párhuzamosan lengyel, héber, észt, ukrán, litván vagy belorusz – nyelven oktató iskolák 2017 szeptembere óta magasabb állami támogatást kaptak a tananyag és a tanerőellátás nagyobb költségeinek kompenzálására.⁶³

Az ukrajnai háború árnyékában a lett parlament 2018 márciusában úgy módosította az oktatási törvényt, hogy annak új 66. cikke értelmében 2019. szeptember 1-jétől 1–6. osztályokban 50%-ra, 7. osztályban pedig 80%-ra, 2020. szeptember 1-jétől 8. osztályban 80%-ra, 10–11. osztályokban 100%-ra, 2021. szeptember 1-jétől 9. osztályban 80%-ra, 12. osztályban pedig 100%-ra emelkedett a lett nyelvű tanítási órák aránya. Kivételt csak az anyanyelv, a kisebbségi történelem és kultúra tantárgyak jelentettek, amelyek vonatkozásában a törvény 43. cikke lehetővé tette, hogy a törvényben meghatározott minimális óraszám felül, de az egy napon, illetve egy héten oktatható maximális óraszámig bezárólag az iskolák plusz kurzusokat hirdessenek azon 10–12. osztályos diákoknak, akik az előírtnál magasabb óraszámban szeretnének kisebbségi nyelvű órákon tanulni. A törvénymódosítás jelentős újítása volt, hogy amíg az alkalmazandó nyelvi kvóták korábban csak az állami iskolákra vonatkoztak, az új arányok betartását immár a magánoktatási intézmények számára is kötelezővé tették. Kivételt ez alól csak azok az iskolák jelentettek, amelyek számára ezt törvény vagy nemzetközi szerződés lehetővé tette, illetve amelyek valamely európai uniós nyelvet használnak tannyelvként.

A második jelentős változtatás a felsőoktatási törvény 2018. júniusi módosítása volt, ami kötelezővé tette a magán-felsőoktatási intézmények számára a lett tannyelv használatát, kivéve, elsősorban, ha külföldi diákoknak EU-s együttműködésben vagy nemzetközi megállapodás alapján zajló képzésről van szó, illetve ha a képzés célja okán az idegen nyelvű oktatás szükséges, és ezt az annak megítélésére hivatott állami intézmény megerősíti. Ez azt jelentette, hogy azok a nyelvek, amelyek nem hivatalos nyelvei az EU-nak – így az orosz, belorusz vagy ukrán – csak nyelvi és kulturális felsőoktatási képzésekben maradtak használhatóak.

63 Resolution CM/ResCMN(2021)9 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Latvia, CM/ResCMN(2021)9, 1. a. pont utolsó bekezdés.

2018 novemberében az óvodai nevelést szabályozták újra a 716. sz. minisztertanácsi rendelettel. Ennek értelmében az óvodai nevelés céljává a lett nyelv használatának előmozdítása vált a kétnyelvűség alkalmazásával úgy, hogy az ötéves és idősebb gyermekek számára a lett a játékalapú tevékenységek fő kommunikációs nyelve, kivéve a kisebbségi nyelv és kultúra ápolására vonatkozó foglalkozásokat.⁶⁴ Ugyanabban a hónapban a 747. sz. minisztertanácsi rendeletben az iskolai oktatással kapcsolatban is adtak ki részletszabályokat, amelyben például előírták, hogy olyan nyelv, ami nem hivatalos nyelve az EU-nak, csak második idegnyelvként tanítható.

A jogalkotó az oktatási törvény módosításainak kezdeményezésekor a *Language Situation in Latvia: 2010-2015* felmérés eredményeire hivatkozott,⁶⁵ amelyik azt találta, hogy a kisebbségi fiatalok 22%-ának nincs vagy gyenge a lett nyelvtudása.⁶⁶ A jogalkotót azonban az is motiválhatta, hogy habár csökkent, de továbbra is magas maradt a kisebbségi tannyelvű iskolák száma és az azokba járó diákok aránya: a 2000-es évek közepén a Lettországbán működő általános és középfokú oktatási intézmények mintegy harmada – 300 darab – volt kisebbségi tannyelvű,⁶⁷ a 2008/2009-es tanévben pedig 724 lett, 135 orosz, 81 lett–orosz, 5 lengyel és 1-1 ukrán, belarusz és angol nyelvű iskola működött Lettországbán. Ugyanekkor a gyermekek 73,5%-a lett, 25,8%-a pedig orosz tannyelvű oktatási intézménybe járt; ekkor a lett iskolák diákjainak 19%-a volt kisebbségi származású. A 2010/2011-es tanévben a diákok 73,1%-a járt lett, 26,2%-a orosz tannyelvű iskolába.⁶⁸

A 2018-as törvénymódosítás több esetben is alkotmánybíróági eljárás tárgya lett, az első vonatkozó ítélet 2019. április 23-án született meg.⁶⁹ A bíróság ebben az eljárásban az anyanyelvű oktatás jogának korlátozását az alkotmánnyal összeegyeztethetőnek nyilvánította, azt hangsúlyozva, hogy az alkotmány 91. szakasza által előírt diszkriminációmentesség nem szenvedett csorbát a törvénymódosítás révén (az ítélet 21.3. pontja), a 112., illetve a 114. szakaszai pedig egyrészt az oktatáshoz való jogot biztosítják általában, másrészt a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát nyelvük, illetve etnikai és kulturális identitásuk megőrzéséhez és fejlesztéséhez (20.5., illetve 21.3. pontok). Kifejezetten érdekes az

64 Lettországbán 18 hónapos kortól van lehetőség iskolát megelőző nevelésben részt venni, ötéves kortól pedig kötelező.

65 Ministry of Education and Science Republic of Latvia: *Discover the important facts regarding the transition to studying in the state language*. 2018. január 24. Letöltés helye: www.izm.gov.lv/en/; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

66 Gunta, Kļava: *The Language Situation in Latvia 2010-2015*. Latvian Language Agency: Riga, 2017. 56.

67 Bartóki-Gönczy Balázs: *Államnyelvek Európában. Kisebbségkutatás*, 2010. 19 (4). 602–620, itt: 609.

68 Germane, 2013. The history, i.m. 356–357.

69 A 2018-12-01 ügyszámú eljárás ítéletének szövege lett nyelven elérhető: *SPRIEDUMS Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2019. gada 23. aprīli lietā Nr. 2018-12-01*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Az ítélet angol nyelvű összefoglalója is elérhető: *“Amendments to Education Law” and “Amendments to General Education Law” of 22 March 2018 comply with the second sentence of Article 91 and Article 114 of the Satversme*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/en/; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

ítélet 24.2. pontja, amelyben az AB azt hangsúlyozza, hogy az állam kötelessége a nemzeti kisebbségek demokratikus társadalmi részvétele előfeltételeinek megteremtése, amely szükségszerűen feltételezi az állam hivatalos nyelvének ismeretét, hiszen ez a közélet nyelve. A 23.2. pont ennek alapján az oktatási rendszer működtetése tekintetében az állam felelősségét hangsúlyozza a demokratikus társadalom közös identitásának megteremtésében, amelyben a nemzeti kisebbségek jogai nem ütközhetnek a társadalom közös érdekeivel. Ezt az érvelést azonban némiképp rontja az a tény, hogy a Lettországból használt tananyag a 2010-es években sem reflektált az ország kulturális sokszínűségére, inkább egy párhuzamos világot mutatott a lett és a nem lett diákoknak; a nemzetiségekről a tankönyvekben alkotott képet a lett iskolákban tanítók 16,9%-a, míg a nem lett iskolák tanárainak 59,5%-a helytelenítette és csak 47%-uk, illetve 4,9%-uk nevezte korrektnek.⁷⁰

Az AB érvelésében egy lényeges ponton jelentős változás történt a 2005-ös és a 2019-es döntések összevetése alapján, ahogy arra egy lettországi orosz elemző rámutatott. A fent idézett 2005-ös döntésében az AB még elfogadta tényként azt, hogy a nem lett nyelvűek számára lehetséges eltérő szabályok alkotása az oktatás szabályozása során, míg 2019-ben már nem látott indokot arra, hogy a nem lett nyelvűek eltérő szabályozásban részesüljenek. A lettországi orosz elemző hangsúlyozta, hogy a változás egyetlen oka az Alkotmány preambuluma 2014-ben beillesztett, a lett nemzet, nyelv és kultúra évszázadokat átölő fejlődésének eredményeképp létrejött Lettország-definíció lehet, konklúzióként pedig azt vont le, hogy döntésével az AB legitimnek nevezte a Kārlis Ulmanis 1934–1940 közötti autokrata rendszere nyelvpolitikájához hasonló megközelítést, amelynek a célja a nem lett nyelvek kiszorítása a közéletből a magánszférába.⁷¹

Ezt a szellemiséget erősítette meg az AB 2018-22-01. számú ügyben 2019. november 13-án hozott ítélete is, amely az alkotmánnyal összeegyeztethetőnek mondta ki a magánoktatási intézményekben használt tanítási nyelvet első ízben korlátozó 2018-as törvénymódosítással behozott, az oktatási törvény 9 (1^a) pontjában foglaltakat.⁷² Az AB az ítéletének 16. pontjában ugyan kimondta, hogy a szabályozás sérti az egyének alapvető jogait, de később úgy érvel, hogy ez egy nagyobb jó érdekében történik, így alkotmányosnak tekinthető. Az ítélet 15.1–15.3. pontjai szerint az államnak kötelessége a magánoktatási rendszer szabályait is annak megfelelően megszervezni, hogy az megteremtse a társadalmi érvényesülést, így

⁷⁰ Germane, 2013. The history, i.m. 357.

⁷¹ Dimitrovs, Aleksejs: A Dangerous Precedent for Minority Rights: the Latvian Constitutional Court's Ruling on Minority Schools. *Verfassungsblog*, 2019. május 2. Letöltés helye: <https://verfassungsblog.de>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

⁷² A 2018-22-01 ügyszámú eljárás ítéletének szövege lett nyelven elérhető: *SPRIEDUMS Latvijas Republikas vārdā Rīgā 2019. gada 13. novembrī lietā Nr. 2018-22-01*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Az ítélet angol nyelvű összefoglalója elérhető: *The norm that determines the language of instruction in private institutions of education complies with the Satversme*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/en; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

az államnyelv szabad használatának feltételeit, míg a 18–21. pontokban megfogalmazott érvelés szerint ez a korlátozás más eszközzel el nem érhető olyan legitim célt szolgál, amely mindenki számára biztosítja a jogot arra, hogy az államnyelvet bármely helyzetben az állam bármely részén szabadon használja. A 22.1–22.2., illetve a 24.5. pontok értelmében az AB biztosítva látta a magánoktatási intézmények jogát olyan tantárgyak oktatására, amelyek a nemzetiségi identitás megőrzése szempontjából fontosak.

Az egyetlen olyan szabályozás, amely elbukott a 2018-as törvénymódosítás vonatkozásában az AB-n, az a felsőoktatásra vonatkozó szabályok egy része volt. A 2019-12-01. sz. ügyben 2020. június 11-én született ítélet⁷³ 24–26. pontjaiban a felsőoktatási tevékenységet két egymással összekapcsolódó részre bontotta a taláros testület, az oktatás mellett a tudományos kutatást emelve ki. Az ítélet a lett alkotmány 112. és 113. szakaszaiba ütközés miatt megsemmisítette a felsőoktatási törvény 56. cikkének (3) bekezdését, illetve az átmeneti rendelkezések 49. pontját. A megsemmisítés oka az volt, hogy az AB értékelése szerint a jogalkotó nem vizsgálta, hogy a kívánt cél elérhető-e más, kevésbé korlátozó eszközökkel, illetve nem biztosított kellő átmeneti időt a változásokra, így olyan helyzetet teremtett, amely már tanulmányaikat folytató hallgatókat fenyegetett azzal, hogy diploma nélkül maradnak (29.3. pont).

Az eljárás további érdekes körülménye, hogy az AB a lett alkotmány 105. szakaszában biztosított tulajdonhoz fűződő jog esetleges sérelmére vonatkozó előterjesztői kérdés ügyben előzetes döntéshozatali eljárás keretében az Európai Unió Bíróságához (EUB) fordult az EUM-Szerződés 49. cikkében szabályozott letelepedési jog értelmezését kérve.⁷⁴ Az ügyben született, az ítéletet megelőző főtanácsnoki indítvány⁷⁵ – amelynek elemzését Nagy Noémi elvégezte⁷⁶ – és a 2022. szeptember 7-i ítélet⁷⁷ összevetése kifejezetten tanulságos a kisebbségi jogok európai védelmének helyzete tekintetében. A főtanácsnoki indítvány 111–113. pontjaiban ugyanis néhány bátortalan megjegyzés szerepelt arról, hogy a Charta 22. cikkében és az EUSZ 3. cikk (3) bekezdésében szereplő kulturális sokszínűségnek – amit az Európai Uniónak tiszteletben kell tartania – a kisebbségi nyelvek tiszteletben

73 A 2019-12-01 ügyszámú eljárás ítéletének szövege lett nyelven elérhető: *SPRIEDUMS Latvijas Republikas vārda Rīgā 2020. gada 11. jūnijā lietā Nr. 2019-12-01*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Az ítélet angol nyelvű összefoglalója elérhető: *Norms that provide that the language of instruction in study programmes of private institutions of higher education is the official language are incompatible with Article 112 and Article 113 of the Satversme; in the remaining part, examination of the case on its merits will be resumed*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/en; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

74 Az ügy iratait egy helyen ld. *C-391/20 – Boriss Cilevičs and Others*. Letöltés helye: <https://curia.europa.eu>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

75 A főtanácsnoki indítvány elérhető: *Emiliou Főtanácsnok indítványa – C-391/20. sz. ügy. Boriss Cilevičs és társai*. Letöltés helye: <https://eur-lex.europa.eu>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

76 Nagy Noémi: EU konform-e a lett oktatási reform? Megjegyzések a Boriss Cilevičs ügy margójára. *Kisebbségvédelem*, 2022/2. (VI.), 81–108, itt: 94–101.

77 Európai Unió Bírósága, 2022. szeptember 7-i ítélet, C-391/20, ECLI:EU:C:2022:638

tartása is része, az EUB elé került ügyben pedig a kisebbségi jogok kulcsfontosságú kérdést jelentenek, hiszen az új szabályozás a főtanácsnok „meglátása szerint” jelentősen érinti a lettországi orosz kisebbség jogait, már csak azért is, mert az oktatási törvény 56. cikk (3) bekezdésében említett kivételek – az EU hivatalos nyelvei, amelyeken végezhető felsőoktatási képzés – közé az orosz nem tartozik.

A következtetést a főtanácsnok nem vonta le, sőt felvetés megítélését az EUB-ra bízta, amely azonban úgy döntött, hogy az egész eszmefuttatást kihúzza az ítéletből és az EU kulturális sokszínűsége alatt mindössze a tagállamok nemzeti identitására és annak védelmére koncentrál. Ez a döntés rendkívül káros, hiszen az EU egyik legfontosabb intézménye tudatosan hátráltatta el magától a kérdés megvizsgálását, ami még akkor sem szerencsés, ha tekintetbe vesszük a helyzet geopolitikai vonatkozásait, így különösen az Ukrajna elleni orosz agressziót. Az EUB ítélete végül is azt tartalmazta (85–87. pontok), hogy a tagállamok hozhatnak olyan előírásokat, amelyek az adott tagállam nemzeti identitásának védelme okán, szükségességi és arányossági szempontok betartásával a hivatalos nyelvük kötelező alkalmazását írja elő a felsőoktatásban, azonban biztosítaniuk kell annak lehetőségét, hogy európai vagy nemzetközi együttműködésben nyújtott képzések, valamint a kultúrával és a lettől eltérő nyelvekkel kapcsolatban kivételeket lehessen ez alól tenni.⁷⁸

A 2018-as módosításokkal kapcsolatos negyedik AB-döntés az iskolai oktatást megelőző nevelés kérdésében született 2020. június 19-én a 2019-20-03. sz. ügyben.⁷⁹ Az alapul szolgáló kérdés az iskolai oktatás megelőző nevelés nemzeti irányvonalairól és programmodelljeiről szóló szabályozást módosító 2018. november 20-án elfogadott 716. sz. kormányhatározat volt, amely az iskolai oktatást megelőző nevelésben elrendelte a kétnyelvű megvalósítást, az 5–7 éves korosztály számára pedig előírta a játékos feladatok és általában a kisebbségi nyelv és kultúrán kívüli tevékenységek tekintetében a lett elsődleges kommunikációs eszközként való alkalmazását. Az AB a kisebbségi kérdést történelmi kontextusában vizsgálva (18. pont) arra jutott, hogy az anyanyelv és kultúra elsajátításának lehetősége adott a gyermekek számára, a jogalkotó célja a gyermekek társadalmi és iskolarendszeri beilleszkedésének elősegítése, amely legitim célt – figyelembe véve a szükségesség és arányosság követelményeit – más módon hatékonyabban nem lehet elérni, így a szabályozás nem ütközik a lett alkotmányba (26.1–26.3. pontok).

78 Nagy Noémi 2022-es értékelésében több jogi aspektust is felvetett mérlegelendő kérdésként, amelyekre az EUB nem tér ki, így az online oktatás, a munkaerő vagy a tőke szabad áramlásának problémái tartozhatnak ide egyebek mellett.

79 A 2019-12-01 ügyszámú eljárás ítéletének szövege lett nyelven elérhető: *SPRIEDUMS Latvijas Republikas vārdān Rīgā 2020. gada 19. jūnijā lietā Nr. 2019-20-03*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15. Az ítélet angol nyelvű összefoglalója elérhető: *The norms that determine the language of instruction in pre-school institutions comply with the Satversme*. Letöltés helye: www.satv.tiesa.gov.lv/en; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

A 2018-as törvénymódosítások az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) elé is eljutottak, amely visszautalt a fenti AB-döntésekre és azok, illetve a saját korábbi döntései alapján ítélte meg a beadványokat. Ennek megfelelően a Valiullina and Others v. Latvia ügyben hozott ítéletének (b) (iii) pontja alapján a bíróság számára a lett használatának ötven évet meghaladó elnyomása legitimálta a nyelv használatának erősítésére irányuló állami törekvéseket. Az EJEB ezen felül azt is hangsúlyozta, hogy mivel Lettország egységes oktatási rendszert működtet, az országban pedig az egyetlen hivatalos nyelv a lett, ezért az orosz nyelv használatának csökkentése nem jelenti Lettország vállalt nemzetközi kötelezettségeinek megsértését.⁸⁰ A Džibuti and Others v. Latvia ügyben hasonló érveléssel utasította el a felperesek beadványait.⁸¹ Mindezek az ítéletek a szerző véleménye szerint rendkívül negatív tendenciát jeleznek, hiszen azt sugallják az államok számára, hogy a kisebbségi nyelvű oktatási rendszer felszámolható.

Az Európa Tanács keretében született, a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény Miniszteri Bizottsága is problémaként jelezte 2021. március 3-ai véleményében⁸² – amely a fentebb bemutatott oktatási reform időszakában íródott, de még az azt megelőző időszakot vizsgálta –, hogy a kisebbségi tannyelvű iskolák erős nyomás alatt állnak abban a tekintetben, hogy a lett nyelv használatának arányát az oktatásban növeljék. Ennek keretében a 2017/18-as tanévtől kötelezően lett nyelvűvé tették a matematika, kémia, biológia, fizika, számítástechnika, földrajz és közgazdaságtan központosított vizsgáit, azok számára is, akik kisebbségi nyelven tanulták ezeket a tárgyakat. A testület „különösen aggasztónak” nevezte a kisebbségi nyelvű oktatás arányainak csökkentését, illetve a 2015/16-os tanévtől bevezetett lojalitási klauzulát.⁸³ A miniszteri bizottság a vélemény 2. pontjában azonnali cselekvésre szólította fel Lettországot – egyebek mellett – a kétirányú társadalmi integráció előmozdítására az oktatás területén, valamint annak biztosítására, hogy az anyanyelvű oktatás és tanulás elérhető maradjon az ország bármely részén, ahol az iránt igény van. Mindeközben a lett kormány a Keretegyezmény végrehajtásának harmadik körü vizsgálata során azzal érvelt – a kisebbségi tannyelvű általános és középiskolai oktatás fenntartásának vállalása mellett –, hogy a döntően lett nyelvű középiskolai oktatás bevezetése nemhogy nem diszkriminatív, hanem a lett nyelv tanulását előmozdító olyan rendelkezés, amely a diszkriminációmentességet és az egyenlő esélyeket szavatolja a munkaerőpiacon és a felsőoktatásban, ahol úgysis a lett államnyelv a használatos.⁸⁴

80 Valiullina and Others v. Latvia. Decision of 14 September 2023, nos. 56928/19, 7306/20 and 11937/20.

81 Džibuti and Others v. Latvia. Decision of 16 November 2023, nos. 225/20, 11642/20 and 21815/20.

82 *Resolution CM/ResCMN(2021)9 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Latvia*, CM/ResCMN(2021)9. Letöltés helye: <https://search.coe.int>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

83 A vélemény 1. b) pont utolsó bekezdése.

84 *Comments of the Government of Latvia on the Third Opinion of the Advisory Committee on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by Latvia*, GVT/COM/III(2018)001. 17–18. pontok. Letöltés helye: <https://rm.coe.int>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

A törvénymódosítás kapcsán az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének Esélyegyenlőségi és Diszkriminációellenes Bizottsága 2019. december 19-én kezdeményezte a Velencei Bizottság eljárását is, a testület a véleményét 2020. június 18-án fogadta el.⁸⁵ A bizottság elismerte – a magyar vonatkozásban fontos szlovák és ukrán államnyelvi szabályozásról készített véleményéhez hasonlóan –, hogy az államnyelv ismeretének előmozdítása legitim állami cél, de megfelelő egyensúlyt kell biztosítani a kisebbségekhez tartozók nyelvi jogainak védelmével összevetésben (65–69. pontok). A vélemény 74. pontjában a bizottság hangsúlyozza, hogy nem tudja megállapítani, a lettországi kisebbségek valóban kevésbé beszélik-e a lett nyelvet, emiatt kész elfogadni Lettország érvét a tekintetben, hogy a lett nyelv használatának növelése az oktatásban a lett nyelv diákok számára való jobb ismeretét célozza. Arra is felhívja az állam figyelmét, hogy a szükséges támogatást biztosítsa az érintett iskoláknak. Mindazonáltal hangsúlyozza azt is, hogy a lett nyelv oktatását úgy kell erősíteni, hogy kellő tér maradjon a kisebbségi nyelvű oktatás számára is, és ezt a Velencei Bizottság nem látta biztosítottnak az iskolát megelőző nevelés vonatkozásában (87. pont) és emiatt a vonatkozó szabályozás ezt elősegítő, egyértelmű megfogalmazására kérte a jogalkotót.

Az általános iskolai oktatás vonatkozásában arra hívta fel az államot, hogy biztosítsák igény szerint a kisebbségi tannyelvű oktatás elérhetőségét; az 1–6. osztályok 50%-os kisebbségi tannyelv arányát azonban „egészen megfelelőnek” (*quite adequate*), a 7–9. osztályok 20%-os arányát pedig „nem indokolhatóan alacsonynak” (*not unreasonably low*) nevezte (90. pont). A 10–12. osztályokban folyó oktatás tekintetében azt javasolta, hogy ne csak a kisebbségi nyelvet és kultúrát oktassák az adott nyelven, hanem biztosítsák az anyanyelv szóbeli és írásbeli elsajátításának olyan fokát, amely lehetővé teszi a diákok számára komplex kérdések anyanyelven történő megvitatását is, ennek keretében pedig a törvény 43. cikkének pontosítására hívott fel (92–93. pontok). A magániskolákat javasolta kivenni a nyelvi kvótákra vonatkozó szabályozás hatálya alól (96. pont), a felsőoktatás tekintetében pedig azt sürgette, hogy szélesítsék a kisebbségi nyelven elérhető képzések körét (100. pont). Általánosságban felhívta a bizottság Lettország figyelmét arra, hogy ne csak az államnyelv tökéletes ismeretének biztosítására fordítsanak kellő figyelmet, hanem arra is, hogy ez ne rontsa az oktatás minőségét és ne csökkentse aránytalanul a diákok lehetőségét anyanyelvük jó megtanulására (101. pont).

A nem EU-s nyelvek EU-s hivatalos nyelvekkel szembeni diszkriminációja kapcsán a Velencei Bizottság úgy vélte, hogy amennyiben az állam biztosítja az olyan kisebbségek számára anyanyelvük szóbeli és írásbeli elsajátításának magas fokához szükséges kereteket, akik nem az EU valamely hivatalos nyelvét beszélik anyanyelvként, akkor az arányosság elve nem sérül, így nem valósul meg diszkrimináció abban az esetben sem, ha az állam

85 *Opinion No. 975/2020 on the Recent Amendments to the Legislation on Education in Minority Languages*. CDL-AD(2020)012. Letöltés helye: www.venice.coe.int; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

előnyben részesíti az EU-s nyelveket beszélő kisebbségek anyanyelvű oktatását a nem EU-s nyelvet beszélőkéhez képest (106–114. pontok). Ajánlásaiban (120. pont) a valóban két-nyelvű óvodai neveléshez visszatérést sürgette, továbbá annak biztosítását, hogy igény esetén a kisebbségi tannyelvű állami oktatás elérhető legyen. Emellett javasolta a magánoktatási intézmények nyelvi kvóták alóli mentesítését, a felsőoktatásban a kisebbségi nyelvű képzések spektrumának szélesítését, illetve az oktatás egészében a kisebbségi anyanyelv hatékony megtanulásának biztosítását.

Kifejezetten az iskolát megelőző nevelés szabályait módosító 716. sz. minisztertanácsi rendeletet 2019. szeptember 24-én írt közös levelükben az ENSZ négy akkori különleges jelentéstevője, Fernand de Varennes kisebbségi ügyekkel foglalkozó különleges jelentéstevő, E. Tendayi Achiume a rasszizmus, faji diszkrimináció, idegengyűlölet és vonatkozó intolerancia aktuális helyzetének jelentéstevője, Koumbou Boly Barry oktatási jogokkal foglalkozó különleges jelentéstevő, illetve David Kaye vélemény- és véleménynyilvánítási szabadság előmozdításának és védelmének jelentéstevője is kritizálta.⁸⁶ Hangsúlyozták, hogy a módosított szabályozás meglátásuk szerint sérti a kisebbségi gyermekek oktatási emberi jogait, anyanyelvük visszaszorítása pedig akadályozza őket a tanulásban, miközben a szabad nyelvhasználatához fűződő jogaik is sérülnek. A levelük mellékletében felsorolták azokat a nemzetközi egyezményeket, amelyeket meglátásuk szerint a szabályozás sért, a kormányzattól pedig egyrészt további információkat, másrészt a kisebbségi nyelvi jogok tiszteletben tartását, különösképpen pedig az óvodai nevelésben az anyanyelv használatának biztosítását kérték.

A 2022-es törvénymódosítás

Az oktatási szabályozás legutóbbi jelentős módosítása 2022. szeptember 29-én történt, amikor a Saeima 2023. szeptember 1-jétől kezdődően felmenő rendszerben, három év alatt a teljes lettországi közoktatási rendszer lett nyelvűvé alakításáról döntött. A törvénymódosítást 2022 áprilisában bocsátotta közvitára az előkészítő Oktatási Minisztérium, majd a beérkezett észrevételek értékelését követően 2022. június 8-án a kormány benyújtotta a javaslatot a törvényhozásnak.⁸⁷ A módosítás végleges elfogadására 2022. szeptember 29-én került sor. A betérjesztő minisztérium a módosítás szükségességét azzal indokolta, hogy az addigi – kétnyelvű – oktatási rendszer nem biztosította a lett államnyelv elsajátításának megfelelő feltételeit, illetve annak szükségességével, hogy az iskolaigazgatók és a tanárok

⁸⁶ Letöltés helye: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=24863>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

⁸⁷ A beérkezett észrevételek több mint 95%-a ellenezte a módosítást.

államnyelvi képességeit erősítsék.⁸⁸ A minisztérium becslése szerint a tannyelv módosítás a tanárok 17%-ának és a diákok 24%-ának jelentett változást. A jogszabály módosítás értelmében 2023. szeptember 1-jétől az általános iskolák 1., 4. és 7. osztályában vezették be a kizárólagos lett tanítási nyelvet, amit 2024. szeptember 1-jétől a 2., 5. és 8., 2025. szeptember 1-jétől pedig a 3., 6. és 9. osztályok követnek majd. Ennek alapján a 2025/26-os tanévre megszűnik a kisebbségi tannyelvű iskolai oktatás Lettországbán, habár a jogalkotó hangsúlyozta, hogy állami és helyi önkormányzati forrásokból a kisebbségi nyelvek és a kultúra megismerésének tanrend keretében való megismerése biztosított marad – heti három órában. A szerző az első lépcső bevezetésekor, 2023 szeptemberében tanulmányúton járt Lettországbán, ahol többek között orosz tannyelvű iskolákban oktató tanárokkal is találkozott, akik arról tájékoztatták, hogy mivel a törvény nem tiltja azt, hogy magasabb óraszámban tanulják a diákok az orosz nyelvet és kultúraismeretet, ezért a diákok jelentős része jelentkezik ilyen órákra, ami jelentősen növeli a tanárok óraszámát és leterheltségét.

A törvényt módosítás ellen – meglehetősen szokatlan módon – éles hangú tiltakozást fogalmazott meg még 2022. szeptember 28-án – egy nappal a lett parlamenti döntés előtt – Fernand de Varennes, az ENSZ akkori kisebbségi ügyekkel foglalkozó különleges jelentéstevője, Alexandra Xanthaki, az ENSZ kulturális jogokkal foglalkozó különleges jelentéstevője és Farida Shaheed, az ENSZ oktatási jogokkal foglalkozó különleges jelentéstevője.⁸⁹ A levelükben kifejtik, hogy az érintett kisebbségek effektív és valódi bevonásának hiányában tervezett jogszabály módosítás súlyosan korlátozza a kisebbségi nyelveken történő oktatást és *inter alia* ellentétesnek látták a Lettország által is aláírt, a gyermek jogairól szóló egyezmény⁹⁰ 29. cikk 1. bekezdés c) pontjával, illetve a 30. cikk rendelkezéseivel, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya⁹¹ 27. cikkével, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya⁹² 13. és 15. cikkeivel, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény⁹³ 5. cikkével, különösen annak e) pontja v. és vi. alpontjaival, az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés

88 Saeima supports transition to Latvian as the only language of instruction. *Latvijas Republikas Saeima*, 2022. szeptember 29. Letöltés helye: www.saeima.lv/en; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

89 A lett miniszterelnökhöz írt levél elérhető angol nyelven. Letöltés helye: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadPublicCommunicationFile?gId=27576>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

90 Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

91 Magyarországon kihirdette az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

92 Magyarországon kihirdette az 1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről.

93 Magyarországon kihirdette az 1969. évi 8. törvényerejű rendelet a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

elleni küzdelemlről szóló egyezmény⁹⁴ 5. cikk 1. bekezdés a) és c) pontjaival, illetve a 2. bekezdéssel, illetve több *soft law* jellegű ajánlás szellemiségével és szövegével. Az aláírók felkérték a lett miniszterelnököt a megfogalmazott felvetések kapcsán álláspontja ismertetésére, valamint annak kifejtésére, hogy a kisebbségi nyelvet beszélő gyermekek hogyan tudnak a módosítás gyakorlatba ültetését követően a saját nyelvükön oktatásban részesülni. Érdeklődtek arról is, hogy mennyi magán- és állami fenntartású kisebbségi tannyelvű iskola van Lettországon, azok száma hogyan változott a megelőző 10 évben és milyen változást prognosztizál a kormány a következő öt évre; hogyan vonták be a törvénymódosítás előkészítésébe a kisebbségeket; illetve hogyan vették figyelembe a jogszabályalkotás során a közvitára bocsátott törvényjavaslathoz a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyektől beérkezett véleményeket.

A levélre Edgars Rinkēvičs lett külügyminiszter – ma már államfő – válaszolt 2022. december 22-én.⁹⁵ Ebben bemutatta a szovjet időszak telepítési politikájának következményeit, illetve annak a lett nyelv társadalmi pozíciójára gyakorolt hatását. A függetlenség 1991-es helyreállítását követően a mindenkor lett kormányok kiemelt céljának nevezte a szovjet megszállás időszakában az oktatásban végrehajtott oroszosítás következményeinek felszámolását és azt a törekvést, hogy a lettet tegyék az állam és a társadalom közös nyelvévé. Ennek érdekében az 1990-es években egységesítették az oktatási rendszert és fokozatosan emelték a lett nyelv arányát az oktatásban, mindezt pedig az általános oktatási reform kereteihez igazították, amelynek célja a kompetenciaalapú oktatás erősítése. Ennek a reformnak a legutóbbi lépése a 2022. szeptemberi törvénymódosítás, amely bár lett nyelvűvé teszi az oktatást, de biztosítja a kisebbségi nyelvek és kultúra tanulásának jogát és lehetőségét állami és önkormányzati finanszírozással az oktatási intézményekben. Az államnyelv megtanulásának elősegítése érdekében Lettország több mint 20 éve továbbképzésekkel és tananyaggal támogatja a pedagógusok felkészülését, illetve a diákok fejlődését, ezt pedig a jövőben is fenntartja.

A Lettország vállalt nemzetközi kötelezettségeire vonatkozó felvetésekre összegezve válaszolt, hangsúlyozva, hogy mindenkit megillet a kisebbségi nyelvek szabad használatának joga a saját közösségében(!) írásban és szóban, magán- és nyilvános vonatkozásban is, amennyiben a közérdekű információk megismerése az államnyelven biztosított. A külügyminiszter hangsúlyozta, hogy a lett tannyelvű oktatásra való átállás nem érinti a kisebbségi nyelv, irodalom és hagyományok (*historical subjects*) elsajátításának lehetőségét, sőt az újonnan a törvénybe illesztett 47³. cikk kifejezetten az állam és a helyi önkormányzatok

94 Magyarország kihirdette az 1964. évi 11. törvényerejű rendelet az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemlről szóló egyezmény kihirdetéséről.

95 A levél elérhető angol nyelven. Letöltés helye: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gId=37298>, letöltés ideje: 2024. 01. 15.

kötelezettségévé teszi a kisebbségi tanulók anyanyelvének és „kulturális történelmének” megtanulásához való joga feletti öröködést. Az állam vállalt nemzetközi kötelezettségeinek megsértésére vonatkozó felvetésekre a lett külügyminiszter meglehetősen provokatívan azt válaszolta, hogy *„a felvetés azt sugallja, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk lenne arra, hogy az államtól a tetszésüknek megfelelő nyelvű oktatási rendszer megteremtését várják el.”* Meglátása szerint a vonatkozó nemzetközi egyezmények széles mérlegelési lehetőséget biztosítanak a részes államoknak annak meghatározásában, hogy mit tartanak a kisebbségekhez tartozó diákok érdekeinek legmegfelelőbb megoldásnak és semmiképpen nem írják elő azt, hogy az államok kötelessége lenne a kisebbségi nyelvű oktatási rendszer fenntartása. Lettország biztosítja a kisebbségi nyelv és kultúra elsajátításának jogát és lehetőségét, a megelőző évtizedekben pedig kellő időt biztosított átmenetként a lett nyelvű oktatás bevezetésére. A törvénytervezet társadalmi véleményezésére vonatkozó kérdés kapcsán hangsúlyozta, hogy a jó kormányzás (*good governance*) elve nem kívánja meg, hogy valamennyi beérkezett javaslatot figyelembe vegyenek, ezért alaptalan az a vád, hogy a nemzeti kisebbségek képviselői nem vettek volna részt a törvényjavaslat előkészítésében.

Meglehetősen sokat mondó volt az a táblázat is, amit a leveléhez mellékelte a lett külügyminiszter. Eszerint amíg a 2018/19-es tanévben 608 lett és 94 orosz, illetve 63 lett–orosz kétnyelvű iskola működött az országban, addig a 2020/21-es tanévben már csak 532 lett, 25 orosz és 117 kétnyelvű iskola volt.⁹⁶ A számokból kitűnik, hogy a 2011/12-es tanév és a 2018/19-es tanév között a lett és az orosz tannyelvű iskolák száma is nagyjából állandó volt, az előbbi 652-ről 608-ra, az utóbbi pedig 99-ről 94-re csökkent, illetve a kétnyelvű iskolák száma is 63 és 79 között változott. A 2019/20-as tanévben indult meg az orosz tannyelvű iskolák számának csökkenése, majd a 2020/21-es tanévben drasztikus módon, harmadára – 79-ről 25-re – esett a számuk, miközben a kéttannyelvű iskoláké közel duplájára – 66-ről 117-re nőtt. A válasz nem nyugtatta meg az ENSZ különleges jelentéstevőit, akik 2023. február 8-ai genfi sajtótájékoztatójukon a kisebbségi nyelvű oktatás lettországi korlátozását a nemzetközi emberi jogi standardokkal ellentétesnek és potencióálisan diszkriminatívnak nevezték.⁹⁷ Mindez azonban irreleváns maradt a lett állam számára, és 2023 szeptemberében megkezdődött a jogszabály végrehajtása az 1., 4. és 7. osztályok lett tannyelvűsítésével.

⁹⁶ A melléklet angol nyelven elérhető. Letöltés helye: <https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownloadFile?gId=37299>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

⁹⁷ Latvia: UN experts concerned about severe curtailment of minority language education. *UN Human Rights*, 2023. február 8. Letöltés helye: www.ohchr.org; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

Összegzés

Lettország jelentős orosz betelepítés áldozata volt a szovjet megszállás időszakában. A kedvező geopolitikai fordulatot kihasználva 1991 őszén elszakadt a Szovjetuniótól, és *visszaállította* a függetlenségét, a betelepítések okán kialakult helyzet azonban komoly jogi, politikai és társadalmi kihívások elé állította a lett jogalkotót és jogalkalmazót. Az egyik legfontosabb kihívás a lett nyelv évtizedeken keresztül tartó tudatos elnyomása következményeinek felszámolása volt, aminek az oktatáspolitikai kiemelt színterévé vált.

Amíg a szovjet megszállás időszakában párhuzamos lett és orosz tannyelvű iskolarendszer működött az országban – előbbi a letteknek, utóbbi döntően mindenki másnak –, addig a függetlenség visszaállítása után Lettország ennek felszámolására törekedett. Ennek keretében 1990-től kezdve leválasztották a nem orosz kisebbségeket az orosz tannyelvű iskoláztatásról és saját, anyanyelvi oktatási intézményeket igyekeztek teremteni számukra. Ezt követően az állami felsőoktatásban és a szakoktatásban bevezették a lett nyelvű oktatást, majd egységes iskolarendszert hoztak létre. Az 1998-ban elfogadott és 1999 óta hatályos közoktatási törvények célja már a lett nyelvű oktatásra való átállás volt, azonban a folyamat közel sem ment olyan gyorsan, ahogy a jogalkotó azt tervezte.

A középiskolai oktatás teljes lett nyelvűvé tételét a 2004-re tervezett időpontról jóval későbbre, a 2010-es évek végére kellett halasztani, de még az anyanyelvű oktatás szűkítése is komoly társadalmi ellenállást eredményezett, különösen 2003–2004-ben. Ennek ellenére 2004-től felmenő rendszerben a 10–12. osztályokban bevezették a lett tanítási nyelv 60%-os kvótáját, majd 2019–2020-ban ezt 100%-ra emelték. A 2018-as oktatási reform különösképpen visszaszorította az oktatási nyelvi jogokat: az iskolát megelőző nevelés legfőbb céljává a lett nyelv elsajátításának elősegítését tették, az általános iskola 1–6. osztályában 50%-ra, 7–9. osztályokban pedig 80%-ra emelték a lett nyelven történő tanítás arányát. A következő radikális lépés a 2022-es oktatási törvénymódosítás volt, amely 2023. szeptember 1-jétől 1., 4. és 7. osztályokban emelte 100%-ra a lett tanítási nyelv arányát – csak a kisebbségi anyanyelv, illetve a kisebbségi kultúrához kapcsolódó tantárgyak jelentenek kivételt – majd ezt 2024-ben és 2025-ben követi a 2., 5. és 8., illetve a 3., 6. és 9. osztályokban is a 100%-os kvóta bevezetése. Ezzel gyakorlatilag belátható időn belül Lettországban megszűnik a kisebbségi oktatás lehetősége.

A 2003-as középiskolai reform során bevezetett 60%-os lett nyelvű tanítási arányt még azzal védte a kormány képviselője a törvénymódosítást vizsgáló 2005-ös alkotmánybírósági eljárásban, hogy hatékony kétnyelvűség akkor alakul ki, ha a kisebbségekhez tartozók nemcsak az államnyelvet tanulják lettül, hanem más, modern tudományokat is. Ezt az érvelést megfordítva egyértelmű, hogy a középiskolai kétnyelvű oktatás 2018-ban, illetve

az általános iskolai kétnyelvű oktatás 2022-ben elrendelt felszámolásának célja nem lehet más, mint a kisebbségi nyelvek tekintetében a hatékony nyelvhasználat csökkentése, felszámolása. A lett kormány és a törvényhozás azzal érvel, hogy mivel az állam egyetlen hivatalos nyelvet ismer el, annak – a lettnek – az ismerete a társadalmi integráció elengedhetetlen feltétele, az oktatási intézményrendszer feladata pedig annak elősegítése, hogy mindenki egyenlő érvényesülési lehetőségekkel rendelkezzen. Ezt az érvelést nemcsak a lett állam intézményei, így elsősorban az Alkotmánybíróság fogadja el, hanem – esetleg bizonyos fenntartásokkal – olyan nemzetközi jogvédő intézmények is, mint az EJEB vagy a Velencei Bizottság.

A lett állam képviselői rendszeresen érvelnek azzal, hogy az oktatás lett nyelvűvé tétele évtizedek óta zajló folyamat, amelynek célja a szovjet megszállás időszakában a lett nyelv társadalmi presztízisében és használatában elszenvedett csorbulások felszámolása. A valóság azonban ennél sokkal szomorúbb, ha kizárólag emberi jogi szempontból nézzük a kérdést és ez az, amire leginkább az ENSZ különleges jelentéstevőinek figyelemfelhívásai rámutatnak. Ha pusztán ebből a szögből nézzük, akkor gyakorlatilag Lettország szelektíven számolja fel a kisebbségi oktatási intézményrendszert, egyértelműen az orosz nyelvű iskolákat célozva ezzel. Ezt jól mutatja például az a megkülönböztetés, amit a magyar olvasó Ukrajna vonatkozásában már ismer: a kisebbségi nyelvek használatának differenciált korlátozását, amelyben többletjogokat kapnak azok a kisebbségi nyelvek. Ezek egyben az EU hivatalos nyelvei is. Lettország – és Ukrajna is – arra hivatkozik, hogy az ezeken a nyelveken oktató iskolák fenntartása az EU-s munkaerőpiachoz való hozzáférést segíti elő, de ez hamis érv valójában. Ez a megközelítés a szerző meglátása szerint az emberi jogok megcsúfolása, hiszen az érintett államokban élő kisebbségek saját kulturális és nyelvi identitásuk megőrzése érdekében kívánják gyermekeik számára az anyanyelvi oktatást – és ezt garantálja számukra az állam alkotmánya is –, nem pedig az EU-ban történő érvényesülés okán.

Ezt az érvelést is elfogadni látszanak az európai intézmények, ami sajnos nem pozitív fejlemény, még akkor sem, ha a magyar nyelvet és a külhoni magyar közösségek intézményeit ez a megközelítés védené – legalábbis jobban, mint a nem EU-s nyelveket beszélőket – olyan hipotetikus esetekben is, ha valamely állam a jobb társadalmi érvényesülés előmozdítása okán a kisebbségi tannyelvű oktatás leépítése mellett döntene. Érdemes hangsúlyozni, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságával szemben a Velencei Bizottság és a Keretegyezmény végrehajtását vizsgáló Miniszteri Bizottság a kiegyensúlyozottságot ajánlotta Lettország figyelmébe az államnyelv használatának erősítése és a kisebbségi nyelvek használhatóságának biztosítása tekintetében. Különösen kritikus pedig az ENSZ különleges jelentéstevőinek kommunikációja a lettországi oktatási reformokkal kapcsolatosan, amelyeket a lett kormány gyakorlatilag megválaszol, de valójában – a saját belső politikai céljai okán – figyelmen kívül hagy.

Lettország pozíciója történelmi perspektívába helyezkedve bizonyos szempontból érthető, de emberi jogi szempontból nem igazolható: a szovjet megszállás valóban a nemzethalál vízióját hozta el és a lett nyelv alárendeltségét eredményezte a saját országon belül, de a szerző meglátása szerint a társadalmi integrációt nem az fogja előmozdítani, ha a lakosság negyedétől-harmadától megtagadják az anyanyelvű oktatás jogát és ezzel egyértelműen másodrendű pozícióba taszítják őket. Ez még inkább kontraproduktív, mert a társadalmi feszültségek növelése révén alapot teremt olyan rosszindulatú külső beavatkozó számára, amely Lettország belső stabilitásának aláásásában lehet érdekelt. Látni kell azonban ebben Riga felelősségét is, hiszen a most vizsgált a korlátozó döntéseket nem egy ilyen külső aktor, hanem Lettország hozza, saját maga által gyengítve ezzel belső ellenálló képességét.

Irodalomjegyzék

Alijeva, Lilija: Left Behind? A Critical Study of the Russian-speaking Minority Rights to Citizenship and Language in the Post-Soviet Baltic States. Lessons from Nationalising Language Policies. *International Journal on Minority and Group Rights*, 2017. 24 (4). 484–536. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718115-02404004>

Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelme*. Oriens: Budapest, 1922. 120.

Bartóki-Gönczy Balázs: Államnyelvek Európában. *Kisebbségkutatás*, 2010. 19 (4). 602–620.

Batta, Anna: *The Russian Minorities in the Former Soviet Republics – Secession, Integration, and Homeland*. Routledge: London – New York, 2022.

Böszörményi Jenő: A kisebbségek oktatáshoz való jogának védelme a nemzetközi jogban. I. rész. *Pro Minoritate*, 2002. (4). 108–139.

Cheskin, Ammon: Synthesis and Conflict: Russian-Speakers' Discursive Response to Latvia's Nationalising State. *Europe-Asia Studies*, 2012. 64 (2). 325–347. DOI: <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.642582>

Commercio, Michele E.: Exit in the Near Abroad – The Russian Minorities in Latvia and Kyrgyzstan. *Problems of Post-Communism*, 2004. 51 (6). 23–32. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2004.11052185>

Dimitrovs, Aleksejs: A Dangerous Precedent for Minority Rights: the Latvian Constitutional Court's Ruling on Minority Schools. *Verfassungsblog*, 2019. május 2.

Letöltés helye: <https://verfassungsblog.de>; letöltés ideje: 2024. 01. 15. DOI: <https://doi.org/10.17176/20190517-144117-0>

Druviete, Ina: Linguistic human rights in the Baltic States. *International Journal of the Sociology of Language*, 1997. 127. 161–185. DOI: <https://doi.org/10.1515/ijsl.1997.127.161>

Druviete, Ina: Sociolinguistic Aspects of Bilingual Education in Latvia. *Sociolinguistica*, 2000. 14 (1). 153–157. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110245196.153>

Elsuwege, Peter van: *Russian-Speaking Minorities in Estonia and Latvia: Problems of Integration at the threshold of the European Union*. ECMI Working Paper No 20, European Centre for Minority Issues (ECMI), 2004.

Germane, Marina: *The history of the idea of Latvians as a civic nation, 1850–1940*. PhD-értekezés. University of Glasgow, 2013.

Gunta, Kļava: *The Language Situation in Latvia 2010–2015*. Latvian Language Agency: Riga, 2017.

Gusachenko, Andrejs – Kleinberga, Vineta: The Emergence and Restoration of the State: Latvia in 1918 and 1990. *TalTech Journal of European Studies*, 2021. 11 (1). 55–78. DOI: <https://doi.org/10.2478/bjes-2021-0005>

Hogan-Brun, Gabrielle: Language-In-Education across the Baltic: Policies, Practices and Challenges. *Comparative Education*, 2007. 43 (4). 553–570. DOI: <https://doi.org/10.1080/03050060701611946>

Ijabs, Ivars: Alienated Neighbors – The Integration of the Russian-speaking Minority in Latvia. *Minorities – Social Position and Political Representation*. Konrad Adenauer Stiftung: 2013. 21–42.

Mahwood, Will: Lettek és lengyelek (Latgallia – egy lettországi népcsoport sajátos történelmi öröksége). *Valóság*, 2016. 59 (6). 124–128.

Manzinger Krisztián: *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar: Budapest, 2019.

Martuzāns, Bruno: Ethnicities in region of Latvia. Statistics. *ROOTS = SAKNES*, 1995–2002. Letöltés helye: www.roots-saknes.lv; letöltés ideje: 2024. 01. 15.

Mežs, Ilmārs – Nēmets, Ādams (Németh, Ádám): 1935. Gada tautskaites datu pielāgojums rajonu un mūsdienu pagastu idealijumam. *Latvijas Zinatnu Akadēmijas Vestis/Proceedings of the Latvian Academy of Science* 2014. 68 (3–4). 61–84.

Nagy Noémi: EU konform-e a lett oktatási reform? Megjegyzések a Boriss Cilevičs ügy margójára. *Kisebbségvédelem*, 2022/2. (VI.), 81–108.

- Ölveczky Anna: A Lett Köztársaság állampolgársági politikája 1989–2009. *Pro Minoritate*, 2010. (2). 137–161.
- Pavlenko, Aneta: Russian in Post-Soviet Countries. *Russian Linguistics*, 2008. 32 (1). 59–80. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11185-007-9020-1>
- Petropavlovskaya, Alla: Latvia Passes Law on Free Development of Ethnic Groups. *JPRS Report Soviet Union Political Affairs*. US Department of Commerce, 1991. április 9. Letöltés helye: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA369735.pdf>; letöltés ideje: 2024. 01. 15.
- Pisarenko, Olga: The Acculturation Modes of Russian Speaking Adolescents in Latvia: Perceived Discrimination and Knowledge of the Latvian Language. *Europe-Asia Studies*, 2006. 58 (5). 751–773. DOI: <https://doi.org/10.1080/09668130600732100>
- Solska, Magdalena: Citizenship, Collective Identity and the International Impact on Integration Policy in Estonia, Latvia and Lithuania. *Europe-Asia Studies*, 2011. (6). 1089–1108. DOI: <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.585762>
- Szesztay Ádám: Lengyel kisebbségek a Szovjetunió utódállamaiban. *Regio*, 1993. 4 (1–4). 30–58.
- Tomcsányi János: A lett közoktatás rendszere. *Néptanítók Lapja*, 1929. 62 (27–28). 5–6.
- Gál Kelemen: A német kisebbségek iskolai jogaik Európában. *Magyar Kisebbség*, 1927. 6 (9). 337–367.
- Vihalemm, Triin – Hogan-Brun, Gabrielle: Language policies and practices across the Baltic: processes, challenges and prospects. *European Journal of Applied Linguistics (EuJAL)*, 2013. 1 (1). 55–82. DOI: <https://doi.org/10.1515/eujal-2013-0004>

DOMONKOS ÁDÁM

NEMZETISÉGEK POLITIKAI ÉRDEKKÉPVISELETE,
1869–1990

Bárdi Nándor – Gyurcsík Iván (szerk.): *Nemzetiségi parlamenti képviselet. Nemzetiségi képviselet Magyarországon és az utódállamok parlamentjében (1869–1918/1920–1990)*. Országház Könyvkiadó: Budapest, 2022. 420 oldal

A *Nemzetiségi parlamenti képviselet* címmel az Országház Könyvkiadó gondozásában 2022-ben megjelent tanulmánykötet alapvetően a kisebbség- és parlamenttörténeti kutatók sorába illeszkedik. A szerkesztők – Bárdi Nándor és Gyurcsík Iván – komplex célkitűzésként azt fogalmazták meg, hogy a kötetben tanulmányok formájában csokorba szedik tizenkét, közgyűjteményekben, oktatási vagy kutatóintézetekben dolgozó elismert szakember alapkutatásainak eredményeit, és ezáltal kiindulópontot szolgáltatnak az utódállamok magyarságpolitikájával foglalkozni kívánó kutatóknak. Minthogy az Osztrák–Magyar Monarchia romjain létrejött, magukat hivatalos ideológiájuk szerint nemzetállamnak valló utódállamokban – Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában – megindult a kisebbségi magyar közösségek nemzeti intézményesedése, és így a magyar nemzetépítés többdimenzióssá vált, a szerkesztett kötetben szereplő tanulmányok oroszlánrészé lényegében ennek a folyamatnak egyik kulcsaspektusát, a politikai érdekképviselet lehetőségeit és korlátait mutatja be. A mű emellett két további konstitutív elemet tárgyal. Az egyiket az 1918 előtti nemzetiségi (szász, román, szerb, szlovák, olasz) képviselők szerepvállalásának elemzése alkotja – deklaráltan mellőzve a történeti összehasonlítás módszerét. A másikat pedig a dualista időszak politikai szcénájában szocializálódott nemzetiségi képviselők módosult szerepfelfogása, az azt formáló értékek, érdekek taglalása teszi ki. A két utóbbi mozzanat lehetővé teszi, hogy az olvasó a három, tematikusan jól elkülöníthető részt együtt látva tágabb összefüggésben helyezhesse el a bő ismeretanyagot.

A tanulmánykötet szerkezetét alapvetően a kronologikus váz határozza meg, az egyes írásokban az elemző és a leíró részek dominálnak, általánosságban jellemző a kritikus megközelítésmód, a példaértékű, akkurátus fogalomhasználat és a módszertani megalapozottság.

A történeti pálya íve több mint száz évet ölel át, 1869-től egészen az 1990-es évekig terjed. A koherens egészzé összeálló mű tizenkét, képekkel és táblázatokkal is illusztrált tanulmányt tartalmaz, amelyekből egészen pontosan három tematikai egység jegecesedik ki. A Pap József által a dualizmus kori nemzetiségi képviselőről írt rész vezeti fel a főképp területi alapon elkülönített témakörökre tagolt tanulmányokat. A csehszlovákiai, kárpátaljai, romániai és jugoszláviai magyar kényszerkisebbségek politikai érdekképviselését két részre bontva az 1944/1945 előtti és utáni időszakban tárgyalják. Külön tematikai egységet alkot a dualizmus kori nemzetiségi politikusok tevékenysége, valamint azok szerepfelfogásában az első világháború körül bekövetkezett változások és az immár többségi politikusként való működésük megvilágítása. Ez az 1945-ös cezúránál mintegy beékelődik az előző egységbe. A kötet végén található rövid leírásoknak köszönhetően pedig a szerzők szakmai pályafutásáról és főbb munkáiról is tájékozódhatunk. A gördülékeny eligazodást egy képjegyzék és névmutató segíti.

Több hasonló vonást is mutatnak az írások. Nemcsak a vizsgálati szempontok, a főbb alapkérdések és megközelítésmód vonatkozásában igaz ez, hanem a szövegek tagolása, szerkezeti felépítése kapcsán is. A szerzők ugyanis rendszerint a választási rendszerek, politikai és közigazgatási struktúrák felvázolásával indítanak. Azt minden esetben a nemzetiségi politikai ágensek mozgásterének szisztematikus körülhatárolása követi a belső periodizációs tagolások keretrendszerében. Az is az írások közös elemei közé tartozik, hogy a szerzők a mandátumok évei alapján táblázatosan összefoglalják, a kisebbségi politikusok a hatalomgyakorlás mely szintjén, illetve mely intézményében működtek, és mely párt kötelékébe tartoztak; ugyanakkor adott esetben további adatokat, például a polgári foglalkozást feltehető táblázatok is megtalálhatók.

A tanulmányokban rendre visszatérő szempont a kisebbségi vezetők választásokon elért eredményeinek, illetve tevékenységének értékelése, amire példát szolgáltat a közösség parlamenti képviselésének reprezentáltsága mértékének megítélése. Adott esetben a közösség politikai elitjén belüli nézeteltérések, összetűzések és feszültségek ábrázolása is éles megvilágításba kerül. A részletekben és információkban gazdag történeti tudásanyag narratívába való rendezése tekintetében a szerzők kiváltképp gyümölcsöző eljárásként alkalmazzák a kiemelkedő politikusok, politikai szervezetek és mozgalmak szerepének kiemelését, működésük tüzetesebb megvilágítását. Szent-Ivány József, Korláth Ferenc, Gyárfás Elemér, Várady Imre, Fábry István, Bíró Andor, Fazekas János, Sóti Pál és mások politikai pályájának felvázolása többek közt ezt a célt is szolgálja. Emellett pusztán kitekintő célzattal – a komparatív történetírói módszer ugyanis egységesen kiaknázatlan maradt – megfigyelhető bizonyos aspektusok nem szisztematikus és explicit összehasonlítása is, mint amilyen a dualista időszak nemzetiségi mozgalmainak egymással való vagy a csehszlovákiai magyarság 1945 utáni intézményes érdekképviselésének a két világháború közöttivel történő

emléktesszerű összevetése, de például Milan Hodža és Ferdinand Juriga politikai tevékenységének párhuzamba állítását is megtaláljuk.

A különböző írárok főbb eredményeinek, érdemeinek és sajátosságainak felvillantása céljából a tanulmányokat regionális és főként tematikai alapon érdemes témakörökbe rendezni. Az első tematikai elemként is funkcionáló, többek közt az etnikai és felekezeti viszonyokra vagy a képviselők kilétére is rámutató terjedelmes statisztikai adatsorokat felvonultató tanulmány szerzője, Pap József megállapítja, hogy a nemzetiségi kérdés központi helyet foglalt el a dualizmus kori választójogi kérdés vitái kapcsán. Felvázolja a választási rendszer sajátosságait, a választási küzdelmek változó dinamikáit, és azt, hogy utóbbiak miként befolyásolták a nemzetiségi adottságok. A nemzetiségi vezetőknek a hatalomhoz való viszonyulásairól, és az előbbieket egymás közötti nézeteltéréseiről is részletesen tudósít. Határozottan mutat rá arra, hogy a nemzetiségi intézményes érdekképviseletnek több alternatívája is létezett.

Simon Attila és Popély Árpád a csehszlovákiai magyar képviselőről értekeznek. Előbbi egyik lényegi alapkérése, hogy a két világháború között a többszörösen rétegzett magyar közösség politikusai és a hatalom közt milyen viszony állt fenn, és az milyen hatással bírt a politikai ágensek véleményalakítására. A szerző következetesen mutatja be a színes pártstruktúrát és annak átalakulását. Egyedi értékkel bírnak a jelentős magyar politikusokról (Borovszky Géza, Szent-Ivány József, Holota János és Szüllő Géza) írt, főszövegbe ékelte rövid életrajzi leírások. Popély munkáját pedig a jogfosztott közösség érdekvédelme alternatíváinak bemutatásával indítja. Emellett az 1954 (ekkor – a második világháború után – első ízben juttattak magyar képviselőt a két törvényhozásba, a prágai és a pozsonyi) és 1989 között bevett politikai gyakorlatok ábrázolására is vállalkozik. A szerző latolgatja a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete érdekvédelemérti szerepét, majd pedig kellő nyomatékkal világítja meg, hogy a prágai tavasz idején megindult demokratizálódás folyamata hogyan akadt meg, ezzel összefüggésben hogyan építették le és hogyan váltak pusztán formális szervekké a nemzetiségi szervek. Többek közt a Szlovák Nemzeti Tanács magyar tagjaira is kitér, és megállapítja, hogy a kisebbségi sérelmek nyíltabb megfogalmazására csak a nyolcvanas években kerülhetett sor.

A kárpátaljai kisebbségi magyar közösség huszadik századi politikai érdekképviseletét Fedinec Csilla tárgyalja, aki külön-külön, tüzetesen világítja meg a térségben az 1919 utáni időszak politikai közösségeinek és a nemzeti alapon szervezett magyar politikai formációknak a célkitűzéseit. A táblázatokban bővelkedő tanulmány rávilágít arra, hogy csak a nemzeti alapon nyugvó magyar pártok vezetői működtek együtt; más formáció kötelékében lévő magyar előjárókat ebből kizártak. További tanulság, hogy a magyarok lakta vidékeken a szavazók preferenciái baloldali értékeket tükröztek. A '45-öt követő korszakot szintén Fedinec mutatja be, akinek nem könnyítette meg a dolgát, hogy Kárpátalja moszkvai

parlamentari képviselőinek nemzetisége a félhomályban marad a forrásokban. Munkájából ugyanakkor olyan részletek is kiderülnek, mint például az, hogy a régióból származó kijevei parlamentari képviselők főként kétkezi munkások voltak. A tanulmány kétségtelen érdeme, hogy több ponton detektálja az ottani magyarság kétosztatú voltának előzményeit, és említést tesz egyéb aktuális vonatkozásokról.

A Bárdi Nándor és Szabó Csongor tollából származó munka alapkérdése, hogy a magyarság előtt milyen lehetőségek álltak rendelkezésre érdekeik megjelenítéséhez Nagyromániában. Számos szegmenset helyeznek éles megvilágításba a választási rendszer diszfunkcióitól kezdve a politizálási módszerek változásain át az ottani magyarság harmincas évekre bekövetkezett megosztottságáig. Kiemelik az Országos Magyar Párt szerepét, minthogy ebből a pártból került ki a legtöbb magyar parlamentari képviselő. Összegezve mutatnak rá, hogy a magyar képviselők legfőképp a szakkérdésekre fókuszáltak, továbbá mérlegre is teszik tevékenységüket. A figyelmét a '44-es korszakhatár után a saját intézményesedésére és társadalmi integrációjára fordító közösség parlamentari képviselőteréről pedig Antal Róbert István és Kovács Szabolcs értekeznek. Az új típusú érdekérvényesítés világába kalauzolják az olvasót, rámutatva többek közt azon cezúrák súlyára (1948: pártállam megalakulása, 1953: a Magyar Népi Szövetség felső pártutasításra történő önfelszámolása), amelyek korlátozták a magyarság intézményes érdekképviselői lehetőségeit. Ez 1953-at követően alapvetően az Román Munkáspárt/Kommunista Párt magyarságpolitikájának függvényévé vált, és noha az erdélyi magyarság vezetői síkra szálltak a valós jog- és érdekérvényesítés elérésért, ez a konstrukció lényegében csak a kilencvenes években változott meg.

A délszláv állam magyar kényszerkisebbsége intézményes képviselőterét illetően Dévavári Zoltán tárgyalja a közösség képviselőinek munkáját, a politikai alternatívákat és a hatalommal szembeni vagy a magyar eliten belüli feszültségeket. A belső periodizációs határokat precízen meghúzó, az életrajzokat a lábjegyzetekben gazdagon bemutató szerző részletekbe menően ábrázolja a Magyar Párt vezetősege, Szántó Gábor, illetve Nagy Iván mozgalmi által követett eltérő taktikákat. Meggyőzően mutat rá a jugoszláviai magyarságnak még a második világháború előtt bekövetkezett politikai és ideológiai szétforgácsolódására. A katonai közigazgatás megszűnése (1945. február 15.) utáni időszak vonatkozásait már Ózer Ágnes mutatja be külön szálazva a szövetségi, a köztársasági és a vajdasági tartományi szint politikai képviselőterét a kilencvenes évekig. Az ottani magyar közösség saját sorsátörténete formálódásának körvonalait rajzolja meg. A munka érdemei közé tartozik, hogy a szerző kitér arra, hogyan próbálták mozgósítani a választások alkalmával a magyarságot, felvázolja a bonyolult küldöttrendszer jellegét, és a legjelentősebb magyar politikai személyiségek (Sóti Pál, Rehák László, Major Nándor) pályájáról tudósítva megvilágítja az egykori perspektívákat.

A harmadik egységet három tanulmány alkotja, ebből a szlovák és román érdekképviselőket kapcsán íródottak Ábrahám Barna nevéhez fűződnek. A szerző egyik alapkérdése a szlovák elit dualizmus kori útkeresésére vonatkozik. Kitér az új államba való betagoltatás vonatkozásaira, megállapítva, hogy ekkor nem létezett markáns szlovák politika. Figyelme középpontjában emellett a csehszlovák érában kiemelkedő politikusok törekvéseinek taglálása, kiemelése, mérlegelése, nézeteik párhuzamba állítása áll, amin keresztül megvilágítja a képviselői lehetőségeit és korlátait. Ábrahám másik munkája bemutatja az erdélyi román politikusok dualizmus kori nézeteit. A szöveg továbbá érzékletesen adja vissza a központi hatalom és az autonomista politikusok közti viszony dinamikáját a romániai politikával való szembesülés utáni időszakban. A délszláv vonatkozásokat feltáró Bíró László pedig leszögezi, hogy kevés az olyan politikus, aki a magyarországi és a jugoszláviai politikai szcénában egyaránt szerepet vállalt volna. Munkájában a megváltozott körülmények, azok determináló hatásai kerülnek előtérbe. Említésre kerül például a Dunderski családtagok politikai, gazdasági és kulturális tevékenysége, a bunyevácok és sokácok nemzetépítési perspektívái és külön Fiume város első világháború utáni hektikus helyzete.

A többszerzős tanulmánykötet szervesen kapcsolódik a magyar kisebbségek történetét tudományos igényű feldolgozó történeti szakirodalomba – még ha a tágabb látószög kialakítása végett egyéb nemzetiségek intézményes érdekképviselői be is kerültek a munkába. Ezen irodalom hőskorszaka a kétezres évek elejéig tartott, melyet a *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*¹ című tankönyv zárt le szimbolikusan.² Azóta több olyan szerkesztett kötet is napvilágot látott, melyek alapkérdéseikben ugyan eltérnek, de tárgyukban, a kisebbségi magyar közösségek történetében megegyeznek. Kiemelném közülük az *Egyén és közösség*³ és *A magyar kisebbségek 100 éve*⁴ című tanulmányköteteket. Előbbi az utódállamokbeli kisebbségi életpályák tárgyalására vállalkozott, az utóbbi sokszínű szerzőgárdája pedig átfogó képet festett a magyar kisebbségekről. Ezekben a munkákban rendszerint egymás mellé helyezve mutatják be az utódállamokbeli magyar közösségek huszadik századi történetét. Ennél fogva jelen munka is illeszkedik ebbe a történetírói tradícióba a maga specifikus kutatási fókuszával.

1 Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat: Budapest, 2008.

2 Ablonczy Balázs: Zárszó: Kisebbségtörténet, nemzeti történetírás, global history. In: Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *A magyar kisebbségek 100 éve*. KOMP-PRESS: Kolozsvár, 2023. 315–320, itt: 317.

3 Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Egyén és közösség*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet: Zenta, 2012.

4 Kovács Kiss Gyöngy (szerk.): *A magyar kisebbségek 100 éve*. KOMP-PRESS: Kolozsvár, 2023.

RESUME

Norbert TÓTH – Balázs VIZI

The Legal Framework and the Application of Law for the Protection of Minorities in the Neighboring States of Hungary

Central and Eastern Europe is an extremely diverse region of Europe in terms of culture, language and ethnicity. This article focuses on minority rights related legislation in the seven neighboring countries of Hungary. Firstly, the existing legal framework is introduced while the implementation of it is the subject of its second part. Besides the descriptive approach, a comparative method is also used throughout the article. Various fields of societal interactions as well as the application of law in such areas as education, public administration, the judiciary, culture, economy and other fields. The manuscript analyses the relevance in these areas to the relationship between the national and minority communities.

László HORVÁTH

**The Evolution of Parliamentary Representation of National Minorities
in the Serbian Electoral System**

This study analyzes how the representation of national minorities in the National Assembly of Serbia has changed since the first democratic parliamentary elections after regime change. To this end, it traces the legislative evolution shaping the electoral system with a particular focus on those aspects which have affected national minorities. Additionally, it explores how major and more comprehensive amendments to the electoral system, and minor adjustments in the provisions of the legal framework are reflected in everyday practice. The analysis seeks to answer the question whether the changes in the electoral system have influenced the effective representation of national minorities in the parliament, if so, whether they have facilitated or hindered the realization of this representation.

Krisztián MANZINGER**The Objective of Latvian Education Policy: Assimilation or Integration?**

Nation-state building and compulsory education have long been creating a challenge in the relationship between the state and minorities, both in terms of the language and the content of curriculum. This is no different in Latvia, which is home to significant minority communities. In this respect, a particularly significant shift occurred during the Soviet occupation, when decades-long resettlement policies increased the Russian population to one third and decreased the Latvians to 52 percent of the population by 1989. During the Soviet period, the primary language of instruction was Russian, which Latvia sought to correct after the restoration of independence in 1991 by increasing the role of Latvian, particularly in education. The reshaping of the educational system has been going on for decades and now it seems to have achieved the Latvian legislator's goal: the restriction of minority language education and the introduction of an exclusive Latvian-language education, with the exception of only minority language and culture courses taught in the mother tongue. According to the state institutions, the abolition of minority language education in the general curriculum is for the sake of more effective social integration. This approach however, if the geopolitical perspective is disregarded, creates a matter of concern from a purely human rights point of view.

SZÁMUNK SZERZŐI

DOMONKOS Ádám

Történész, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola

HORVÁTH László

Politológus, doktorandusz, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

MANZINGER Krisztián

Egyetemi adjunktus, megbízott tanszékvezető, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék

TÓTH Norbert

Nemzetközi jogász, egyetemi oktató, Åbo Akademi School of Law; egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar

VIZI Balázs

Nemzetközi jogász, kutatóprofesszor, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar